

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jean-Baptiste Tavernier

EDİTÖR Necdet Sakaoğlu

ÇEVİRİ Teoman Tunçdoğan

17. YÜZYILDA

TOPKAPI SARAYI

TOPKAPI SARAYI



KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 147
SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ – 14

17. YÜZYILDA TOPKAPI SARAYI / J. B. TAVERNIER

ÖZGÜN ADI
NOUVELLE RELATION DE L'INTERIEUR DU SERRAIL DU GRANO SEIGNEUR

© 2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİRİ
TEOMAN TUNÇDOĞAN

EDİTÖR
NECDET SAKAOĞLU

YAYINA HAZIRLAYAN
ALİ BERKTAY

DÜZELTİ
EYLÜL DURU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO.3
34408 KÂÇITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO:12055
T: (0212) 294 10 10 F:(0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
MAYIS 2007, İSTANBUL
4. BASIM
EYLÜL 2014, İSTANBUL

ISBN 978-975-6051-61-0

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO:12348
T: 0212 294 65 55 F: 0212 294 65 56

e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

17. Yüzyılda
Topkapı Sarayı

J. B. TAVERNIER

EDİTÖR
NECDET SAKAOĞLU

ÇEVİRİ
TEOMAN TUNÇDOĞAN



KitapyAYINEVi

Bu yapıtın çevirisi sırasında karşılaşılan sorunların çözümünde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Ali İhsan Genç'er'e, Prof. Feridun Emecan'a, Prof. Nezihi Aykut'a, Yrd. Doç. Arzu Terzi'ye, Araş. Gör. İbrahim Şaban'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

TEOMAN TUNÇDOĞAN

ÖNSÖZ

Jean Baptiste Tavernier, 17. yüzyılda iki kez İstanbul'a gelen, altı kez Doğu yolculuğuna çıkan bir Fransız gezginidir. Hemen bütün yaşamını seyahatlerde geçirmesine ve 17. yüzyılın koşullarına karşın uzun bir ömür sürmüştür. 6 ciltlik seyahatnamesinde, Türkiye, İstanbul, Osmanlı Sarayı hakkında, kendi kaynaklarımızda bulamayacağımız bilgiler veren bu Fransız gezgininin özgeçmişine Türkçe ansiklopedilerimizde yer verilmezken,¹ Fransızca Larousse'u temel alanlarda birer paragraflık özet tanıtım vardır.² Yabancı gezginler üzerinde çalışmalarıyla tanınan müteveffa Stefanos Yerasimos'un "Tavernier, Jean Baptiste" maddesi³ galiba ansiklopedik ölçüde Türkçe tanıtımların en kapsamlısıdır.

Tavernier, Anvers'ten Paris'e göçmüş bir "harita tüccarı"nın oğluy-muş. Harita tüccarlığı bizde, uzmanı - satıcısı da müşterisi de duyulmamış görülmemiş bir meslektir. Babasının dükkânında haritalar alınıp satılan akıllı ve hayalperest bir çocuğun, önüne serdiği gizemli haritalara dalıp "Ben seyah olacağım!" demesi doğaldır. 1627'de 22 yaşındayken, Fransa'ya komşu ülkeleri dolaşmaya koyulan genç Tavernier'in aklındaki büyüleyici kent İstanbul'dur kuşkusuz. İlkın 1931 kışında gelir ve bir yıl kalır. Hatırlatalım ki, Tavernier'in payitahttaki bu bir yılı, Anadolu'nun, Celâli-Cemâli ayaklanmalarına, İstanbul'un Kapıkulu eylemlerine sahne olduğu; sarayı basan azgın zorbaların, veziriazamı parçaladıkları; "Padişaha sözü-müz vardır!" bağırışlarıyla, IV. Murad'ı ayak divanına çıkarttıkları kritik bir evreye rastlamıştır.

Tavernier 1632 Şubatı'nda Doğu'ya hareket eder ve Ankara-Tokat-Erzurum büyük kervan yolundan Tebriz'e, oradan İsfahan'a gider. Yolculuk gözlemleri; özellikle 17. yüzyıl yaşantılarına ilişkin anlatıları fevkalade önemlidir.⁴ Tavernier, babasından ticareti de öğrendiğinden, çıktığı ilk Doğu gezisi salt maceraperestlik değildir. Safevi Sarayı ile ticari ilişkiler kurduktan sonra, herhalde pek çok da mücevherat toplayıp Bağdat-Halep

1 Örneğin, *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*'nde Fransız sinema yönetmeni "Tavernier" (C. 10, s. 5253) var da gezgin Tavernier yok!

2 "Tavernier", *Meydan Larousse*, İstanbul 1973, Cilt 11, s. 940; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 11330.

3 *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* C. 7, s. 227-228

4 "XVII. asır ortalarında Türkiye üzerinden İran'a Seyâhat" adıyla Ertuğrul Gültekin'in yaptığı özet çeviri, 1980'de Tercüman 1001 Temel Eser serisinde çıkmış; *Tavernier Seyahatnamesi*'nin tam bir çevrisi ise 2006'da Kitap Yayınevi'nce (çev. Teoman Tunçdoğan) yayımlanmıştır.

kervan yolundan İskenderun'a, buradan da gemiyle Marsilya'ya döner. Bu ilk seyahati tam iki yıl sürmüştür.

Tavernier, 1638 – 1663 arasındaki çeyrek yüzyılda daha beş “Doğu Seyahati” yaparak Hindistan’a kadar gider ve yine ticari ilişkilere önem verir. Nihayet zengin bir tüccar olarak çıktığı “şeref turu” diye tanımlanan sonuncu Doğu seyahati, 25 Nisan 1664'te İzmir'e ayak basışından itibaren; Anadolu-Mezopotamya-İran-Hindistan uzun yollarındaki gidiş dönüşü 50 ay sürmüş; Temmuz 1668'de İstanbul'a gelişiyle tamamlanmıştır. Bir başka hesaplara şeref turuna, Kasım 1663'te Paris'ten çıkıp 60 ay sonra Aralık 1668'de Paris'e döndüğü de söylenebilir.

Sağlıklı, varıl, seyahat koşullarına dayanıklı, hem de cesur bu Doğu gezgininin ilk kitabı 1675'te Paris'te basılan, Osmanlı Sarayı'nın, padişahların saraydaki yaşantılarının anlatıldığı “*Nouvelle relation de l'intérieur du serral du Grand Seigneur...*” olmuştur. Neden, onca gezisinin anı ve gözlemlerine değil de Osmanlı Sarayı'nın anlatıldığı metnin basımına öncelik verildiği konusunda müteveffa Yerasimos şöyle diyor: “17. yüzyılın ikinci yarısında Fransız ve genellikle Batı okurunu ilgilendiren en meraklı konu, İran'dan, Hindistan'dan, Uzakdoğu'dan çok, yine de Osmanlı padişahının sarayının içidir.”⁵

Altı Doğu seyahatinin gözlem ve izlenimlerini özetlediği *Les six voyages de J. B. Tavernier en Turquie, en Perse et en Indes*'in (J. B. Tavernier'in Türkiye İran ve Hindistan'a Altı Yolculuğu) 1676'daki ilk yayımından sonra da Fransızca ve İngilizce basımları yapılmıştır. 1679 basımında Tavernier'in iki portresi de vardır. Yazar bu resimlerden birinde, sarığı, kürkü, entarisi, kuşağı çizmesi ile tepeden tırnağa zengin bir Doğulu kıyafetindedir. Büründüğü bu iğreti kimliğin ruhunda uyandırdığı onuru, duruşuyla bakışıyla yansıtmıştır. 1810'da seyahatnamenin yeni bir edisyonunu yapan Breton, Tavernier'in portrelerinden başka onun uğradığı kentlerin gravürlerine de yer vermiştir.

Tarihin sayfalarında ilginç rastlantılar pek çoktur. Evliya Çelebi (1611 -1681?) ile Tavernier'in (1605 -1689) çağdaşlıkları, ömürlerini Avrupa'dan Asya'ya uzanan yollarda geçirmeleri, benzeri gösterilemeyecek büsbütün şaşırtıcı bir rastlantıdır. Acaba o meşakkatli, sonu gelmez çöl, vadi, ova, kıyı,

deniz yolculuklarının herhangi bir anında, bizim evliyamızla Fransızların Tavernier'i, bir anda, bir yolda, konaklanan bir kentin mihmanhanesinde, çarşısında, göz göze gelmişler midir? Her ikisinin yapıtlarında bunu ima eden tek satır yoktur. Yani ne o ne öteki, giyaben de olsa birbirlerini tanımamışlar, olasılıkla karşılaşmamışlardır. Mamafih, tozlu kervan yollarında birbirlerinin ayak izlerine basıp geçtiklerini hayal etmekte sakınca yoktur!

Tavernier'in sarayı anlatışına koşut olarak Evliyâ Çelebi de seyahatnamesinin başında, IV. Murad zamanında Enderun'a alınışını, okurlarını içoğlanlığına ve saray atmosferine alıştıran bir üslup inceliğiyle hikâye etmiş; İstanbul'u da saray eksenli anlatmıştır.⁶ Tavernier ise kitabını, orada eli yıldan fazla içoğlanlığı yapıp hazinedarbaşılığa kadar yükseldikten sonra, gözden düşerek Bursa'ya sürgün edildiğini; oradan Hindistan'a kaçtığını söyleyen Sicilyalı bir devşirmeden; yine sarayda on beş yıl içoğlanı olan bir Parisliden dinlediklerine dayanarak kaleme almıştır. Ama herhalde eski içoğlanlarından dinlediklerinin yeterli referans olmayacağı düşüncesiyle Fransa elçisi Marcheville'in, İstanbul'da huzura kabulü sırasında maiyeti-ne katılarak kendisinin de saraya girdiğini vurgulamış; bu ziyaret sırasında gözlemlediklerine de yer vermiştir.

Avrupa aydınlarının Osmanlı Sarayı'nın iç dünyasını özellikle de "harem"i okuma heyecanları 16. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıla değin sürdüğünden, onlara merak ettikleri o atmosferi anlatmak görevi de çoğunca gezginlerle elçilere ve refakatçilerine düşmüştür. Bu merakın başlangıcında, daha henüz gerçekçi romanlar çağından uzak, gizemli öykülere, keşif masallarına, olağanüstü varlık ve olaylara alışkanlık vardı kuşkusuz. Özellikle de Doğu dünyalarından taşınan her esatir ve efsane; uydurulmuş, abartılmış öyküler, yalnız hayalperestler için değil, aydınlar, soylular, devlet adamları için de cazipti. Tasavvur etmeli ki, 18. yüzyılda Orta Avrupa'nın kırılkılarında bir malikânenin bahçesinde oturup "Büyük Türk"ün İstanbul Sarayında, Acem Şahının İsfahan bahçelerinde, ister doğru ister uydurma- olup bitenleri okumak, bir ayrıcalıktı.

Bundan dolayı, Doğu'ya gidenler yol notlarını, gezip gördükleri yerleri, hatta dinlediklerini bir kitaba

5 a.g. m. s. 228

6 Evliya Çelebi Seyahatnamesinin basımı 1898-1938 arasında 8 cildi Arap harfleriyle son 2 cildi yeni harflerle basılabilmiş; son olarak da yazma nüshaları esas alınarak Yapı ve Kredi Yayınları serisinde yayınlanmıştır.

dönüştürmeyi; eğer İstanbul'a uğramışlarsa padişahın sarayını da anlatmayı amaçlıyorlar; şayet gezilerini bir soylunun ya da zenginin finanse etmesi durumunda da kitaplarının başına onu yüceleyen bir ithaf cümlesi koymayı ihmal etmiyorlardı. Tavernier de "Büyük Efendi"nin sarayını anlattığı yapıtını "Haşmetli Efendim" hitabıyla başlayıp "Çok aciz, çok itaatkâr, çok sadık, size çok borçlu hizmetkârınız ve kulunuz Tavernier" imzasıyla noktaladığı bir takdim yazısıyla Fransa'nın Güneş Kralı Louis XIV'e (hükümdarlığı: 1643-1715) ithaf etmişti.

Sonuçta tek "doğru"dan ve tek "değer"den söz edebiliriz: Tournefort'un, Tavernier'in, daha onlarcasının İstanbul'a gelişlerinde, Doğu'ya gidişlerinde, kim bilir ne tasavvurlar, ne hedefler vardı? Fakat bugün artık anlamını yitirmiş, unutulmuş o emellerin yan ürünü denebilecek seyahatnameler, birer kültür kaynağı değerindedir. Türk okurlar bu yapıtlarla yeni yeni tanışıyor. Bir roman fiyatına Türkçesinin alınabildiği bu eserleri, kırk yıl önce edinebilmek şöyle dursun, en saygın araştırmacılar bile Avrupa basımlı asıllarına ne zahmetlerle ulaşabiliyorlardı.

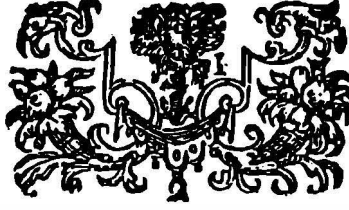
Daha önce, Tavernier'in altı küçük kitaptan oluşan seyahatnamesinin Türkçe çevirisini de yayınlayan Kitap Yayınevi, bu kez onun eserini 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı adıyla kültürümüze kazandırmış bulunuyor.

NECDET SAKAOĞLU

NOUVELLE
RELATION
DE L'INTERIEUR
DV SERRAIL

DV GRAND SEIGNEUR
Contenant plusieurs Singu-
laritez qui iusqu'icy n'ont
point este mises en lumiere

Par J.B. Fauernier Ecuier
Baron d'aubonne



Krala
Haşmetli efendim,

Majestelerine, padişahın sarayının bir betimlemesini sunuyorum. Aynı konuyu birçok yazar kaleme aldı; ne var ki, bugüne kadar Saray'ın bu kadar doğru ve gerçekçi bir betimlemesinin halka asla sunulmadığını söyleyebilirim. Yabancıların, özellikle de Hristiyanların bu sırlara ancak birçok masrafı ve tehlikeyi göze alarak ulaşabilmeleri nedeniyle, ben de hiçbir fedakârlıktan kaçınmadım ve talihimin de yaver gitmesi sayesinde başarılı olabildim. Ayrıca, seyahatlerim sırasındaki en büyük tutkum hep en ilginç şeylerin gerçek yüzlerini öğrenmek oldu; çünkü, bir gün bunların dökümünü majestelerine sunmayı hep tasarladım. Bugün majestelerine yeryüzünün en güçlü hükümdarlarından birinin sarayının aslına sadık bir betimlemesinden başka bir şey sunamıyorum. Ama, daha sonra majestelerine en az bunun kadar ilginç başka Doğu seyahatnameleri de sunmak isterim.¹ Gerçi, büyük övgüyle söz ettiğim Türk İmparatorluğu'nun,² İran İmparatorluğu'nun ve Moğol İmparatorluğu'nun bütün harika yanları, Fransa'ya dönüp sizin sarayınızın görkemini görünce belleğimden hemen

1 Karş. Jean-Baptiste Tavernier (ed. Stefanos Yerasimos) *Tavernier Seyahatnamesi*, (çev. T. oman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006 –ed.n.

2 Gezginin sözünü ettiği çağdaş Türk imparatorlukları sırasıyla Osmanlı, İran Safevi, Hindistan Gürkanlı (Babür) devletleridir –ed.n.

hemen tümüyle silindi. Hem heybet, hem ihtişam, hem kralları benzerlerinden ayıran tüm diğer kahramanlık vasıflarını sizde gördüm. Kutsal kişiliğinizde sizi bu kadar büyük, bu kadar olağanüstü kılan şey nedir bilmem ama, bana öyle geliyor ki, Asya ve Afrika'nın bütün kralları bir gün size boyun eğmek için yaratılmışlar; siz de bütün evrene hükmetmek için yaratılmışsınız. Hatta zenginlikleri bile sizinkiyle boy ölçüşemez; o devletlerin geniş toprakları, bolluk, güç ve güzellik bakımından ele alındıklarında, sizin bir taşra vilayetiniz bile etmezler; zorluklar içinde pişmemiş çok sayıdaki halktan gelerek ordularını oluşturan askerler, disiplin ve güç açısından sizin ordularınızın yanına yaklaşamazlar. Bu inançsız hükümdarların kudreti üzerinde kafa patlatanların çoğu, onları ya çok yüceltir, ya da gereğinden fazla küçük görürler; bu doğru. Ne var ki, haşmetmeab, gerçek bir Fransız, seyahat ettikçe ülkesinin değerini çok daha iyi anlıyor; dahası, siz majestelerini görmek mutluluğuna erişenler artık başka hiçbir şeye hayranlık duymuyorlar. Asya'nın büyük bölümünü ve Afrika'nın kimi bölümlerini altı kez dolaştıktan ve siz majestelerine hizmet etmek için altmış bin fersahtan fazla yol aldıktan sonra, bu konuda benim sözüme herkesten fazla inanılması gerekir. Eğer majesteleri bu uzun seyahatlerin anlatısında dikkatini çekmeye layık bir şeyler bulur, ben de büyük gayretim sonucularıyla ona olan derin hürmetimi kanıtlayabilirsem, kendimi çalışmalarımın ürününden fazlasıyla memnun kalmış addedeceğim.

Haşmetmeab,
siz majestelerine

Çok aciz, çok itaatkâr, çok sadık, size çok borçlu
hizmetkârınız ve kulunuz,
Tavernier

OKURA UYARI

Okur dostum, elindeki seyahatnamenin basımı sırasında araya sızan iki yanlış (metnin geri kalanı son derece doğrudur) bilmende fayda var.

Birincisi, kronoloji ve Sultan IV. Mehmed döneminin tarih sırasıyla ilgilidir: Günümüzde tahtta bulunan Sultan IV. Mehmed, 1641 yılının sonunda doğmuş ve 1648 yılının Ağustos ayında yaklaşık yedi yaşındayken tahta çıkmıştır.¹ Dolayısıyla, 1674'te otuz üç yaşındaydı ve yirmi altı yıldır hüküm sürmekteydi.

İkinci yanlış, 1639'da, IV. Murad döneminde İstanbul'a gelen bir Moskovalının öyküsüyle ilgilidir. Ancak bu seyahatnamenin 17. bölümünde –hem özet bölümünde hem de kenar başlıkta– IV. Murad yerine yanlışlıkla üç kez Mehmed denmiştir.²

Bunlara bir de 'Hazinedar' sözcüğünün Fransızca okunuşunu verirken düştüğümüz yanlış eklenebilir.

J. B. TAVERNIER

¹ 19. Osmanlı padişahı, IV. Mehmed, 1 Ocak 1642'de doğdu, 8 ağustos 1648'de, tahttan indirilen babası Sultan İbrahim'in yerine padişah oldu, 8 Kasım 1687'de tahttan indirildi, 17 Aralık 1792'de öldü –ed.n

² Bu yanlışlar, çeviri sırasında düzeltilmiştir –ç.n. 17. padişah IV. Murad'ın saltanatı, 1623-1640 arasındadır –ed.n

YAZARIN NİYETİ

Padişahın sarayını anlatan birçok seyahatname bulunduğundan kuşku yok; ne var ki, bunlardan hiçbirini okuma fırsatı bulamadığımı itiraf ediyorum. Kırk yıllık bir sürede, Doğu'ya karayoluyla ve farklı güzergâhlardan altı seyahat yaptım ve herkes biliyor ki, bana asla kitap okuma fırsatı tanımayan uğraşlar içindeydim. Ne var ki, hem Türkiye'de ve İran'da, hem de Hindistan'da, Ganj'ın iki yakasında ve çeşitli hükümdarların elindeki elmas madenlerinde bulunduğum sırada, işlerim boş zaman bıraktığında, bu zamanı, yalnızca en ilginç şeyleri derlemek için harcadım. Halkın merakını gidereceğini sandığım bu anıları düzene koyarken, bir yandan da halka Osmanlı Sarayı'nın' bu anlatısını, hoşla gidebilecek epey ilginç bazı gözlemlerle birlikte, sunuyorum.

Bana öyle geliyor ki, sık sık adından söz edilen Osmanlı Sarayı, kendi gördüklerime ve birçok insandan duyduklarıma dayanarak söylüyorum, bugüne kadar yeterince bilinmiyordu. Burada, İstanbul'a yaptığım birçok seyahat sırasındaki gözlemlerime ve çok uzun yıllar Saray'da yüksek mevkilerde bulunmuş iki zeki adamdan öğrendiklerime dayanarak, Osmanlı Sarayı'nın aslına sadık ve geniş bir betimlemesini yapıyorum. Bunlardan biri Sicilyalıydı ve sarayda elli yıl hizmetin ardından' hazinedarbaşılığa kadar yükselmişti. Ne var ki, işlediği küçük bir kabahatten ötürü görevden uzaklaştırılarak Anadolu'daki Bursa yakınlarına sürülmüş, daha sonra kaçarak Hindistan'a gitmişti. Diğeri Paris'te doğmuştu, adı Vienne'di ve hazine odasının içişlerinden biriydi. 1650'de Roma'da jübileden' dönerken, Civitavecchia'dan' Marsilya'ya gitmek için bindiği brigantin (çektiri) Trablusgarplı korsanların eline düştü ve gelecek vaat eden iyi yetişmiş bu delikanlıyı gören paşa onu padişaha armağan etti. Ne var ki, eskiden yakın dost oldukları ve sayesinde hazine odasına girdiği, şimdi gözden düşmüş Sicilyalıyla gizlice mektuplaştığı ortaya çıkınca, on beş yıl hizmetin ardından o da saraydan kovuldu.

Bu anlatının büyük bölümünü işte her şeyi gayet doğru saptayabilecek nitelikteki bu çok yetenekli iki adamın anlattıklarına dayanarak oluşturdum. Bu adamlar her ne kadar [Hz.] Muhammed'in öğretisini kabul et-

miş gibi görünmek zorunda kalmışlarsa da, Hristiyanlığa karşı bazı iyi duygular beslemeye devam etmişlerdi; sarayda onların bulundukları mevkilerde olanların gözlerini dikebilecekleri daha yüksek mansıplara gelme umudunu ebediyen yitirdikleri için, olup biteni benden gizlemekte veya çarpıtmakta hiçbir çıkarları yoktu. Hatta ayrıntılara inmekten ve en küçük olayları bana açıklamaktan zevk bile alıyorlardı; ne var ki, Türkler arasında yetişip onlar gibi paraya düşkün olduklarından, onları tatmin edebilmek için parayı hiç esirgemediğimi itiraf etmem gerekiyor. Onları farklı yerlerde, birini İsfahan'da, diğerini Hindistan'da (bu ülkelere yerleşmişlerdi) uzunca bir süre yanımdan ayırmadım ve bana anlattıkları anıları çok gerçekçi buldum.

Bu iki adamdan elde ettiğim ve padişahın sarayının günümüzdeki haliyle ilgili derlediğim bilgilere, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok eyaletiyle ilgili kimi gelenek ve göreneklere ilişkin gözlemleri de ekledim. Buna karşılık, herkesin bildiği şeylere üstünkörü değinmekle yetindim. Ne var ki, okurların anlattığım konuları daha kolay anlamalarını sağlamak birçok görev ve unvanı da açıklamak, metnin akışını da kesmemek için, önce kısa bir liste vermeyi, bunun ardından da Türklerin imparatorluğunda tedavülde bulunan çeşitli paraların bir listesini sunmayı uygun buldum.

1 Tarihinde, "Sarayı Cedide-i Amire", "Sarayı Hümayun" adlarıyla anılan Topkapı, 1470'li yıllardan 19. yy ortalarına değin Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi, padişahların da ikametgâhı konumunda idi -ed.n

2 Saray hizmetleri için eğitilen devşirme kökenli içoğlanlarının, elli yıl gibi uzun bir zaman bu konumlarını korumaları olanaksızdı. Enderunlular, sekiz on yıl zarfında, "çıkma" yöntemiyle dış görevlere atanırlardı. Enderun koşuşlarından hazine odasının şefi olan hazine-darbaşı, saray hazinelerinden Hil'at hazinesinden sorumluydu. Terfi edince kapıağası olurdu -ed.n

3 Katoliklerin Roma'ya gidip belli tapınakları ziyaret ederek tüm günahlarından arındıkları na inandıkları kutsal yıl ç.n

4 Roma'nın limanı ç.n

BU SEYAHATNAMEDE YER ALAN BÖLÜMLER

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ VE SARAYINDAKİ GÖREVLER, UNVANLAR VE
TÜRKİYE'DE TEDAVÜLDE BULUNAN ÇEŞİTLİ ALTIN VE GÜMÜŞ SİKKELER 17

I- SARAYIN KAPLADIĞI ALAN VE SARAYIN DIŞI 45

II- SARAYIN BİRİNCİ AVLUSU VE ÖZELLİKLE DE SARAY HASTANESİ 49

III- KÜÇÜK AHIRLARIN, MUTFAKLARIN VE DİVAN'IN BULUNDUĞU İKİNCİ AVLU 55

IV- DİVAN-I HÜMAYUN VE PADİŞAHIN BURADA DAĞITTIĞI ŞAŞMAZ ADALET 61

V- ENDERUN, HADİMAÇALARIN VE İÇÖĞİANLARIN KOÇUŞLARI 71

VI- PADİŞAHIN ELÇİLERİ KABUL ETTİĞİ ARZ ODASI VE ONLARI KABUL EDİŞ BİÇİMİ 75

VII- SARAY HAMAMLARI 79

VIII- PADİŞAHIN HAZİNESİ 86

IX- GİZLİ YA DA İÇ HAZİNE 97

X- PADİŞAHIN HAZİNESİNİ BÜYÜTMEK İÇİN BAŞVURDUĞU ÇARELER 101

XI- PADİŞAHIN MALİYİYİ ZARARA SOKMADAN İHSANLARDA BULUNMA BECERİSİ 106

XII- PADİŞAHIN HER YIL MEKKE'YE GÖNDERDİĞİ ARMAÇANLAR 114

XIII- KİLER VE DİĞER DAİRELER 118

XIV- DOĞANCIBAŞININ VE DİĞER BAZI GÖREVLİLERİN DAİRELERİ 124

XV- PADİŞAHIN DAİRESİ 128

XVI- PADİŞAHIN GÜNLÜK UĞRAŞLARI; ÖZEL EĞİLİMLERİ VE

OSMANLI HANEDANININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU 140

XVII- HAREM DAİRESİ 151

XVIII- VALİDE SULTAN'IN İSTANBUL'A GİRİŞİ 157

XIX- HAS BAĞÇE 161

XX- AVRUPA, ASYA, VE AFRİKA'DA MÜSLÜMANLIĞI KABUL ETMİŞ HÜKÜMDARLAR 164

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE SARAYINDAKİ GÖREVLER VE UNVANLAR İLE TÜRKİYE’DE TEDAVÜLDE BULUNAN ÇEŞİTLİ ALTIN VE GÜMÜŞ SİKKELER

Saray ileri gelenlerinin kökeni - Saraydaki katı disiplin - İlk dört paşanın padişah için tehlike yaratan yetkesi - Padişahın bunu sınırlamayı bilmesi Tuğlar üstüne gözlemler - Padişahın kavuğundaki sorguç - Sadrazamlık görevinin saygın ve tehlikeli yanları - Sadaret kaymakamının özel ayrıcalığı - Gerçek yeniçerilerin sayısı - Yeniçeri ağalarının büyük ayrıcalıkları - Sipahilerin ve zaimlerin iyi yaşam koşulları - Ortadoğu’daki hadımağalarının inanılmaz sayısı - Bu konudaki ilginç gözlemler - Saraydaki başlıca görevler - Kapağasının elde ettiği büyük çıkarlar - Harem dairesinin kâhyası olan kızlarağasının itibarı ve serveti - Saraydaki en güzel görevlerden birinde bulunan bostancıbaşı - Müslümanların sağladığı büyük tasarruf - Kırım Hanı’nın görevine sadık kalması için Osmanlı sarayının uyguladığı siyaset - Başlıca ulema makamları - Türkiye’de tedavülde bulunan başlıca altın ve gümüş sikkeler - Kahire’de darp edilen altın sikkeler nereden ve nasıl getirtilir? Habeşlerin dürüstlüğü Beş sol’lük’ bozuk paraların ticaretinin öyküsü - Tüccarların kıskançlığı Ağır bir sahtekârlık suçuna verilen hafif ceza - Türklerin eski dürüstlüğü’nün Avrupalılarla ticaret yüzünden bozulması -

SARAY İLERİ GELENLERİNİN KÖKENİ

Sarayda ve imparatorlukta başlıca mevkilerde (daha ileride söz edeceğim hadımağaları dışında), genellikle savaşta ganimet olarak ele geçirilen, paşaların armağan olarak gönderdikleri ve Osmanlı sultanlarının fethettikleri bölgelerin Hristiyan ailelerinden annelerinin kucağından koparılan dokuz ya da on yaşındaki devşirme çocukları bulunur. Bunların hepsinin Hristiyan ailelerin çocukları olması gerekir. İstanbul gümük kayıtlarına göre, sadece düşmandan alınan esirler sa-

1 Eski bir Fransız parası -ç.n.

yılacak olursa, her yıl yirmi bine yakın erkek ve kadın esirin kente getirildiği görülür. İmparatorluğa düşman bütün topraklara sürekli akınlar düzenleyen Küçük Tatarlar² çok miktarda esir gönderirler ve padişah bu esirler arasından en çok gelecek vaat eden, eli yüzü en düzgün olan çocukları seçme hakkına sahiptir. Seçilenler, İslam dinine göre ve her çeşit bilgiyi edinecek biçimde eğitilmek üzere çeşitli saraylara dağıtılır. İçlerinden en seçkin olanlar da İstanbul [Topkapı] Sarayı'na getirilir ve iki ocakta toplanırlar. En yeteneklileri kapsayan birinci ocak içoğlanlarıdır.³ Bunlar imparatorluğun en yüksek mevkileri için hazırlanırlar; ikinci ocaktaki acemioğlanları⁴ ise bedensel güç isteyen görevlere atanırlar. İçoğlanlarında, bedensel yeteneklerin yanı sıra, iyi eğitim almaya elverişli bir zekânın ve günün birinde hükümdara hizmet edebilmelerini sağlayacak becerilerin bulunması da gerekir.

SARAYDAKİ KATI DİSİPLİN

İçoğlanları özenle ve çok katı bir disiplinle yetiştirilir. Sınıf gibi algılabilecek dört odadan geçerler ve büyük bir hükümdarın sürekli yanında bulunacak (Avrupa saraylarındaki soylu delikanlılar gibi) bir delikanlının öğrenmesi gereken her şeyi buralarda öğrenirler. En küçük bir kusur işlediklerinde çok sert cezalandırılırlar ve rahat bir soluk alabildikleri dördüncü odaya ulaşabilmek için büyük bir sabır gerekir. Ama, en yüksek görevlere ve saygın mevkilere ulaşabilmek umudu, öğretmenleri olan akhadımağalarının çok acımasız davranışlarına, bedenlerine indirilen değneklere katlanmalarını sağlar. İçoğlanlarının nasıl eğitildiklerinden ve padişahın kendilerine vereceği görevleri yerine getirebilmek için gerekli bilgileri edindikleri bu dört odadan daha sonra söz edeceğim. İmparatorluk geleneği, bu çocukların hepsinin Hristiyan ana babadan doğmuş, bulunabilecek en soylu ve eli yüzü en düzgün çocuklar olmalarını zorunlu kılar; ama, kapağası, başka bir deyişle içoğlanlarının başağası olan akağaların başı, iyi nitelikleri nedeniyle içoğlanları arasına katılmayı hak eden bazı Türk soylu çocuklarını da onların arasına katabilir: Ne var ki, bu çok ender olur ve içoğlanlarının Hristiyan kökenli olmasını yeğleyen padişahın özel izniyle gerçekleşir. İşte saray ileri gelenlerinin kökeni budur; hepsi köledir ve ailelerini asla tanımadıkları⁵ için, kendilerini yüksek mevkilere getiren padişaha var güçleriyle hizmet etmeye çalışırlar.

İLK DÖRT PAŞANIN PADİŞAH İÇİN TEHLİKE YARATAN YETKESİ VE PADİŞAHIN BUNU SINIRLAMAYI BİLMESİ

Paşalar yetişkin içoğlanları arasından seçilir; “paşa,” bütün Saray ileri gelenlerine verilen ve onların farklı görevlerle birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlayan ortak bir rütbedir. Başlıca paşalar şunlardır: Veziriazam ya da sadriazam; sadaret kaymakamı; kapudanpaşa; yeniçeri ağası. Bu dört paşanın yetkesi o kadar büyüktür ki, kimi zaman hükümdarlarını tahttan indirip diledikleri başka birini tahta çıkarabilirler. Nitekim, tıpkı çağımızda iki padişaha yaptıkları gibi: Mustafa ve Osman. Tahttan indirilen bu iki sultandan ikincisi, bir celladın alçak elleriyle zindanda öldürüldü.⁶ Ne var ki, eğer bu paşalar önlemlerini iyi almayı beceremezlerse, en küçük kusurlarında kellerini yitirirler, padişah öldürttüğü paşaların bütün mallarına el koyar ve çocuklarını Saraya alır. Babalarının mal varlığını ve mevkilerini elde etmek umudundan çok uzak kalan bu çocuklar, bir sadriazam oğlu hatta padişahın kız kardeşlerinden birinin oğlu bile olsalar –Türklerin izledikleri siyaset açısından mal varlığının ve mansıpların babadan oğula geçmesi yoluyla bir sülalenin güçlenmesi hoş karşılanmadığı; devlette karışıklık yaratacak yetke olanaklarını ellerinden aldığı için– kadırga reisliğinden öteye geçemezler. Bu örnekte de görüldüğü gibi, bir zamanlar çok parlak olan paşaların serveti eğreti bir servettir; hatta –saygınlığı ne kadar büyük olursa olsun– ne baba ne de oğlu kalıcı bir servete sahip olabilir.

TUĞLAR ÜSTÜNE GÖZLEMLER

Vezir rütbesine erişmiş paşalar üç tuğ taşırlar; tuğların her birinde, yeşil dışında diledikleri renge boyattıkları birer at kuyruğu bulunur; tuğların takıldığı sopaları da boyatmalarına izin verilir. Türklerin anlattığına göre bu uygulamanın kökeni şu olaya dayanır: Bir gün Hristiyanlarla göğüs göğüse savaşıırken sancakları Hristiyanların eline geçmiş. Sancağın yitirilmesinin askerlerin maneviyatını bozduğunu ve askerlerin kaçma-

2 Kırımlılar –ç.n.

3 İçoğlanı: Topkapı, Galata, İbrahimpaşa, Edirne sarayların da eğitilerek saray hizmetlerinde istihdam edilen ve daha sonra dış görevlere çıkan devşirmelerdi. Bunlara Saray acemioğlanları, celeb de denirdi –ed.n.

4 Osmanlı Kapıkulu ordusu nu oluşturan yeniçeriler, sipahiler, asker adayı olarak eğitildikleri evrede, “acemioğlanı,” “şâdi” diye anılırlardı –ed.n.

5 Devşirilen çocukların çoğu ailelerini bilirlerdi. Örneğin Sokollu Mehmed Paşa, kardeşinin rahip olduğunu biliyordu –ç.n.

6 I. Mustafa (1617-1618 / 1622-1623) iki kez tahta çıkarılıp iki kez tahttan indirilmiştir. II. Osman (1618-1622) ise Genç Osman Vak'ası denen ayaklanmada tahttan indirilmiş, Yedikule'de Davud Paşa'nın yönlendirdiği yeniçeri elebaşları tarafından öldürülmüştür –ed.n.

ya başladığını gören Türk paşası, bir kılıç darbesiyle bir atın kuyruğunu keserek bir mızrağın tepesine takmış, mızrağı havaya kaldırarak şöyle bağır-
mış: “İşte büyük sancak, beni seven ardımdan gelsin.” O anda Türkler ye-
niden cesaretlenmiş, toparlanmış, yeniden saldırıya geçerek savaşı kazan-
mışlar. Paşaların yanındaki ağaların da tuğları var, ama onların bu tuğlar-
dan birini mızraklarına bağlamalarına izin verilmez; öte yandan, vezir rüt-
besinde olmayan paşaların ancak iki tuğ, paşaların altındaki beylerle küçük
eyalet [sancak] valilerininse tek tuğ taşıdıklarını söylemek gerek. Padişah
sefere çıktığında önünde yedi tuğ taşınır: Çünkü, Türklere göre dünya, ye-
di bölüme ya da iklime ayrılır ve padişah bunların efendisidir; işte bu ne-
denle padişaha bütün kralların efendisi unvanı verilir.⁷ Bu unvanın temeli
Hz. Muhammed’in bir hadisine dayanıyor: Buna göre, peygamberin ölü-
münden sonra onun kabrinin bulunduğu toprakların efendisi olacak kişi,
tüm yeryüzü krallarının da efendisi veya başı olacaktır. Sadece üç impara-
torluk bulunduğunu eklerler: Konstantinopolis, Babil [Bağdat] ve Trabzon.
İşte bu nedenden ötürü padişah, kavuğunun üstünde üç sorguç ya da siyah
balıkçıl tüy taşır.

PADIŞAHIN KAVUĞUNDAKİ SORGUÇ

Bu arada, yalnızca Kandiye [Girit] balıkçıllarının simsiyah, diğer bü-
tün balıkçıllarınsa beyaz ya da kırçillı tepelikleri olduğunu söylemeliyim.
Sorguç demetine çok sayıda tüy girdiği için sorguçlar çok pahalı oluyor ve
belki de bu yüzden Avrupa’da kullanım şansını yitiriyor. Çünkü, Asya’daki
bütün hükümdarlar sorguca pek düşkün; ne var ki, sorguçta hiçbir kusur
bulunmaması gerekiyor ve ucunda en küçük bir kırık bile olsa onu hiç be-
ğenmiyorlar; böyle olanlar bütün değerlerini yitiriyorlar. Padişahın kavu-
ğundaki üç sorguca bakarak sadriazamın ordunun başında olup olmadığı
anlaşılabilir: Çünkü, sadriazam ordunun başındaysa, padişahın kavuğunda
yalnızca iki sorguç bulunur ve bu da dikkatten kaçırılmaması gereken bir
durumdur. Ordunun yürüyüşe geçmesi gerektiğinde, padişah İstanbul ve
çevresindeki birlikleri muharebe düzenine sokturur ve yanına sadriazamı
alarak onu birliklerine komutan olarak tanıtır. Bu sırada askerler hiç ko-
nuşmazlar, alışılmış selamı asla vermezler; ancak padişah kendi kavuğun-

daki sorguçlardan birini çıkarıp sadriazamın kavuğuna takınca, sadriazamı selamlar, onu komutan olarak tanır ve ondan bir de bahşiş koparırlar.⁸

Paşalarla ilgili genel bir bilgi verdikten sonra, imparatorluğun başlıca görevlerine getirilmiş olanlara ilişkin de bir fikir vermek gerekir. Bu yüksek görevliler listesine sadriazamı ve vezir rütbesindeki diğer altı görevliyi alacağım: Sadaret kaymakamı, kapudanpaşa, yeniçeri ağası; bunlardan sonra da beylerbeyleri, sancakbeyleri ve sarayın en önemli görevlilerinden biri olan bostancıbaşı gelecek.

SADRIAZAMLIK GÖREVİNİN SAYGIN VE TEHLİKELİ YANLARI

Veziriazam ya da sadriazam imparatorluğun yöneticisi, ordunun komutanı, Divan'ın başkanıdır; devletle ve savaşla ilgili bütün işleri padişahın buyrukları doğrultusunda yürüten kişidir ve mühür-i hümayun ondadır.⁹ Divan'da sadriazama yardım eden altı vezir daha vardır. Devlet danışmanlığı görevi yapan bunlara kubbe veziri denir. Ne var ki, kubbe vezirlerinin Divan'da oy hakları yoktur: Devlet yönetimine ya da herhangi bir işe fikirleri sorulmadıkça karışmazlar, yalnızca uzman oldukları konuda danışman olarak Divan'a katılırlar. Ayrıca, padişahın vezirlik payesi verdiği, imparatorluğun en büyük ve en zengin eyaletlerini yöneten beş beylerbeyi vardır: Bağdat, Kahire, Buda [Budin], Anadolu ve Rumeli paşaları. Bunların ilk üçü en önemlileridir. Bunların eskiden bütün diğer paşalardan farklı bir ayrıcalıkları vardı: Önlerinde biraz önce öyküsünü anlattığım üç tuğu (tıpkı sadriazam gibi) taşıtabilirlerdi. Ne var ki, bu ayrıcalık günümüzde Anadolu ve Rumeli beylerbeyilerine de tanınmış ve bu açıdan hepsi eşit hale gelmiştir. Sadriazama dönecek olursam, onun hizmet ettiği efendisine yakışır görkemde bir sarayı vardır ve burada iki bine yakın hizmetkâr çalışmaktadır.¹⁰ Her ne kadar sadriazam da

7 Bütün kralların efendisi: Osmanlı padişahlarına bu anlamda verilen kimi unvanlar: Sultan'ü's-selâtin (sultanların sultanı), hakan'ül-havâkin (hakanların hakanı), Sultan'ül-berrîn ve Hakan'ül-Bahreyn (karaların ve iki denizinin sultanı) idi -ed.n

8 Sorguç: Kavuk ve sarığın önüne takılan, balıkcıl tuymundan yapılmış mücevher broşlu saltanlık simgesi. Kimi padişahlar, üç kitaya hükmettiklerini, kavuklarına üç sorguç takarak ısmâ ederler; serdariekrem (başkomutan) olarak savaşa giden sadriazama da devrettikleri yetkilerinin belirtisi olmak üzere bu sorguçlardan birini verirlerdi -ed.n

9 Mühr-i hümayun: Tahttaki padişahın, tuğra istifiyle, kendisinin ve babasının adları yazılı biri zümrütten üçü altından dört mühür olur; zümrüt mühürü, padişah parmağında yüzük olarak taşır; altın mühürlerden, "hatem-i vekâlet" denen ilki sadriazamda, ikincisi hasoda-başında, üçüncüsü de harem dairesini yöneten hazineदार usta unvanlı baş cariye de bulunurdu -ed.n.

10 Sadriazamın hizmetkârları: Bunlara "kapı ve daire halkı" denirdi. Kapı halkı askerlerden, daire halkı ise bürokratlardan oluşurdu -ed.n.

–diğer paşalar gibi– padişahın gazabından korkar ve padişah dilediğinde kellesini vermek zorunda kalırsa da önemli ve devlete ilişkin meselelerde sadriazamının düşüncelerine büyük değer veren padişah, hem Divan’da hem de kararlarında bu düşüncelerden yararlanır. Bu durum sadriazamın mutlak iktidar sahibi olmasına olanak verir: Dünyadaki bütün imparatorluk ve krallıklarda, yetkesi sadriazamınkiyle boy ölçüşebilecek düzeyde bir makama rastlanmaz. Bizzat padişahın bile karşılarken ayağa kalktığı sadriazam, şeriatın başı olan müftü [şeyhülislam] dışında, ziyaretine kim gelirse gelsin, ne karşılamak ne de uğurlamak için yerinden kalkar. Ayrıca, unutulmaması gereken bir şey daha var: Bütün önemli işler için yalnızca sadriazam öneri getirebildiğinden, kendisinin padişahın hoşuna gitmeyecek bir öneride bulunmamaya dikkat etmesi gerekir. Yoksa, Osmanlı sarayında söylenegelen, “padişahı kızdıracak hiçbir teklifte bulunmayın” deyişi doğrultusunda, padişah hemen oracıkta sadriazamı boğdurur.

SADARET KAYMAKAMININ ÖZEL AYRICALIĞI

Sadaret kaymakamı" İstanbul kentinin valisi ve başı, sadriazamın vekilidir; ne var ki, ancak sadriazam seferde iken onun yetkilerini kullanabilir ve bu önemli görevin bütün işlevlerini yerine getirir, buyrukları kesin ve büyükelçileri kabul eder. Diğer paşalar gibi kellesini verme tehlikesini de pek yaşamaz; çünkü, padişahın hoşuna gitmeyecek bir şey yapacak olsa, suçu emirleri aldığı sadriazamın üstüne atar.

Kapudanpaşa, Bahriye’nin amirali ve başkomutanıdır. Adaların [Cezayir-i Bahr-i Sefid] ve kıyıların¹² valileri olan ve padişahın kadırgalarının bakımını yapmakla yükümlü beyler, kapudanpaşadan emir alırlar ve verilen ilk emirde denize açılmak zorundadırlar.

GERÇEK YENİÇERİLERİN SAYISI

Yeniçeri ağası yeniçerilerin başkomutanıdır. Bu, çok önemli bir makamdır, çünkü Türk piyade sınıfının büyük bölümü günümüzde yeniçeri adıyla anılmaktadır. Oysa I. Osman döneminde kurulan ve IV. Murad döneminde büyük ayrıcalıklar elde eden gerçek yeniçeriler, günümüzde ancak yirmi beş bin kişilik bir ordu oluşturmaktadır. Yeniçerilerin iyi bir ni-

zamnamesi vardır ve gerek İstanbul'da, gerekse başka yerlerde yaşadıkları kışlalarda "orta" denen bölüklere ayrılmışlardır. Her konuda o kadar iyi bir düzen kurulmuştur ve bu düzene o kadar iyi uyulmaktadır ki, askerden çok din adamı gibi yaşarlar. Evlenmeleri yasak edilmemiş olsa da ender olarak evlenirler. Derin bir saygı gördükleri imparatorluk içinde elde ettikleri ayrıcalıklar söz konusudur. Kimileri vergiden ve bazı angaryalardan bağışık tutulmak amacıyla ağalara rüşvet vermekte, ağalar da onları kollayıp yenîçeri gibi göstermektedirler. Ama bu yenîçeriler padişah'tan asla ücret almazlar, sadece elde ettikleri zaten çok büyük olan ayrıcalıklarla yetinirler. İşte, gerçek yenîçerilerle diğer sözde yenîçerilerin birleşmesi sonucunda, günümüzde yenîçerilerin sayısı yüz binin üstüne çıkıyor. Gerçek yenîçeriler konusunda gözden kaçırılmaması gereken bir olgu daha var: Kimi zaman o kadar tehlikeli olurlar ki, Osmanlı padişahını tahttan indirebilir ve imparatorluğunu çehresini değiştirebilirler.

YENİÇERİ AĞALARININ BÜYÜK AYRICALIĞI

Yeniçeri ağasının yetkesi çok fazladır ve hiç kimse ona izin verilen biçimde padişaha yaklaşamaz. Yeniçeri ağası, padişahın karşısına elleri yanlara sarkık olarak ve çok yürekli bir yürüyüşle çıkabilir; buna karşılık tüm devlet ricali, hatta sadriazam bile, ancak kollarını göğüslerinde çapraz kavuşturarak ve tam bir boyun eğişin ifadesi olarak ellerini göbekleri üstünde bağlayarak padişahın karşısına çıkma cesaretini gösterebilirler.

Beylerbeyleri, görev sıralamasında, ilk dört paşadan sonra gelirler ve padişahın yönetimini kendilerine emanet ettiği eyaletlerin hükümdarı gibidirler. Türkiye'nin eyaletlerine, işlediğim konu ne kadar gerektiriyorsa o kadar değineceğim için, okurlara bu beylerbeylerinin sayısını vermenin gereği yok, sadece ileride söz edeceğim başlıca beş beylerbeyinin adlarını saymak yeterli. Yalnız, bu büyük paşaların buyruğu altında, sancakları yöneten sancakbeylerinin (ör. Selanik Sancakbeyi ya da Mora Sancakbeyi) bulunduğunu belirtmek gerek.

11 Sadaret kaymakamı (kaimi makam): Sadriazam, seferde iken İstanbul'da ona vekâlet eden vezire deniyordu. Padişah, yazılı buyruklarında "Kaimmakam Paşa" diye hitap ederdi. Sadriazam dönünceye değin onun yetkilerini kullanır; Divan oturumlarına başkanlık eder, İstanbul'un güvenliğini sağlardı -ed.n.

12 Kaptanpaşa (Kaptanıderya): Osmanlı deniz kuvvetlerinin büyük amirali, kaptanpaşa eyaletinin valisi, Divan-ı Hümayunun üyesi vezir. Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) eyaleti ile kıyı sancakları da kaptanpaşanın gözetimi altındaydı -ed.n.

Bu kitabımda oldukça sık söz edeceğim sipahiler, zaimler ve çavuşlar konusunda da biraz bilgi vermeliyim.

SİPAHİLERİN VE ZAIMLERİN İYİ YAŞAM KOŞULLARI

Yaklaşık on beş bin kişilik bir birlik oluşturan sipahiler bir çeşit şövalyedir. Bunlar ülkenin soylu sınıfı olmak ister ve yiğitlikleriyle övünürler. Timarlarının başka bir deyişle yaptıkları hizmetler karşılığında padişahın kendilerine (tıpkı fiefler gibi) ödül olarak verdiği toprakların gelirleriyle geçinirler. Görevlerini ihmal etmedikleri sürece bu timarlar onların elinden alınmaz; görevleriyse, bizzat sadrazam sefere çıktığında savaşa katılmaktır. Sipahiler, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun en talihli kişileridir ve buyrukları altındaki topraklarda küçük hükümdarlar gibidirler!

Sipahilerden biraz farklı olan zaimler de, tıpkı sipahiler gibi, padişahın kendilerine verdiği zeametın gelirlerinden yararlanır ve bu topraklara hükmederler. İmparatorlukta çok sayıda zaim vardır ve bunlar ülkenin baronları ve senyörleri gibidir. Türklerin süvari gücünü zaimler ve sipahiler oluşturur; bunlar, timarlarının geliri oranında at sağlamak zorunda olduklarını bilirler.

Çavuşbaşı, imparatorlukta bütün çavuşların başıdır; çavuşlar, yurtiçinde ve yurtdışında padişahın buyruklarını taşır ve aslında basit ulaklar olmalarına karşın, büyükelçi gibi gönderilirler. Genellikle önemli mahpuslar onların korumasına bırakılır ve çavuşlar da bu mahpusları gözlerinin önünden ayırmazlar.

İşte imparatorluğun –tümü de ıçoğlanları arasından seçilen kişilerce paylaşılan– belli başlı görevleri ve makamları bunlardır. Şimdi saraydaki görevlileri tanıtacağım. Padişah en önemli görevleri onlara verdiği ve ıçoğlanlarının amirleri de onlar arasından seçtiği için hadımağalarını, devşirme veya savaş ganimeti [pençik oğlanı] çocuklar öbeğinden, başka bir deyişle acemiöğlanlarından daha önce ele alacağım.

ORTADOĞU'DAKİ HADİMAĞALARIN İNANILMAZ SAYISI

Hadımağalar da ikiye ayrılır. Yalnızca cinsel organların bir kısmı söndürölen ak hadımağalar ve organları kökünden kesilen kara (zenci)

hadımağalar. Her iki grup da sert, tuhaf, alıngan insanlardır ve buyrukları altındakilere acımasız davranırlar. İstanbul'da ve bütün imparatorlukta, hatta genel olarak bütün Ortadoğu'da, çok sayıda hadımağa vardır: Burarlarda, az çok malı mülkü olan herkes karılarını korumak için evinde bir iki hadımağa bulundurur. Bu nedenle Asya'nın ve Afrika'nın birçok yerinde büyük bir hadım ticareti yapılmaktadır: Örneğin, 1659'da bulunduğum Kolkonda Krallığı'nda aynı yıl yirmi iki bin hadım satılmış. Eyaletlerinde yapılan bu barbarca uygulamadan hiç rahatsız olmayan, hatta hizmetinde çalıştırmak için hadımlar getirten Büyük Moğol İmparatoru'nun büyükelçisi, bir gün beni bir köşeye çekerek, böylesine acımasız uygulamalar yüzünden Kolkonda Krallığı'nın bir gün yıkılacağından korktuğu için efendisinin yanına gitmeye acele etmediğini söyledi. Çocuklarını hiç sevmeyen, boğazlarını doyuramayacaklarından korkan yoksul ana babaların çoğu, en küçük hayat pahalılığında yavrularını tüccarlara satıyorlar; tüccarlar da daha sonra onların organlarını kısmen ya da kökünden kesiyorlar. Organları kökünden kesilen kimileri çişlerini yapmak istediklerinde ince bir karnış kullanmak ve bunu da karınlarının altında taşımak zorunda kalıyorlar. Bu kadar tehlikeli bir cerrahi müdahaleden geçip de kurtulan pek fazla olmadığı için, organları bir miktar kesilenlere göre çok daha pahalı oluyorlar. Bunlar İran'da ve Türkiye'de altı yüz eküye kadar alıcı buluyor; sıradan hadımların fiyatıysa yüz ya da yüz elli ekü. Bütün Türkiye, bütün İran, bütün Hindistan ve bütün Afrika eyaletlerinin ihtiyacını karşılamak için, çeşitli yerlerden binlerce hadım getirtmek gerektiği açıkça ortada. Ganj'ın ötesindeki yarımada da bulunan Kolkonda Krallığı'ndan; Asam'dan, Butan'dan, Arakan ve ilerisindeki Pegu'dan inanılmaz sayıda hadım getirtiliyor. Bütün bu hadımlar beyaz ya da esmer. Sayıları çok daha az olan ve Afrika'dan gelen siyah hadımlar, daha önce de belirttiğim gibi, çok daha pahalı. Onların türünde çirkinlik güzellikten daha makbul sayıldığından, en şekilsizleri çok daha değerli oluyor. Basık bir burun, ürkütücü bakışlar, koca bir ağız, kalın dudaklar, simsiyah ve seyrek dişler (zira, Mağribilerin dişleri genellikle güzeldir) bunları satan tüccarların çıkarına oluyor. İşte İstanbul Sarayı da bu iki çeşit hadımağayla dolu. Siyahlar harem dairesinin korumasında kullanılıyor ve bunları saraya büyük Kahi-

re paşası gönderiyor. Bu kadar çirkin olmayan ve belli bir özenle yetiştirilen beyazlar [akağalar] padişahın dairesinde kullanılıyor.¹³

SARAYDAKİ BAŞLICA GÖREVLER

Padişaha yaklaşabilen dört hadımağa hasodabaşı, hazinedarbaşı, kilercibaşı ve sarayağasıdır. Bunların üstünde de içoğlanlarının bütün odalarının kethüdası olan kapağası bulunur. Bunlar genellikle bir üsttekinin yerini alarak terfi ederler; başka bir deyişle, sarayağası kilercibaşılığa, kilercibaşı hazinedarbaşılığa, hazinedarbaşı hasodabaşılığa ve bu sonuncu da genellikle akağaların en kıdemlisi olan kapağalığına yükselir.

KAPIAĞASININ ELDE ETTİĞİ BÜYÜK ÇIKARLAR

Kapağası ya da Kapuağası [Babüssaade Ağası] sarayın Enderun dairelerinin büyük âmiridir; akağaların en yüksek ve en saygın makamı budur; nerede olursa olsun padişahın daima yanındadır. Büyükelçileri huzura o bu yur eder; bütün önemli işler padişaha ulaşmadan önce onun ellerinden geçer; bütün diğer görevliler kapağasına muhtaçtır ve bu yüzden ona değerli armağanlar sunarlar. Padişaha armağan sunacaklar da, bunları zat-ı şahanelerine ulaştırabilmek için, kendisine başvurmak zorunda kaldıklarından, kapağası bu durumdan da büyük çıkar sağlar. Kapağasının buyruğu olmadan hiç kimse padişahın huzuruna girip çıkamaz; sadrıazam padişahla konuşmak istediğinde, sadrıazamın önüne düşerek huzura çıkaran da gene odur. İster gündüz, ister gece olsun, sadrıazamın ivedi olaylar nedeniyle padişaha yazılı bilgi vermesi¹⁴ gerektiğinde, yazıyı alan ve yanıtını getiren gene kapağasıdır. Sarayın içinde kavuk giyer ve yalnızca bu makama tanınan bir ayrıcalıkla saray sınırları içinde her yere atla gider. Harem dairesine kadar padişaha eşlik eder, ama bu dairenin kapısında kalır ve burada onun buyrukları geçmez. Görevinden ayrılarak saraydan çıktığında (bu pek ender olur) paşa olamaz.¹⁵ Mutfak giderleri padişahın içhazinesinden karşılanır; ayrıca, günde on sultani [altın] alır ki bizim paramızla altmış lira yapar. Öldüğünde iki milyonu olan kapağaları vardır. Ancak ölümlerinden sonra bu para padişahın iç hazinesine geri döner. Akağaların başı olan kapağasını, hasodadaki başlıca görevleri paylaştan diğer dört akağa izler.

Hasodabaşının buyruğunda, hasodanın kırk içoğlanı bulunur; bunlar her zaman padişahın çevresinde, ona yakın konumdadırlar.

Sarayağası, Enderun'daki bütün odaların temizlik ve gerekli onarımlarından sorumlu kethüdadır. Özellikle seferli odasını [koğuşunu] sıkı denetim altında tutar; seferli odası, padişahın çamaşırlarıyla ilgilenen ve seyahatlerde padişahla birlikte giden içoğlanlarının koğuşudur. Padişahın giysilerini ve gereksinim duyduğu her şeyi düzenleyen sarayağasıdır; onun görevi, hemen hemen, Louvre'daki *Capitaine du Château*'nun göreviyle aynıdır. Bu büyük sarayın temizliği ve iyi bir düzen içinde olması genel olarak *Capitaine du Château*'nun görevidir. Saray kethüdası [kapıoğlanı kethüdası] adı verilen ve o da hadımağa olan bir yardımcısı vardır. Saray kethüdası, her altı ayda bir, sarayın odalarına ve salonlarına yayılmış hasırları değiştirmekle görevlidir.

Hazinedarbaşı, hazinenin ve hazine koğuşundaki içoğlanlarının âmiridir. Burada söz konusu olan, sadriazamın, üç defterdarın anahtarlarını taşıdıkları ve kâhyalığını yaptıkları, devlet gereksinimlerinin, askerlerin olağan ücretlerinin karşılandığı hazine [Hazine-i Âmiri] değildir. Burada sözünü ettiğim hazine, saray mücevherlerinin, Osmanlı padişahlarının babadan oğula biriktirdikleri bütün zenginliklerin saklandığı [Hazine-i Hassa]; bu kitabımda, okurlara bu iki hazineyi de ayrı ayrı anlatacağım. Ne var ki, hazinedarbaşının artık sadece isim olarak hazine âmiri olduğunu, hatta Sultan IV. Murad döneminden beri hazineden içeri adım atmadığını unutmamak gerekir. Sultan IV. Murad döneminde, hazine koğuşunun içoğlanları bu hadımağanın kötü hal ve tavırlarını padişaha şikâyet ettiler; onların ricası üzerine padişah, hazinedarbaşının artık hazinenin âmiri olmamasına, bundan böyle onun görevini hazine kethüdasının üstlenmesine, ama hazinedarbaşının unvanını

13 Hadımlar: Akağalar karaağalar. Bunlar, farklı yöntemlerle kısırlaştırılmış ve cinsel ilişkide bulunamaz duruma getirilmiş kölelerdi. Bunlara tavaşi de deniyordu. Akağa denilenleri beyazdı. Bunlar, sarayın Enderun bölümünde görevliydi ve Babüssaade denen iç kapının bekçiliğini de yaparlardı. Büyük âmirler. Kapağası-Babüssaade ağası da bir ak hadımdı. Köle tıccirlerinin Afrika'dan toplayıp getirdikleri, çocukken cinsel organları kesilmiş zenci köleler, se ten renklerinden dolayı kara ağa, harem dairelerinde bekçilik yaptıkları için de harem ağası deniyordu. Osmanlı Sarayı Harem Dairesi karaağalarının bu yük amiri yine bir zenci hadım olan Kızlarağası veya Darüssaade ağasıydı -ed.n.

14 Padişaha yazılı bilgi vermek: Buna telhis sunmak deniyordu. Divan görüşmeleri, önemli siyasi sorunlar, atama önerileri vb. konularda padişahın buyruğunu almak gerektiğinde durumun özetlendiği "telhis" denen yazı sunulur; padişah, telhis kâğıdının yukarısına birkaç sözcükle kararını (hatt-ı hümayun) yazardı -ed.n.

15 Babüssaade ağalarından vezirlik rütbesi verilerek eyalet valiliklerine gönderilenler, sadriazam olanlar vardır ki bunlar "Hadım" lakabıyla anılmışlardır -ed.n.

taşımaya devam etmesine karar verdi. Ne var ki, hazinedarbaşı terimi daha yaygın ve daha kolay olduğu için, ben gene de hazine kethüdası yerine hazinedarbaşı demeye devam edeceğim.¹⁶ Ayrıca şunu da eklemek gerekir: Hazine âmiri saraydaki görevi sona erdiğinde paşa yapılır. Sarayın bu iki görevlisinin mevkilerinde yapılan değişiklikler üzerine şu gözlemi yapmak gerek: Türk, Acem, Hintli, bütün Müslüman hükümdarlarda, hangi mezhepten olurlarsa olsunlar, bir saltanatta yapılan şeylere ve kurulan düzene, daha sonra tahta çıkan hükümdar asla uymaz. Gene aynı Sultan IV. Murad, kapıağası kendisini kızdıracak aptalca bir harekette bulununca, gelecekte saraydan çıkacak bütün kapıağalarının paşa olma haklarını ellerinden aldı. Bu konuda, İran şahının sarayında gözlerimle gördüğüm bir olayı aktarmak istiyorum. Olay Şah Abbas döneminde geçti; sarayın bazı ileri gelenleri, şahı öldürerek oğlunu tahta çıkarmak üzere bir entrika peşindeydiler. Öğleden sonra saat iki-üç sularında, İran'da herkesin hareme çekildiği bir sırada, entrikacılar önce kapıdakileri (bunlar çoğunlukla elleri sopalı iki ya da üç adam olur), sonra da haremdeki şahı öldürme buyruğunu verdikleri yirmi kadar silahlı adamı saraya gönderdiler. Harem, askerlikten anlayan siyah ve beyaz hadımağalarca hiç de iyi korunmamasına karşın, fesatçıların girişi başarıya ulaşmadı: Devrin en yiğitlerinin bile hürmet ettiği kapıcıbaşı, Gürcü asıllı (yani cesur, çünkü bütün bu halklar cesur olur) iki hizmetkârıyla birlikte görevinin başındaydı ve kılıçlarını çekip hainlere öyle bir saldırdılar ki katiller biraz sonra kaçmak zorunda kaldılar. Olayı öğrenen şah, kapıcıbaşını çağırttı, ona övgüler yağdırdıktan sonra bundan böyle kapıcıbaşılık görevinin babadan oğula geçerek onun ailesinde kalmasını öngören buyruğunu verdi. Dahası, baş vakanüvise bu olayı vakayinameye kaydetmesini ve ardılları arzusunun dışına çıkacak ve bu görevi sadık Gürcü aileden alacak olurlarsa, kendi adının ve saltanatı boyunca tüm yaptıklarının tarihten silinmesini istedi.

Kilercibaşı, kilerli koğuşundaki içoğlanlarının başıdır; kiler, padişahın içeceği her türlü nefis şerbet ve içeceğin saklandığı yerdir. Burası bir çeşit *échansonerie* ve kilercibaşı da bir çeşit *échanson*'dur.¹⁷ Saraydan çıkınca paşa olur. Ayrıca bütün aşçıların da başıdır. Aşçılar, mutfaklılardan ve helvacılardan oluşur; kiler bölümüne kilercibaşının izni olmadan kimse gire-

mez. Padişahın kullandığı bütün sofra takımları onun sorumluluğu altındadır. Kilercibaşının yardımcısı kiler kethüdasıdır. Görevinden ayrılan kilercibaşı paşa olduğuna göre, şu gözlemi yapmak yerinde olur: Saraydan ayrılarak paşa olanların hepsinin önceden hasodanın kırk içoğlanından biri olması ve daha önce sözünü ettiğim altı görevden birinde, yani hazine kethüdalığı, kiler kethüdalığı ve biraz sonra söz edeceğim doğancıbaşılık, çuhadarlık, silahdarlık, rikâbdarlık görevlerinden birinde bulunmuş olması gerekir.¹⁶ Bunların dışında kalanlar saraydan çıktıklarında, ancak, bey ya da zaim ya da sipahi ya da olsa olsa –padişahın özel lütfu sayesinde– kapıcıbaşı olabilirler. Ayrıca bir de hazine dairesinin ikinci adamı güğümbaşı ve üçüncü adamı anahtarağası var. Eğer bu adamlar hasodanın kırk içoğlanı arasına terfi etmeden saraydan çıkarlarsa, kendilerine sadece bir maaş bağlanır ve bu maaş en çok iki yüz akçe olur. Şimdi bu kitabımda kendilerinden söz edilecek diğer saray görevlilerine geçiyorum.

Doğancıbaşı, doğancıların âmiridir ve bu görev ona padişahın yakınında iyi bir mevki sağlar.

Çuhadar, sultanın yağmurluğunu taşırdı [ayrıca sultanın kaftan ve kürklerine bakmak da onun göreviydi]; Fransa'da bu kişiye *porte-manteau* [pelerin taşıyıcı] denir.

Rikâbdar, padişah ata bindiğinde üzengisini tutan kişidir.

Silahdar, hasodanın birinci içoğlanıdır; törenlerde padişahın kılıcını taşır. Bu göreve genellikle en iyi görünüme sahip içoğlanlarından biri seçilir.

Hamamcıbaşı, hamamların başı ve kâhyasıdır. Saraydan çıktığında –tıpkı Seferli koğuşunun birinci içoğlanı olan çamaşırcıbaşı için olduğu gibi– yüz akçe yevmiye ödenir ve eğer göze girmişlerse bu yevmiye yüz elli akçeye kadar çıkabilir. Genel olarak, hasodanın kırk içoğlanından biri çıktığında, onun yerini doldurmak için, kimi zaman hazine odasından, kimi zaman kiler koğuşundan, kimi zaman da seferli koğuşundan biri alınır ve bu iş sırayla yapılır ve daima en kıdemlilerin se-

16 Hazinebarbaşı, hazine kethüdası; İkki, Enderun hazinesi koğuşunun ve hazineli içoğlanlarının amiri; Bâb-ı Hümayun ve Hil'at hazinelerinin sorumlusu. Hazine kethüdası iç hazineye bakar; bu hazinenin mührünü taşırdı –ed.n.

17 Échansonerie: Fransa'da, kralın, soyluların ya da prenslerin konutlarında şarap dağıtımının yapıldığı bölüm. Échanson: şarap servisi yapmakla görevli kişi –ç.n. Kilercibaşı: Enderun'un Kiler Koğuşunun Amiri olup padişahın yeme içme işlerini bakardı –ed.n.

18 Arz ağaları: Padişahın özel hizmetlerine bakan Hasoda içoğlanlarının en kıdemlileri konumundaki hasodabaşı, silahdar, çuhadar, rikâbdar, kapıağası ve kilercibaşına “arz ağaları” deniyordu. Kimi padişahların, önemsedikleri işlerden dolayı ya da kişisel tercihleriyle başka hasodalılara da arz ağaları zümresine aldıkları görülmüştür –ed.n.

çilmesi gözetilir. Kıdem bakımından kendisini izleyen yerine gelir; bütün bunlar hazinenin anlatıldığı bölümde daha ayrıntılı açıklanacaktır.

Çamaşırcıbaşı, padişahın çamaşırlarını yıkayanların başıdır.

Ciritbeyi, ok ve cirit atmada eğitimli kişilerin âmiridir; sarayın bu eğlence için ayrılmış bir meydanında her cuma büyük bir talim yapılır. İşte, içoğlanları odalarından geçip gelenlerin getirildikleri başlıca saray görevlerini bu şekilde özetledik.

Haklarında şu ana kadar söylediklerime sadece bir tek şey ekleyeceğim siyah hadımağaları [veya haremağaları] haremi korumakla görevlidirler ve bu görev için eldeki en çirkin, en şekilsiz olanlar seçilir. II. Süleyman⁹ devrinden beri haremağalarının erkeklik organları karın hizasından kesilir. Sultan Süleyman bir gün kırlarda dolaşırken, iğdiş edilmiş bir atın bir kısrağa aştığını gördü ve o anda karılarını koruyan haremağalarının da tutkularını dindirmek için aynı şeyi yapabileceğini düşündü; buna çare olarak organlarını dibinden kestirmeyi öngördü ve daha sonra tahta çıkanlar da aynı kuralı uyguladılar. Haremağalarının sayısı çoktur ve tıpkı akağalar gibi onların da odaları ve nizamnameleri vardır. Onların yaptıkları farklı işlerden söz etmeyeceğim, okurlar Harem dairesini okurken bu konuda bazı bilgiler edineceklerdir.

HAREM DAİRESİNİN KÂHYASI OLAN KIZLARAĞASININ İTİBARI VE SERVETİ

Kızlarağası [darüssaade ağası] bütün haremağalarının âmiridir ve yetke ve saygınlık bakımından akağaların âmiri olan kapıağasıyla [babüssaade ağası] eşit konumdadır. Harem dairesinin baş kâhyasıdır; kapıların anahtarları ondadır ve dilediği zaman padişahla konuşabilir. Üstlendiği görev, herkesten armağan almasını sağlar. Özellikle padişahın gözüne girmek için sultanların [hasekilerin] desteğine ihtiyaç duyan paşalar ve diğer kişiler, onlara armağan sunabilmek için önce mutlaka özel olarak kızlarağasını görmek zorundadırlar. Bu da onları sarayın en varlıklı ve en hatırı sayılır görevlilerinden biri haline getirir.

Acemioğlanlarına gelecek olursam, bunlar saray ahalisinin gençlerden oluşan ikinci sınıfıdır; birazdan listesini vereceğim küçük rütbeli görevliler bu sınıftan çıkar.

Tıpkı içoğlanları gibi acemioglanları da –daha önce de söylendiği üzere– Hıristiyanlardan devşirme usulüyle alınan çocuklardan ya da kara veya deniz savaşlarında esir edilen pençik oğlanlarından oluşur. Bu çocukların en eli yüzü düzgün ve gürbüz olanları Büyük Saray [Saray-ı Âmire] için seçilir. Çok az da olsa bir göreve getirilinceye kadar bunlara ne aylık verilir ne de bir kazanç sağlanır. Ancak uzun yıllar hizmet ettikten sonra bir göreve getirilirler ve bu durumda da yevmiyeleri yedi buçuk akçeyi geçmez. Başka yerlerde eğitilen ve İstanbul sarayına hiç girmeyen sıradan acemioglanlarından gelince, bunların gelecekları yeniçeri olmaktan öteye gidemez.

Bu küçük çocuklar İstanbul'a getirildiklerinde ve padişahın saraylarına ilk dağıtımları gerçekleştirildiğinde, bazıları meslek öğrenmeleri için kentte bırakılır; bazıları da tayfa olarak çalışmak ve gemicilikte ustalaşmak üzere (bunlar ileride bazı yüksek görevlere gelebilirler) denize çıkarılır. Yalnızca Saray-ı Âmire'deki acemioglanlarından söz edecek olursak, bunların çeşitli dairelerde görevlendirildiklerini, bostancı, kapıcı, aşçı, helvacı, baltacı gibi görevlere getirildiklerini ve bunları kısaca okurlara anlatacağımı söylemem gerek.

Bostancılar sarayın bahçelerinde görevlendirilir; padişah balık tutarak eğlenmek ya da Boğaz'da gezmek istediğinde, [saltanat] kayıklarında kürek çekenler de bostancılar arasından seçilir. Kayıklara binen ve sağ tarafta kürek çekenler, sarayın en önemli makamlarından biri olan bostancıbaşılık görevine getirilebilirler.²⁰ Ama sol tarafta kürek çekenler ancak bahçelerdeki küçük görevlere gelebilirler. İçlerinden biri, padişah kayıktayken, hızlı çekmek uğruna küreğini kıracak olursa, padişah hazretleri ona hemen elli ekü veririr; ayrıca kayığa her binişinde diğer kürekçilere de biraz bahşış dağıttırır. Birkaç yıl hizmet verdikten sonra alabilecekleri en bü-

19 II. Süleyman: Kimi kaynaklarda, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), bu addaki padişahların II.'si; Yıldırım Bayezid'in 1402'de Timur'a tutsak düşmesi üzerine oğullarından, Edirne'de saltanat süren Emir Süleyman (1403-1411) da I.'si gösterilmiştir. Tavernier'in de bu görüşte olduğu anlaşılıyor. Oysa resmi Osmanlı tarihçilerine göre, Emir Süleyman meymun padişah sayılmadığından Kanunî, I. Süleyman; 1687-1691 arası da saltanat süren 19 padişah da II. Süleyman (Süleyman Kanunî) kabul edilmiştir –ed.n.

20 Bostancılar, bostancıbaşı Saray bahçelerine, hasbahçelere bakan bostancılar ocuğuna, acemioglanlar alınırdı. Bunlar, oda eğitimiyle bostancı, hasseki, hasbahçe ustası, hanımları vb. zümrelere ayrılırlardı. Bostancıbaşı, Boğaziçi'nin ve Adalar'ın zabıtiydi. İdam, sürgün buyruklarını yerine getirir; Saray kayıkhaneesine, Balıkthane'ye, Kızkulesi'ne bakardı. Padişah, saltanat kayığıyla deniz gezisine çıktığında, dümeni tutar, hamlacı denen bostancılar da ayakta kürek çekerlerdi. Dalayanlara da bakan bostancılar, sarayın pek gereksinim duymadığı ağ ve olta balıklarını çoğunca kendileri yerlerdi. Tavernier, padişahların balık tuttuklarından söz ediyor –da bunu doğrulayan tarih bilgileri yoktur –ed.n.

yük ücret, günde yedi buçuk akçedir; buna ek olarak, hepsinin giyecek ve yiyecek ihtiyacı da karşılanır.

SARAYDAKİ EN GÜZEL GÖREVLERDEN BİRİNDE BULUNAN BOSTANCIBAŞI

Bostancibaşı, padişahın hem İstanbul'da hem de çevrede bulunan bütün bahçelerinin kâhyasıdır ve bahçelerin ekilip dikilmesinde çalışan on bini aşkın bostancının âmiridir. Acemioğlanlarının alt kademesinden gelmiş olmasına karşın yetkesi büyüktür ve sarayın en cazip, en önemli mevkilerinden birinde bulunmaktadır. Bu görev onu padişaha yaklaştırır, padişahın bindiği kayığın dümenine oturduğunda, onunla rahatça konuşabilir; ayrıca, padişahın kellesini istediği paşaların idam fermanlarını da çoğunlukla bostancibaşı götürür. Tüm saray ricali bostancibaşından çekinirler, sundukları armağanlarla onun gönlünü kazanmaya çalışırlar: Çünkü, deniz gezintileri sırasında kayığı tek başına yöneten ve hünkârla başbaşa kalan bostancibaşının, kendilerine iyiliği de kötülüğü de dokunabilir. Kayığın dümeni elinde, kayığı rahatça yönetebilmek için padişahın huzurunda oturma ayrıcalığıyla donanmışken, padişahla devlet işlerinden, paşaların tutumlarından konuşabilir ve –isteğine ya da çıkarına bağlı olarak– neler olup bittiğini açık açık da anlatabilir ya da lafı işine geldiği gibi çevirebilir. Eğer padişahın gözüne iyice girerse, büyük eyaletlerden birinin başına geçirilebilir, Budin, Bağdat ya da Kahire beylerbeyi olabilir, hatta imparatorluğun en yüksek mevkii olan sadrazamlığa bile getirilebilir.

Kapıcılar saray kapılarının, başka bir deyişle yalnızca birinci ve ikinci avlunun muhafızlarıdır: Çünkü, iç saraya [Enderun] girişi sağlayan üçüncü kapıyı [Babüssaade] akağaları korur. Kapıcıların âmirine kapıcıbaşı denir; kapıcıbaşının buyruğunda kapıcı denen başka görevliler vardır ve padişah buyruklarını gönderirken bunları da kullanır. Kapıağası bunların hepsinin üstündedir.

Aşçılar sarayın yemeklerini pişirirler; kilercibaşı, hem helvacıların hem de aşçıların âmiridir. Her mutfak bir aşçıbaşı, başka bir deyişle bizim 'Escuyer' adını verdiğimiz bir âmiri vardır: Mutfak emini, mutfak bütün gereksinimlerini karşılayan kâhyadır. Ayrıca, sadrazamın buyruğu üzerine, büyükelçilerin yemeklerini de o hazırlar.

Helvacılardan daha ileride geniş olarak söz edeceğim. Sarayın ileri gelenlerine servis yapanlar da helvacılardır. Bunlar diledikleri zaman saraya girip çıkabilirler.

Baltacılar, Fransa'daki hamallar ve odun kırıcıları gibi, bütün yükleri taşıyan, sağlam yapılı kişilerdir. Baltacı'nın kelime karşılığı, balta kullanılarak çalışan kimsedir.

Hastalarağası saray hastanesinin [timarhanenin] âmiridir. Hastaneye giren ve çıkan herkesi gözetim altında tutar ve girenlerin şarap getirmelerine dikkat eder.

Kitabımda imrahorbaşı ve ekmekçibaşından da söz etmek zorundayım. Bunlar da padişahın görevlileridir, ama evleri sarayın dışındadır.

İmrahorbaşı has ahırların âmiridir. Padişah halkın karşısına çıktığında ve bütün törenlerde onun önünde yürür.

Ekmekçibaşı, ekmekleri hazırlayanların âmiridir. Sarayda tüketilen bütün ekmeğin sorumlusudur. Bu iki görev, sarayda oturan kimselere asla verilmez; bu görevi üstlenenler sarayın dışında oturur ve diledikleri zaman özgürce saraya girip çıkarlar.

Haraççibaşından ve Kırım Hanı'ndan da söz etmek zorundayım, çünkü bu ikisi üzerine bazı ilginç gözlemlerim var.

Haraççibaşı, haraçları toplayanların âmiridir; Bâb-ı hümayun hazineinde para bulunmadığında ve hazine-i hümayuna da [iç hazine] dokunmak istenmediğinde, padişah para gereksinimini karşılamak için, gümrüğün âmiri olan gümrükbaşından, tüccarların âmiri bezirgânbaşından da para ister. Söz konusu görevlilerin bu parayı mutlaka bulmaları gerekir; bu da pek güç değildir, çünkü padişaha ödenecek bütün haraçlar, gümrükler ve diğer vergiler yıl sonunda ödenirken, bu görevliler kendi alacaklarının yıl başında ödenmesini sağlarlar.

MÜSLÜMANLARIN SAĞLADIĞI BÜYÜK TASARRUF

Müslümanlar dışında, hangi dinden olurlarsa olsunlar, imparatorlukta yaşayan ve on altı yaşına gelen istisnasız herkes vergi ödemek zorundadır; kelle başı alınan bu vergi [cizye] 550 eski akçedir ve ne düşer ne de artar, hep bir kuruş için 80 pare olarak kalır (bizim paramızla 5 ekü ve _).

Ticaret ya da iş amacıyla imparatorluğa gelen bütün diğer Hristiyanlar –bir gün bile kalsalar– imparatorluğa girdikleri ilk kentte bu vergiyi ödemek zorunda bırakılırlar. Yabancı Yunanlılar [Ortodokslar] –Moskova’dan ya da başka yerlerden gelenler– 350 akçe öderler. İran, Gürcistan, Mingrel-ya [Abhazya] ve diğer ülkelerden gelen Ermenilerse 300 akçe ödemek zorundadırlar. Frenk adı verilen Hristiyan Avrupalılarsa hiçbir şey ödemezler. Bu ayrıcalığı sağlamak için Avrupa devletlerinin büyükelçileri, özellikle de –imparatorlukta diğer uluslara oranla çok daha fazla Fransız bulunması nedeniyle– Fransa büyükelçisi çok zahmet çekmişlerdir. Türklerin yılı on iki aydan (bizimkisiyse yaklaşık on iki buçuk ay) oluştuğu için, ödeme on iki ay üzerinden yapılır.²¹ Ama, buna karşılık –kayıpları önlemek amacıyla– her otuz üç yılda bir bu otuz üçüncü yılın vergisi çift misli alınır ve böylece padişahın servetinde büyük artış sağlanır.

KIRIM HANI’NIN GÖREVİNE SADIK KALMASI İÇİN OSMANLI SARAYININ UYGULADIĞI SİYASET

Dünyada han unvanını taşıyan yalnızca iki hükümdar var: Büyük Tataristan imparatoru ve Osmanlı hükümdarlarının vasalı olan Küçük Tataristan [Kırım] hanı. İşte okuru aydınlatmam gereken de bu sonuncunun durumu. Kırım Hanı iş başına geçtiğinde, padişaha biat etmeye gelir ve Türkler onu bir eyalet valisi ya da en çok vasal bir kral gibi karşılarlar. Ne var ki, Moskova, Lehistan, Gürcistan, Mingrel-ya gibi komşu ülkelerin ve çevredeki diğer halkların hükümdarları ona mektup yazdıklarında kral diye hitap ederler. Padişah, onun ayaklanmasından ve çevredeki krallarla ittifak kurarak güçlenmesinden çekindiği için, hana karşı ince bir siyaset izler. Başkenti, Kimmerios Bosporos²² yakınlarındaki Kefe olan Küçük Tataristan [Kırım], Osmanlılarca silah zoruyla fethedilmiş bir ülke değildir. Sadece eski Kırım hanları padişahın himayesini kabul etmişlerdir.²³ Padişah, Kırım Hanı öldüğünde, oğlunun ya da tahta çıkacak en yakın akrabasının ancak Osmanlı sarayından tahta çıkma izni aldıktan, padişaha biat ederek o emreder emretmez huzuruna gitmeyi taahhüt ettikten sonra hanlık tahtına çıkabilmesi koşuluyla, onları himayesine almayı kabul etti. Buna karşılık padişah da Küçük Tataristan tahtına onların soyu dışında bi-

rini asla çıkarmayacağına söz verdi ve bu ailenin iki kolu olduğundan, koldan biri ülkeyi yönetirken, diğerini hep Rodos adasında sürgünde tutar. Ama, on beş, yirmi yıl sonra eğer bu kolun, hanlıklarını mutlaklaştırmak istediği konusunda bazı kuşkulara kapılırsa, hanı –ve eğer varsa çocuklarını– getirip Rodos’a gönderir, sürgündeki ötekini ise birkaç yıllığına hüküm sürmek üzere Kırım’a yollar. Kırım Hanı’nın içtiği and, kitabın altıncı bölümünde, arz odasını ve hanın burada nasıl kabul edildiğini anlatan bölümde ele alınacak.

BAŞLICA ULEMA MAKAMLARI

Son olarak müftüden, kadileşkerden [kazasker], kadılardan ve diğer din adamlarından kısaca söz edeceğim. Bu noktada, Türklerin, din dışı hukuku da dinin parçası haline getirdiklerini belirtmek, bu kuralların peygamber tarafından konduğuna göre Allah’tan geldiğine, dolayısıyla da körü körüne boyun eğilmesi gerektiğine inandıklarını vurgulamak yeter. Böylece bu kurallara uymayı görev bilirler ve hem din ve vicdan akidesi olarak, hem de cezadan korktukları için yasalara uyarlar. Dolayısıyla hem müftüleri hem de kadıları –aralarında hiçbir ayırım yapılmaksızın– kanun adamı [ulema] olarak kabul etmişlerdir (biz de teologlarımızla hukukçularımız arasında ayırım yapmasak böyle bir durum ortaya çıkardı). Hem din dışı konularda açılan davalarda hem de ağır ceza davalarında sık sık müftüye danışılır.

Müftü [şeyhülislam], tüm imparatorlukta, dinin onursal başıdır ve Kur’an tefsircisi olarak kabul edilir. Müftilerin en önemlisi ve en gözdesi olan İstanbul büyük müftüsünden söz ediyorum: Çünkü Türkiye’de birçok müftü daha var; İstanbul müftüsünün ne bunlar üzerinde ne de imamlar üzerinde bir yaptırım gücü bulunuyor; bunların her biri her konuda yalnızca kadıyı tanır ve aralarından hiçbirisi bir ruhban üstünlüğüne sahip değildir. Ne var ki, bu durum, Türkler arasında zaten derin bir saygı gören büyük müftü-

21 Eski akçe ile cizye: Tetlihdil len yerlerin gayrimüslim halkından bir kereye mahsus alınan cizyeyi (baş vergisi) ödeyenlere, kendi dininde yaşama güveni ve si tanınıyordu. Salt erkek yü kümlülerden alınan cizye; “zen gin,” “orta halli” ve “yoksul” ayırımına göre eski akçe (halis gümüş) hesabıyla 48, 24, 12 dirhem veya 4,2,1 altındı –ed.n.

22 Azak Denizi’ni Karadeniz’e bağlayan Kerç ya da Yenikale Boğazı’nın eski adı –ç.n.

23 Kırım Hanlığı: Cengiz Han’ın oğullarından Cuci’nin soyundan inen ve hükümdarlık unvanları Giray olan Kırım hanları, 1475-1783 arasında Osmanlı padişahlarının yüksek egemenliğini tanımışlar; siyasi ve askeri açıdan destek sağlamışlardır –ed.n.

ye diğer müftülerin de saygı göstermelerini engellemez. Padişah bu makamı hep çok yetenekli ve çok dürüst kişilere verir; çok önemli işlerde sık sık ona danışır, düşüncelerine hep uyar ve dünya yüzünde, huzuruna kabul ettiklerinden ayağa kalkıp karşıladığı tek kişi de odur.²⁴

Kazaskerler müftüden sonra gelirler ve yeniçeri hâkimi-avukatı görevini üstlenirler: Askerler yalnızca onlar tarafından yargılanma ayrıcalığına sahip olduklarından; bu durum onların kazasker [kadî-asker] adıyla anılmalarına yol açmıştır. Bütün imparatorlukta yalnızca iki kazasker vardır: Rumeli kazaskeri ve Anadolu kazaskeri. Bunların mevkiî müftüden hemen sonra; Divan'daki yerleri de sadriazamdan hemen sonra gelir.

Mollalar ya da molla kadılar büyük kentlerin yargıçlarıdır; kazaskerler tarafından göreve getirilirler ve din dışı davalardaki hükümleri kazaskerler nezdinde temyiz edilebilir: Zira cinayet davaları hızla sonuca bağlanır ve en kıdemsiz kadı bile –temyiz hakkı tanımadan– idam hükmü verebilir.

Kadılar, mollaların hemen altında yer alırlar; yasaları, ülkenin gelenek-göreneklerini [hem şer'î hem örfî hukuku] bilmeleri gerekir. Onların altında da köylerde görev yapan naibler vardır; bütün bu adalet sistemi, savcı ve avukat olmaksızın, hızla yönetilir.

İmamlar, Türklerin din görevlileridir; camilerde, bizdeki papazların yaptığı görevi yerine getirir, her şeyin düzen içinde ve belirlenen zamanda yapılmasını sağlarlar.

Hocalar, şeriat uleması, gençliğin naibleri ve eğitimcileridir.

Şeyhler, vaiz görevi yaparlar ve halka çağrılarda bulunurlar.

Müezzinler, zamanı geldiğinde camilerin minarelerinde halkı namaza çağıran kişilerdir. Türkler bir yana, Doğu Levant'taki Hristiyanlar da çan kullanmazlar.

Dervişler fıkara bir yaşam süren Türk din adamlarıdır; ayrıca, derviş sözcüğü fakir anlamına da gelir. Çoğu gülünç bir biçimde giyinir ve genellikle hepsi ikiyüzlü insanlardır.

TÜRKİYE'DE TEDAVÜLDE BULUNAN ÇEŞİTLİ ALTIN, GÜMÜŞ SİKKELER VE BOZUK PARALAR

*Tedavülde kaldırılmış beş sol'lük paraların
ticaretiyle ilgili öyküyle birlikte*

TÜRKİYE'DE TEDAVÜLDEKİ ALTIN VE GÜMÜŞ SİKKELER

Türklerin imparatorluğunda tedavülde iki çeşit altın sikke var: Bunlardan biri ülke parası; diğeri yabancı para. Ülkenin altın sikkesi, sultanî adıyla da bilinen şerifi'dir.²⁵ Bu para günümüzde altı Fransız frankı değerindedir (daha önce, 5 sol ve 4 frank değerindeydi).

KAHİRE'DE DARP EDİLEN ALTIN SİKKELER NEREDEN VE NASIL GETİRTİLİR?

Şerifi Mısır'dan gelir. Kahire, imparatorluğun altın para darp edilen tek kentidir. Bu paranın darbında kullanılan altınlar Habeşistan Krallığı'ndan sağlanır ve Kahire'ye getirilir. Gelen altın miktarı her yıl aynı olmaz; kimi zaman savaşlar, kimi zaman da kırsal kesimde su taşkınlarına yol açan yağışlar nedeniyle geçitler kapalı olduğunda, Mısır'a çok az miktarda altın gelir. Bütün engeller ortadan kalktığı anda ve ticaret serbestçe yapılmaya başlandığında, Kahire'ye ve hatta İskenderiye'ye birçok Habeş gelir; güçlerine göre, bunların kimisi iki, kimisi dört livre²⁶ altın getirir. Bu zavallı adamlar seyahatleri sırasında bin bir tehlike yaşarlar ve hedeflerine ulaşmaları gerçekten mucizedir. Bazıları Saba Melikesi'nin yaşadığı topraklardan -günümüzde bu topraklara Sabur Krallığı adı veriliyor- gelir. Kimileriye daha da uzaktan yola çıkarlar ve on beş gün boyunca sadece çok berbat ve sağlığa çok zararlı sular içerek yürürler. Arabistan çöllerini aşarken ben de bu koşulları yaşadım. Rastlantı sonucu, karşılarına sahiple-ri bir fil öldürmüş bir kulübe çıkarsa, iyi bir yemek yiye-

24 Müftünün huzura çıkışı Ulema sınıfına tanınan saygınlık ve ayrıcalık cülus ve bayram törenlerine ilişkin protokol uygulamalarında da özellikle vurgulanır; sadrazamın, önünde yer öptüğü padişah, tebrike gelen şeyhülislâma ayağa kalkar ve musafaha ederdi -ed.n.

25 Şerifi/Eşrefi: Mısır'ın alınmasından sonra Osmanlılar, Memlük Eşrefi altınlarının yerine kendi altın sikkelerini bastılar. Şerifi diye anılan bu sikkelerin Sultanî ile aynı standartta olması gerekmektedir birlikte, Şerifiler çoğunca Sultanî ve Düka'dan daha düşük ayarda idi. Bu nedenle kur değerleri de diğer ikisinin altındaydı. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, s. 69 -ç.n.

26 Yarım kiloya eşdeğer ağırlık birimi. -ç.n.

bilirler. Bütün bunlardan sonra, bedenleri bu seyahatlerde yıpranan ve çoğu kırk yaşına ulaşamayan bu zavallı insanların kısa ömürlü oluşuna şaşmamak gerekir. Melinde ve Mozambik kıyılarında Portekizlerle ticaret yapanlar için de aynı şeyler geçerlidir; yol boyunca içmek zorunda kaldıkları kötü sular, daha yirmi beş yaşına gelmeden bedenlerinin su toplamasına yol açar. Sabur Krallığı'ndaki halkın hemen hepsinin sağ bacağı şiş, bu bacakları sol bacaklarının bir misli kalındır. Bu insanlar en çok otuz beş yaşına kadar yaşayabilirler.

HABEŞLERİN DÜRÜSTLÜĞÜ

Bu zavallı Habeşlerin ticaretteki dürüstlükleri gerçekten harika. İster Hristiyan güney halkından, ister Mısır'a komşu Müslüman kuzey halkından olsun, bir Habeş, getirdiği altına eşdeğer malları aldıktan sonra, ona yalnızca sözüne güvenerek ve seyahatinden dönüşte ödenmek üzere veresiye mal verilirse, insanın uykusu hiç kaçmadan ona güvenebilir. Çünkü, bu borçlu Habeşlerden biri yolda ölecek bile olsa, akrabalarından ya da dostlarından birine işleri hakkında bilgi vermiştir ve o kişi bir sonraki seyahatte borç tutarınca altın getirir: Bugüne kadar bir Habeşe para kaptırdığından şikâyet eden tek bir tüccar çıkmamıştır. Habeşlerin tek korkuları –birçoğunun başına geldiği gibi– onları soyan ve öldüren düşmanlarıyla karşılaşmaktır. Bu olaylar daha çok güneyde olmaktadır; kuzeyde tehlike daha azdır.

Türkiye'de tedavülde bulunan yabancı altın sikkeler şunlardır: Almanya, Hollanda, Macaristan ve Venedik dukaları.²⁷ Bunlar çok revaçtadır: Kaleme alacağım Doğu Seyahatnamesi'nde²⁸ anlatacağım üzere, bu paraları toptan ticaretlerinin yapıldığı Hindistan'a götürmek için, altın sikke başına altı lira on *sol* ile altı lira on beş *sol* arasında ödeme yapıldığı olur. Bir süredir Venedik dukalarının değeri biraz düştü ve bunların ayarlarının Alman dukalarından düşük olduğu anlaşıldı.

Bu kitapta sık sık "kese"den söz edilecektir. Bir kese beş yüz ekülük bir miktarı karşılar ve padişah olağan ihsanlarını hep bu keselerle yapar. Ne var ki, hanım sultanlara ve hasekilere dağıttığı keseler on beş bin sultanî ya da otuz bin ekü değerindedir. Bir kese aynı zamanda içinde on beş bin düka bulunan torba anlamına da gelir.²⁹

Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç bakır bozuk paraya rastlanmaz ve burada yalnızca altın ve gümüş sikkeler kullanılır. Kimi düşük aylıklı gümüş sikkelerin kullanıldığı da doğrudur: Örneğin Lehistan'da kesilen *real*'in dörtte biri değerindeki rub.³⁰ Paşalar, eyaletlerinde –Yahudilerin yardımıyla– hepsi de bozuk aylıklı yabancı kalp paralar da bastırırlar.

Türkiye'de, altın sikkelerin yanı sıra gümüş sikkeler de var. Bunların bazıları ülkede darp edilir: en ufak para birimi olan akçe ve pâre [para]. Öte yandan, İspanyolların *real*'i, Almanların ve Hollandalıların *Reichsthaler*'i gibi paralar da [doğrusu *taler*] var.

En küçük para birimi akçe'dir. Eskiden, saf gümüşten basıldığı dönemlerde sekiz mangır ediyordu; bir *ekü*'nün karşılığıysa 80 mangırdı. Ne var ki, uzak eyaletlerin paşaları ve Yahudiler o kadar çok kalp akçe kestirdiler ki, şimdilerde bir *ekü*'ye yüz yirmi akçe bile veriliyor.

Pâre, Kahire'de kestirilen, dört akçe değerinde başka bir sikkedir.

Guruş,³¹ İspanyol *ekü*'sü ya da *real*'idir; sekizlik parça adıyla da bilinir.

Kara guruş, Alman *taləri*'dir.

Aslanlı [Esedî], üstünde Felemenk Aslanı damgası bulunan talerdir. Bunları, dört *real*'lik, iki *real*'lik ve bir *real*'lik sikkeler izler; bir de Türkiye'de yaygın biçimde ticareti yapılan bizim beş *sol*'lük sikkelerimiz var. Bu, kimsenin pek bilmediği, öyküsü belki de okurun hoşuna gidebilecek bir konudur.

BEŞ SOL'LÜK BOZUK PARA TİCARETİNİN ÖYKÜSÜ

Marsilyalı bir tüccar, İzmir'de tuttuğu bir aracıya, bir miktar ipek alması için, diğer gümüş sikkelerle birlikte –herhangi bir amaç gütmeksizin– beş *sol*'lük iki-üç yüz *ekü* göndermiş. Bu bozuk paralar Türklerin çok hoşuna gitmiş; onları o kadar sevmişler ki, bunların İspanyol "*sekiz real*"ine denk olduğunu sanmışlar ve onların sekizine bir *ekü* vermeye başlamışlar. Bunu

27 Duka/Düka: Floransa'ya duka diyen Osmanlılar, Floransa, Venedik, eş değerdeki diğer Avrupa paralarına da duka veya duka altını demekteydiler. Bunlar, ağırlık ve ayarına göre farklı ve Sultanî altınlarına eşitli edili.

28 Bkz. 1 no.lu dipnot

29 Kese ve ekü: Osmanlı malı yesinde önceleri 30 bin, 17 yy'da 40 bin, 18. yy'da da 50 bin gümüş akçenin konularak ağırlı mühürlenlen deri torbaya deniyordu. Günümüzdeki deste banknot gibi, sayım ve hesap kolaylığı sağlayan kese ünitesi 500 Osmanlı kuruşuna eşitti. 2 kese 1 "yük"tü. Fransız altını ekü ise 1/2 altın lira değerindeydi –ed.n.

30 Rub / rubu: Dörtte bir demektir –ç.n.

31 Guruş: Bugün kuruş. Bir zamanlar Osmanlı topraklarında tedavülde olan yabancı paraların genel adıydı. Yabancı paraların altın olanlarına "kızıl guruş," gümüş olanlarına ise yalnızca "guruş" denirdi –ç.n.

gören aracı, Marsilya'ya yazarak oldukça yüklü miktarda *sol* yollanmasını istemiş ve bundan büyük para kazanmış. Eğer bizim Fransızlar bu kazançla yetinmiş olsalardı, hilede aşırıya kaçılması yüzünden kesilen bu sikke ticareti hâlâ sürebilir ve çok yararlarına olurdu. Çünkü Türkler artık başka parayla ticaret yapmak istemiyorlardı ve orduların ulufeleri ödenirken askeri memnun etmek için ödemeleri *sol* ile yapmak gerekiyordu. Bir gün İran'dan Türkiye'ye girerken, tümen³² (bu sikkeye bu adı veriyorlar) isteyen birçok kadın beni rahatsız etti ve bu paranın dışındaki bir parayla yiyecek satın alamadım.

Dolayısıyla bizim Fransız tüccarlar Türkiye'de önce bir *ekü* karşılığında sekiz *sol* vererek (oysa Fransa'da bir *ekü* on iki *sol* ediyordu) yüzde eli kazanmışlar. Ne var ki, Avrupa'nın diğer halkları, İngilizler, Hollandalılar, İtalyanlar onların kazançlarını kıskanıp yollarını kesmişler, sadriazama şikâyet etmişler; sadriazam da bundan böyle bir *ekü* karşılığında on iki *sol* alınmasını ya da bu paranın artık tedavülden kaldırılmasını, gemilerde bulunan *sol*'lere de el konmasını ferman buyurmuş. Fransızlar bununla da yetinmemişler; ne var ki, sadriazamın buyruğuna boyun eğmek de gerektiği için, içinde dört *sol*'lük bile saf gümüş bulunmayan sikkeler kestirmeyi düşünmüşler; bu da onlara yüzde yirmi beş gibi büyük bir kazanç sağlıyormuş. Türklerin hileyi anlamaları için belli bir zaman geçmiş; paranın kenarlarının düzgün ve görünüşünün beyaz olması Türklere yetiyormuş; alt tabakadan kadınlar, kızlar bunları başlıklarına süs olarak takıyorlarmış: Tıpkı varlıklı kadınların altın takmaları gibi, onlar da bu güzel küçük sikkeleri alınlık olarak başlıklarına sıralıyorlarmış. Tüccarlarımız amaçlarına ulaşmak için, bu sikkeleri alıp satabilecekleri eyaletler aramaya başlamışlar. Önce Dombes, Orange ve Avignon eyaletlerini denemişler; daha sonra İtalya'ya geçerek Monaco ve Massa illerinde bir süre uğraşmışlar. Ne var ki, Türklerin üstünde kadın yüzü bulunan paraları daha çok sevdiklerini gözlemleyince ve bu prensler onlara ülkelerinde bu kadar düşük ayarlı sikke kesme ve Dombes Prensisi de kendi damgasını kullanma iznini vermek istemeyince, gözlerini imparatorluğun nüfuz alanı içinde kalan, ama Cenevizlerin elindeki toprakların ortasında bulunan kimi şatolara dikmişler; buralarda, bu şatoların senyörlerinin de işine gelen koşullarda arzularına ka-

vuşmuşlar. Orange'da kestirdikleri sikkeler de Türklerce beğenilmiş ve Türkler arasında rağbet görmüş. Çünkü üstündeki damga güzel ve çok belirliginmiş: Buna karşılık, Avignon Papalığı'nda kesilenler –kadın çehresi pek güzel çizilmediği ve boynuna asılı haç Türklerin hoşuna gitmediği için– pek tedavül şansı bulamamış. Bu ticarete yüzde yirmi beş kazançla yetinilseydi, iş sürüp gidebilir ve kazanç da çok büyük olurdu: Ama, yavaş yavaş işin suyu çıkarılmış ve sonunda her sikkede bir *sol*'lük bile gümüş kalmamış. Fransızlarımız onların tedavülünü sağlamak için bir *eküye* on sekiz, hatta yirmi *sol* vermeye başlamışlar; bu durum İstanbul, Halep, İzmir ve diğer ticaret kentlerindeki büyük tüccarların işine gelmiş. Çünkü, taşra eyaletlerindeki küçük tüccarların getirdikleri mallar karşılığında ödeme yaparken, bir *ekü* karşılığı olarak on iki-on üç *sol* veriyorlarmış. Bu kalp para Türkiye dışında hiç geçmemiş; Ermeniler bu parayı almamaya dikkat etmişler. Çünkü İran'a giren bütün paralar, eritilerek *abbasî*³² olarak kestirilmek üzere önce sınırlardaki darphanelere götürülüyor ve buralarda yapılan inceleme sonucunda paranın içindeki gümüş miktarına göre tüccara hesap kesiliyordu: Dolayısıyla kalpazanlık olanağı yoktu. Büyük Moğol'un imparatorluğunda da [Hint-Türk İmparatorluğu] aynı uygulama yapıyordu ve bütün dünya hükümdarları içinde sadece o, en küçük bir tağşişe izin vermeden altın ve gümüş sikkeleri en yüksek ayarda kestiriyordu.

TÜCCARLARIN KISKANÇLIĞI

Başlangıçta bizim tüccarların başarılı olduklarını gören Ceneviz tüccarları, onları başka sikkelerde taklit etmek istemiş, iki-üç yüz bin düka tutarında sikke darp ettirerek Türkiye'ye götürmüşler. Ne var ki, umdukları başarıyı elde edememişler; altın ayanı öyle düşükmüş ki hile hemen fark edilmiş. Konsolos ve gemi kaptanı cezalandırılmış ve olayla ilgisi olanlar zararın neresinden dönülse kârdır diyerek, ne koparabildilerse onunla yetinmişler.

Bu işten Almanlar da pay kapmak istemişler; başka bir yol izleyerek denize döküldüğü yere kadar Tu-

32 Fransa'da beş *sol*'lük sikkelere 12 tanesi bir altın *ekü* veya İspanya'nın sekiz reali değerindeydi. Osmanlı piyasalarında ise bu sikkelerin 8 tanesi İspanya'nın sekiz reallik sikkesine (riyal gurusu) eşit olarak kabul görmeye başladı. Bu nedenle sikkeler Osmanlı piyasalarında Arapça olarak sekizde bir anlamına gelen "sümün" veya "tümün" sözcüğüyle anılmaktaydı –ç.n.

33 Abbasî: Safevî şahı I. Abbas'ın (1587-1628) adını taşıyan İran altını –ed.n.

na boyunca ilerlemiş, sonra Karadeniz üzerinden İstanbul'a ulaşmışlar. Çoğu Nürnberg kap kacağından ibaret, ama Karadeniz kıyılarındaki ahalinin ilgisini çekecek kadar da temiz olan mallarıyla birlikte, eğer ayarları biraz daha yüksek olsa tüccarlar için kullanımı kolay ve görünüşü hoş olacak Polonya [Lehistan] damgalı bir miktar *rub* ya da çeyrek *real* de getirmişler. Ama bu konuda Almanlar kendilerinden daha becerikli davrandılar diye İtalyanların üzülmelerine gerek yok, çünkü sonuçta ne İtalyanlar ne de Almanlar Türkleri aldatabilmiş.

Öyküye son noktayı koyma zamanı geldiği için yeniden bizim Fransızlara dönelim. Ticaretlerinin sarhoşluğuna kapılmış ve kazançları iyi giderken en güzel malları almakla yetinmeyerek bulabildikleri her çeşit yüksek değerli parayı da satın almışlar ve kalp paralarını yapmaya devam etmek amacıyla Fransa'ya götürmüşler. Böylesine geniş bir imparatorluğun bütün topraklarında bu ticaret o kadar ileri gitmiş ki, söz konusu topraklarda olağanüstü miktarda kalp para yaygınlaşmış; bu durum gümrük kayıtlarına da geçmiş: Bilgileri dışında kalanlar (tayfaların ve diğer bazı kişilerin gizleyebildikleri paralar) hariç, imparatorluk topraklarına yönelik kalp para akışı yüz seksen milyona ulaşmış.

Kalp olmayan para getiren diğer Avrupalı tüccarlar bu kargaşaya karşı seslerini yükseltmiş ve şikâyetlerini ikinci kez sadrıazama iletmışler; sonunda, Türkler gözlerini açmış: Olay böyle sürerse, kısa süre sonra imparatorlukta gümüş yerine sadece bakır kalacağını anlayan sadrıazam, bu beş sol'lük paraların ülkeye sokulmasını yasaklamış; bu yasağa karşı gelme cesaretini göstereceklerin müsadereye uğrayacağını ve ağır para cezalarına çarptırılacağını açıklamış.

Sadırazamın bu fermanı ve koyduğu bu yasak, güzel buldukları için bu ufak sikkeleri kullanan Girit'teki askerlerin hoşuna gitmemiş. Ne söylenirse söylensin düşüncelerini değiştirmemiş ve ulufelerinin bu paralarla ödenmesini istemişler; bazı kazan kaldırma olayları da görülünce, İzmir'e ve diğer bazı ticaret kentlerine kadırgalar gönderilerek buralarda bulunan bütün sol'lerin toplatılması kararı alınmış. Bütün Osmanlı İmparatorluğu eyaletlerine yayılmış olağanüstü miktardaki bu kalp paralar nihayet ortalıktan çekilmiş ve sol'ler yasaklanarak tedavülden kaldırılmıştır.

AĞIR BİR SAHTEKÂRLIK SUÇUNA VERİLEN HAFİF CEZA

Bu kalp para tedavülünden yeni kalktığı ve bu havadis yabancı ülkeler henüz ulaşmadığı bir dönemde, Boulin adında biri, varını yoğunu ortaya koyarak içlerine yalnızca beyazlatmaya yetecek kadar gümüş katılmış, olağanüstü düşük ayarlı beş sol'lük sikkelerden yirmi beş bin *ekü* kestirmişti. Benim de orada bulunduğum sırada İzmir'e geldi ve bu kötü malı artık piyasaya süremeyeceğini öğrendi. Bununla birlikte, yastan sonra bile birilerinin bu sikkeleri aldığı kendisine söylendiği için, hemen İstanbul'a giderse parasını bozdurabileceğine inandı. Hepsi denizyoluyla taşıyarak tehlikeye atmak istemediğinden, dört-beş bin *eküyü* karayoluyla gönderdi; ne var ki, bunlar Bursa yakınlarında çaldı; geri kalan büyük miktardaki parayı bir Hollanda gemisiyle İstanbul'a götürdü, ama yaptığına pişman oldu. Vergilerini ödemek için gümrüğe beyanda bulununca, gümrük emini³⁴ mallarını almak üzere iki-üç gün sonra gelmesini söyledi ve tüccar gider gitmez başında durarak bütün paraları erittirdi. Ayrım yapılırken, yirmi bin *ekü*'den ancak dörtte biri kadar gümüş çıktı. Yeniden gümrükçünün yanına gelen tüccar şaşırıp kaldı; bir yanda çok az gümüş, diğer yanda bol miktarda cıfur yığıldığını görünce, yaptığı hileden ötürü sert bir cezaya çarptırılacağı korkusuna kapıldı. Ne var ki, Türkler sanıldığı kadar haşin değildi; her şeyi geri verildi, hatta para cezasına bile çarptırılmadı; sadece çekip gitmesi istendi.

TÜRKLERİN ESKİ DÜRÜSTLÜĞÜNÜN AVRUPALILARLA TİCARET YÜZÜNDEN BOZULMASI

Avrupa halklarının Levant'lılardan [Doğu Akdenizliler] çok daha gelişmiş oldukları kesin; Avrupalıların çoğu ticarete dürüstlük aramıyorlar ve Türklerin bilmediği ya da yapmadıkları birçok hileyi –özellikle de İspanya'dan kovulan Gırnatalılar birçok Levant eyaletine yayıldığından bu yana– onlara öğretmişler. Bundan önce Türklerin iyi niyetine güvenilebilirmiş; ama günümüzde onlarla iş yaparken çok dikkatli olmak gerekiyor: Birçok kötü örnek zihinleri bulandırarak.

34 Gümrük emini: Kapitülasyonlara göre alınmakta olan gümrük vergilerinin hazine adına toplanması işini divan-ı hümayundan verilen beratla üstlenen kişiye deniyordu –ed.n.

Türklerin eskiden ticarete gösterdikleri dürüstlüğe de şaşmamak gerek, çünkü Habeşistan'ın ortalarından kalkarak Kahire'ye ticaret yapmaya gelen zavallı Habeşlerin ve Hindistan'daki puta tapanların hem kendi aralarında hem de yabancılarla yaptıkları ticaret de tam ve sarsılmaz bir dürüstlük içinde gerçekleşiyor.

SARAYIN KAPLADIĞI ALAN VE SARAYIN DIŞI

Türkiye ve İran'daki bütün hükümdar ikametgâhlarına verilen saray isminin kökeni - İstanbul'daki Saray-ı Âmire'nin hayranlık verici konumu - Kapladığı alan, biçimi ve dışı - Kötü yerleştirilmiş topraklar ve pek bilgili olmayan topçular - Hoş saray yaşamı ve onu sıkıcı kılan güçlükler

TÜRKİYE VE İRAN'DAKİ BÜTÜN HÜKÜMDAR İKAMETGÂHLARINA VERİLEN SARAY İSMİNİN KÖKENİ

Betimlemeye giriştiğim Saray-ı Âmire [Topkapı Sarayı], Osmanlı sultanlarının olağan koşullarda yaşadıkları yerdir. Hem Türkiye'de hem de İran'da, hükümdarların ikametgâhlarına aynı ad verilir: Farsça'da seray, konak demek. Padişahın, başka kentlerde de sarayları var. Bunların başlıcaları, hünkârın işleri gereği daha sık kaldığı Bursa ve Edirne saraylarıdır.

İstanbul'un içinde, her biri farklı güzellikte üç saray var. Eski saray, tahttaki padişahın önceki padişaha hizmet etmiş kadınların çekildikleri ve evlenmedikleri sürece asla dışarı çıkamadıkları saraydır.¹ Padişah buraya pek ender olarak –yalnızca kederli olduğunda ve birkaç gün tek başına kalmak istediğinde– gider. II. Süleyman'ın damadı ve nedimi İbrahim Paşa'nın [Makbul], Atmeydanı'nda yaptırdığı saray² günümüzde halk şenlikleri, oyunlar, güreşler, atlıkarıncılar ve özellikle de çok parlak biçimde kutlanan Osmanlı şehzadelerinin sünnet düğünleri için kullanılıyor. Üçüncüsü, anlatmakta olduğum Saray-ı Âmire'dir. Saraya verilen bu ad, başka söze gerek kalmadan onu diğerlerinden kolayca ayırma olanağı tanımaktadır. Olağanüstü bir yanları olmadığı için binalarının mimarisi üzerinde çok az duracağım ve daha çok bu büyük sarayın dairelerinde olup bitenleri anlatmaya çalışacağım.

1 Eski Saray: Süleymaniye ile Bayezid camileri arasında, bugün İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ile üniversitenin bazı bölümlerinin yer aldığı alanda yapılmış olan Osmanlı Sarayı –ç.n.

2 Atmeydanı İbrahimpaşa Sarayı: Günümüzde İslam Sanatları Müzesi olarak gezilebilen bu saray, uzunca bir dönem içişleri bakanlarına eğitim verilen bir Enderun mektebi olmuştur –ed.n.

İSTANBUL'DAKİ SARAY-I ÂMİRE'NİN HAYRANLIK VERİCİ KONUMU

Saray-ı Âmire, Trakya [İstanbul] Boğazı kıyısında, İstanbul'un güzelliğini, zenginliğini oluşturan Ege [Marmara] deniziyle Karadeniz'in bulunduğu yerde, eski Bizans'ın inşa edildiği burnun [Sarayburnu] sonuna kadar gelip dayanan, geniş bir duvarla çevrili alandadır. Bu büyük kent hangi rüzgârın egemenliğine girerse girsin, günün her saatinde denizlerin kâh birinden kâh diğerinden bir serinlik gelir; bu iki denizi birleştiren Boğaz'ın kıyısında uzanan Saray, konumundan en iyi biçimde yararlanır.

KAPLADIĞI ALAN, BİÇİMİ VE DIŞI

Sarayın dış duvarları bir üçgen oluşturur; üçgenin bir kenarı karaya ve kente yaslanır. Diğer iki kenarı ise denizin dalgaları ve denize dökülen bir ırmağın [Haliç] suları döver. Bu, eşkenar olmayan bir üçgendir. Eğer onu sekiz parçaya bölecek olsak, kara tarafına üç pay, deniz tarafındaki iki kenara ise beş pay düşer. Çevresi üç İtalyan mili ya da bir Fransız fersahına eşittir.¹ Bu saray çok yüksek ve sağlam surlarla çevrilidir. Bu surlar boyunca, deniz tarafında birbirlerine oldukça uzak kare planlı burçlar, kent tarafında, Aya-sofya'ya bakan büyük kapıdan [Bab-ı Hümayun] başlayarak denize kadar –Galata'ya gitmek için denizi geçmek gerekir– uzanan kesimde ise, daha yakın ve yuvarlak planlı burçlar sıralanır. Geceleri karadan ve denizden kimse saraya yaklaşmaması için acemioğlanları işte bu burçlarda nöbet tutarlar ve saray boyunca uzanan alana egemen olan beş *toise*² genişliğindeki bir rıhtımda hep dolu tutulan birkaç topu gerektiğinde ateşlerler.

Galata'ya geçmek için inilen yokuşta, Bab-ı Hümayun'a yaklaşık yüz adım kadar uzaklıktaki bu burçlardan birinde, padişahın kimi zaman eğlenmesi ve kendini göstermeden geleni geçeni seyretmesi için küçük bir oda yapılmış. Daha aşağıda ve deniz kıyısında, padişahın camı istediğinde gezintiye çıkabilmesi için saltanat kayıklarının hazır bulundurulduğu, küçük bir barınağa benzeyen, üstü kapalı bir kayıkhanesi var.³

Kayıkhanenin hemen yanında, surların içinde saltanat kayıklarında kürek çekmekle görevli bostancıların koğuşu ve biraz ileride, Sarayburnu'nun Üsküdar'a bakan tarafında, hasbahçenin ve padişaha ait bütün diğer bahçelerin sorumlusu olan bostancıbaşının dairesi yer alıyor.

KÖTÜ YERLEŞTİRİLMİŞ TOPLAR VE PEK BİLGİLİ OLMAYAN TOPÇULAR

Daha önce sözünü ettiğim, saray duvarları boyunca uzanan rıhtım-da, çeşitli büyüklüklerde (bazılarının çapı öyle geniş ki içine bir insan sığabilir) kırk, elli parça top var.⁶ Tam karşıda, Boğaz'ın tam ortasında, bir kayanın üstünde, Türklerin Kızkulesi adını verdikleri bir kule görünüyor. Burayı bostancılar ve deniz seviyesine yerleştirilmiş toplar bekliyor; Kızkulesi'ndeki toplar, Boğaz'ı, Sarayburnu'nun çoğu kundaksız ve kullanılamayacak haldeki toplarından daha iyi savunuyorlar. Zaten iyi topçuları da yok; eğer bütün bu toplar iyi yerleştirilse ve usta topçuların elinde olsa, Akdeniz'den ve Karadeniz'den gelecek tehlikeleri çok daha iyi dizginleyebilir.

Topların sıralandığı yere birkaç adım uzaklıkta, suyu saraydan gelen bir çeşme akıyor; çok yakında demirlemiş gemiler ve aynı amaçla izin alarak bu yakada karaya ayak basan herkes bu çeşmeden bol bol su alıyor. Çeşmenin yakınında, denize açılan ve seferden dönen donanmayı seyretmek ve gezinti yaparak ya da balık avlayarak eğlenmek isteyen padişahın geldiği, oldukça güzel bir mekân görünüyor.⁷

HOŞ SARAY YAŞAMI VE ONU SIKICI KILAN GÜÇLÜKLER

Sarayın dışından yeterince söz ettik, şimdi içerisine girme ve sarayın dairelerinde olup bitenleri ele alma zamanı; çünkü gözlerimin önünde insanlar buranın tamamen hayal mahsulü güzel tablolarını resmetmeler de daha önce de söylediğim gibi saray binalarının öyle görkemli bir yanı yoktur. Ben sarayda bir yabancıнын görebileceği her şeyi gördüm ve burasını çeşitli seyahatlerim sırasında birçok kez ziyaret ettim. İlk iki avluyu, Divan-ı Hümayun'u ve Arz Odası'nı bol bol gözlemledim, ama buralarda hayran bırakan güzelliklere rastlayama-

3 İtalyan mili-Fransız fersahı: 1 deniz mili 1.852 m; fersah= 3 kara mili: 1.609 x 3 = 4.827 m -ed.n.

4 Toise: Yaklaşık 2 m uzunluğunda eski bir ölçü birimi -ç.n.

5 Bâb-ı hümayûn, sur üstündeki oda, kayıkhanesi: Sarayın Ayasofya meydanına açılan büyük tören kapısı. Yazarın "Sur üstündeki oda" dediği mekân, Soğukçeşme'deki eski Alay Köşkü'dür. Bugün aynı yerde, II. Mahmud'un yaptırdığı soğan kubbeli Alay Köşkü bulunmaktadır. Küçük barınağa benzeyen kayıkhanesi de Yalı Köşkü olmalıdır. Bu kıyı köşküne, padişahlar deniz gezilerine çıkmak veya dinlenmek için deniz seferine uğurlamak, kaptanpaşayı kabul ettirmek için inmekteydiler. Saray kayıkhanesi ise daha güneyde kalan Sepetçiler Kasrı'ndaydı -ed.n.

6 Kıyıda ki toplar: Saray-ı Amire'nin Sarayburnu kıyısındaki çift kuleli deniz kapısının her iki yanında büyük toplar vardı. Bundan dolayı buradaki yazlık saraya da Topkapısı deniyordu. Birçok kez yenilenen bu kıyı köşkerinin sonuncusu 1863'te yanmış; kapı ve surlar da yıkılmıştır -ed.n.

7 Sinanpaşa Köşkü: Topkapı Sarayı'nın kıyı köşkerindendi. 1591'de Koca Sinan Paşa tarafından yaptırılarak III. Murad'a hediye edilmişti. Kubbesinde aslı incili askıdan dolayı İncili Köşk de denirdi. Mimar Davud Ağa'nın eseri bu güzel yapı, 1870'lerde harap durumda iken yıktırılmış; günümüze, kıyı surlarına bağlı yüksek temel kemerleri kalmıştır -ed.n.

dım. İtiraf ediyorum, bütün dairelerde bol miktarda mermer ve kızıl somaki var: Ama, bütün bu daireler plansız ve her şey çok düzensiz; odaların çoğu az ışık alıyor ve süsleme olarak yalnızca tabanlarını kaplayan oldukça zengin halıları ve kimileri inci işlemeli, altın ve gümüş sırmalı köşe yastıkları bulunuyor. Ne var ki, olgular derinlemesine ve genel olarak ele alındığında, sarayı kuşatan surlar ve burçlar bir kral konutundan çok, korkunç bir hapisaneyi andırıyor. Buna karşılık sarayı oluşturan daireler bizim Fransa ya da İtalya'daki saraylarımızın zenginliğinden, huzurlu görünümünden bütünüyle yoksundur ve meraklı birinin bakışlarını uzun süre üstünde tutmasını sağlayacak hiçbir özellikleri yoktur. Sarayı güzel bir mekân haline getiren tek şey, dünyanın en güzel yerlerinden birinde yapılmış olmasıdır. Çünkü Sarayburnu doğuya bakar ve Ayasofya'dan Boğaz'a kadar uzanan sırtın en yüksek noktasından eteklerine kadar yayılır. Binalar en yüksek yerlere yapılmıştır. Sarayın pavyonları yamaçtaki bahçelere ve yarımadayı iki yandan kuşatan denize bakar. Dolayısıyla padişah, topraklarının yüzyıllardan beri yayıldığı Avrupa'yı ve Asya'yı aynı anda seyredebilir. Ne var ki, hapisanenin güzeli olmaz ve bu sarayda yaşayanlar da böylesine katı bir disiplinin egemen olduğu bir sarayda sürekli kapalı tutulmaktansa, bir kulübede özgür yaşamayı yeğlerler.

SARAYIN BİRİNCİ AVLUSU VE ÖZELLİKLE DE SARAY HASTANESİ

Saray Hastanesinin kuralları - Hastaneye şarap sokmanın güçlüğü - Kimi kişilerin hastalanmadan buraya girmek konusunda sergiledikleri ustalık - Bütün Doğu'ya yayılmış iğrenç sapıklık - Bunu gidermek için harcanan beyhude çabalar - İki içöğlanının günahkâr davranışları - Sarayın odunlukları - Odunluklarda görevli olanların elde ettikleri büyük gelir - Cirit oyunu - Padişahın cömertliği - Saray ricalinin göstermelik tevazuu

Gerek deniz gerekse kara tarafından saraya girişi sağlayan kapıların en büyüğü Ayasofya'ya bakan Bab-ı Hümayun'dur. Diğer bütün kapılar hünkârın isteğine bağlı olarak açılırken, bu kapı hep açık tutulur. Hiçbir görkemi bulunmayan bir cümle kapısı ve bu kapının üstünde bitkisel bezemeli, altın yaldızlı harflerle yazıt, bölmelerde de arabesk süsler görülür. Kapıyı, tüfek, ok ve mızrakla silahlandırılmış elli kapıcı korur. Bu kapıdan, dört yüz adım uzunluğunda, yüz adım genişliğindeki, kaldırım döşenmemiş birinci avluya girilir.

SARAY HASTANESİNİN KURALLARI

Birinci avlunun sağ yanında, birçok odası olan uzun bir yapı bloku uzanır. Bütün saraya hizmet veren hastane buradadır.¹ Hastanenin kapısında bir hadımağa bekler ve buyruğunda hastalara hizmet eden birçok adam vardır. Bu hastalar, rahatsızlıklarına göre uygun koşullara yatırılırlar. Burada rahatsızlıkları nedeniyle terk etmek zorunda kaldıkları kendi koğuş ve dairelerinden çok daha iyi koşullarda tedavi görürler. Hekimbaşı ve cerrahbaşı adı verilen ilk iki hekim ve ilk iki cerrah, belirli saatlerde vize çıkarlar. Burada uygulanan daha güzel bir düzen düşünülemez: Ayrıca, hastaların durumuyla ilgili eksiksiz bilgi almak, nasıl tedavi edildiklerini öğrenmek, hekimlerin onları sık sık görüp görmediklerini ve

¹ Hastane: Bab-ı Hümayun'dan girince sağda yer alan Saray hastanesi bugün mevcut olmadığı gibi, arsasına yapılan defterdarlık da yanmıştır –ed.n.

hastanedeki her görevlinin işini iyi yapıp yapmadığını anlamak için, padişah da zaman zaman buraya gelir. Hastanede hiç boş yer bulunmaz, biri çıkar çıkmaz hemen bir başkası girer. Burası her ne kadar hastalar içinse de birçok sağlıklı kimse, ufak tefek rahatsızlıkları bahane ederek, hava değişikliği olsun diye ya da kimi üzüntülerini dağıtmak için hastaneye gelir, on-on iki gün kalırlar. Daha sabahın köründe başlayıp akşama kadar süren, insan ve çalgı sesleriyle yapılan berbat bir musiki eşliğinde kendilerine göre eğlenirler. Onları buraya çeken, musikiden çok şarap içmelerine izin verilmesidir (başka hiçbir yerde böyle bir izin alamazlar). Ne var ki, Türklerin batıl inançları yüzünden gizli tutulmak istenen ve açıklanamayan bu izin bin bir güçlükte alınabilir. Şarap, girişte bekleyen hadımağaya gösterilmeden sokulmak zorundadır; eğer biri hadımağaya yakalanırsa, üç yüz değnek yemekten ya da –verebilenler için– üç yüz akçe ceza ödemekten kurtulamaz. Ama, eğer şarapla birlikte kapıdan yakalanmadan geçebilirse, içeri girdiği andan itibaren tehlike kalmaz, hatta padişahın karşısında bile ceza görmeden şarap içebilir.

HASTANEYE ŞARAP SOKMANIN GÜÇLÜĞÜ

Eğer daha kolay şarap sağlama yolları olmasa, bu şekilde sokulabilen az miktardaki şarap bunca insana yetmezdi. Hastanenin bir tarafı bahçeye bitişik olduğu ve arada pek yüksek olmayan basit bir duvar bulunduğu için, şarabın çok pahalı olduğunu ve saraydakilerin paralarını harcayacak yer bulamadıklarını gören bostancılar, geceleri, içi şarapla dolu keçi derisinden tulumları -her biri yaklaşık kırk-elli Paris *pinte*'si² şarap alır- duvarın üstünden aşağı sarkıtırlar ve hastanenin yetkilileri gelip bunları alırlar. Bu yolla, hastaneye çok daha fazla şarap sokulur; ama, her gece devriye gizen bostancıbaşıya yakalanma tehlikesi de hep vardır.

KİMİ KİŞİLERİN HASTALANMADAN BURAYA GİRME KONUSUNDA SERGİLEDİKLERİ USTALIK

Ne var ki, bu sahte hastaları hastanede birkaç gün geçirmek için bahaneler bulmaya iten yalnızca şarap içme arzusu değildir. Hatta kimileri birtakım hilelerle ateşlerini bir parça yükseltmeyi bile göze alırlar. Gerçi

daha sonra ateş hemen düşer. Onlara çok doğal gelse de, mide bulandırıcı, doğa yasalarına aykırı bir tutkuyu doyuma ulaştırmak için akla gelebilecek her türlü yola başvurulabilirler. İçoğlanlarının, hiçbir şeyi bağışlamayan sert ağalarca gece gündüz göz hapsinde tutulan odalarında bulundukları sürece, bu tutkuyu doyuma ulaştırmaları çok zordur.

Söz edilmesi bile insanı dehşete düşüren aynı tutkuya gerçi padişah da kendini kaptırabilir. Ama kendisini öykünmeye yelteneceklerin en acımasız biçimde cezalandırılmasını buyurmaktadır. Padişah bu kötü işi dilediği gibi yapar, ama bu konuda kendi örneğinden kuvvet alınmasını istemez ve olayı engellemek için gözlerini kırpmadan nöbet tutan hadımağalarını görevlendirmiştir. Ne var ki, bu önlemler hastanede çoğunlukla hiçbir işe yaramaz: Armağanlarla, âlemlerle buradaki hadımağalar satın alınır, şarap ya da başka içkilerle sarhoş edilir ve İstanbul'u dolduran genç oğlanlardan bazıları hastaneye sokulur. Hadımağaları daha kolay kandırmak için, bu oğlanlara helvacı elbisesi giydirilir; çünkü saraydaki görevlilere hizmet eden ve şehirdeki tüm işlerini görüp haberlerini götürüp getirenler helvacılardır.

Bu helvacıların sayısı genellikle altı yüz kadar; on üç-on dört yıldır hizmet verenler dışındakilere yevmiye ödenmiyor, yalnızca yiyecek ve giyecek veriliyor. Yevmiyeleri iki akçeden başlıyor ve zamanla en fazla yedi buçuk akçeye kadar yükseliyor. Ama aslında iyi gelir elde ediyor ve kendilerine verilen bahşişlerden yararlanmayı biliyorlar. Saraya girip çıkma izni yalnızca helvacılara verildiği için, dışarıdan satın aldıkları her şeyi iki katına veriyorlar: Ne var ki, asıl kazançlarını, kendi elbiselerini giydirip hastaneye ustaca sokmayı başardıkları genç oğlanları efendilerine takdim ederek elde ediyorlar.² Başlarına, kelle şekeri gibi duran beyaz ve sivri bir külâh takıyorlar.

BUNU GİDERMEK İÇİN HARCANAN BEYHUDE ÇABALAR

Hastaneâğası ya da hastane âmiri, beş-altı hadımağayla birlikte hep kapıda durur ve gireni çıkamı sıkı gözetim altında tutar: Ama yapacak pek bir şey yoktur, çünkü yüz çift gözü olsa bile bu genç oğlanları helvacı

2 Paris pintesi: 0,93 litreye eşdeğer sıvı ölçüsü birimi –ç.n.

3 Saray içoğlanları arasında eşcinselliğin yaygınlığına ilişkin söylencelere, yabancı gezginler ilgi duymuşlardır... Tavernier'in ziyaret ettiği yıllarda sarayda içoğlanı olarak bulunan ve daha sonra anılarını yazan Albertus Bobovius (Ali Ufki Bey), *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* (Kitap Yayınevi, İstanbul 2002) adıyla Türkçeye çevrilen anılarında, bu konuya ilişkin açıklamalar da vardır –ed.n.

kalabalığından ayırt etmesi olanaksızdır; kaldı ki helvacılar sık sık değiştilir, kimi yeniçeri yapılır, kıdemlileri bazı görevlere atanır ve yerlerine yenileri alınır. Kapıda bekleyen bu hadımağanın burnuna bazı kokular geldiğinde gürültü çıkarmak isterse, ipekli bir kaftan ya da bazı başka armağanlarla hemen ağzı kapatılır ve onun asıl kazancını da işte bunlar oluşturur.

BÜTÜN DOĞU'YA YAYILMIŞ İĞRENÇ SAPIKLIK

Sonuç olarak, bu ilkel tutku Türkler arasında ve genelde bütün Doğu'da öylesine yaygındır ki, alınan bütün önlemlere karşın çok güç hakkından gelinebilmektedir.

İKİ İÇOĞLANININ GÜNAHKÂR DAVRANIŞLARI

Benim zamanımda, kötü emellerini sarayda gerçekleştiremeyip, daha büyük bir günaha girerek bu kötülüğü camide işleyen iki içoğlanı yakalandı. Namaz bittikten sonra, kapıları örten görevlinin görmemesi için iyice gizlenerek düşüncesi bile dehşet uyandıran bir eyleme kendilerini kattırmışlar.⁴

SARAYIN ODUNLUKLARI

Bu ilk avlunun solunda, hastane binalarının karşısında, sarayın sıradan işlerini gören acemioğlanların kaldığı büyük bir bina bulunur. Bu binanın büyük bir iç avlusu vardır ve oraya her yıl, her biri bir çift öküz tarafından çekilen kırk bin araba odun getirtilip çevresine ve ortasına istif edilir. Söz konusu odunların bir bölümü Karadeniz'den, diğer bölümü Akdeniz'den getirtilir; her yıl –özellikle de padişah kışı İstanbul'da geçirmede– bir miktar odun artar ve hiç de az sayılamayacak miktardaki bu odunların geliri acemioğlanların ağalarına kalır.

ODUNLUKIARDA GÖREVLİ OLANLARIN ELDE ETTİKLERİ BÜYÜK GELİR

Acemioğlanların ağaları, odunlar limana yıkıldığında bunu değerlendirmeyi çok iyi biliyorlar ve artacak odun miktarını az çok kestirerek kendilerinden odun satın almayı alışkanlık haline getirmiş evlere gönderiyorlar. Bunu kimsenin dikkatini çekmeden büyük bir ustalikle yapıyorlar,

görevlerini yerine getiriyorlar ve alışılmış miktardaki odunu mevsim içinde istifletiyorlar. Böylece satılan odunların ücreti ceplerine giriyor ve bu para bu tür insanlar için hiç de küçümsenmeyecek bir miktara ulaşıyor.

CİRİT OYUNU

Hastenenin bulunduğu yanda, biraz daha aşağıda (zira saray, bir tepenin üstünde ve her iki yandan burna kadar yavaş yavaş alçalan bir sırtta yer alıyor) Bahçe kapısı adı verilen büyük bir cümle kapısı var. Sırtta ege-men konumdaki ve sanki bir yükseltinin üstündeymiş izlenimi uyandıran bu kapıdan, padişahın hep temiz ve derlitoplu tutulmasına önem verdiği güzel bir meydana [Atmeydanı] iniliyor. Saray ricali burada cirit oynuyor; cirit, genellikle cuma günleri camiden çıkıldıktan sonra oynanıyor. Kapı ile bu alanın uzaklığı yaklaşık iki yüz adım. Cirit oynandığı gün avluda yaklaşık olarak bin beş yüz kişi toplanıyor; bu oyunların âmiri ve kâhyası olan cirit beyinin izni olmadan hiç kimse oyun alanına giremiyor. Oyun alanına girenlerin sayısı çoğunlukla bini buluyor.⁵

PADIŞAHIN CÖMERTLİĞİ

Çoğunlukla sonu trajik biçimde biten bu oyunları izleyen padişah, oyundan hoşnut kalırsa, hele biri sakatlanırsa, herkese birer kese (daha önce de söylediğim gibi, bir kese beş yüz *ekü*'dür) ihsanda bulunuyor. Padişahın keyfi yerindeyse ihsanın miktarı artıyor ve kimi zaman giderken onar kese dağıttırdığı bile oluyor. Her yere padişahla birlikte giden ve genellikle on beş-yirmi bin altın ve gümüş *real* taşıtan hazinedar-başı, padişahın buyruklarını hemen yerine getirmeye hep hazırır.

SARAY RICALİNİN GÖSTERMELİK TEVAZUU

Ciritte yiğitlik gösterenlere padişah ihsanlarda bulunmak üzereyken, diğer insanlarla birlikte orada bulunan saray ricali –görgü kuralları gereği– yavaşça padişahın yanından uzaklaşarak hem kendilerinden daha aşağı mevkide bulunanlara hem de daha çok ihtiyacı

4 Sözü edilen yer, Sarayın Enderun avlusundaki Ağalar Camii'ne doğudan eklenen küçük oda içöğlanları için ek bölüm olmalıdır –ed.n.

5 Bahçe kapısı: içöğlanlarının harem ağalarının spor müsabakaları yaptıkları Cebahane meydanına ve Gülhane'ye inen yolun başındaki bu girişe Çizme kapısı deniyordu. Alay meydanında ve saray hastanesinin yanındaki bu kapı bugün mevcut değildir –ed.n.

olanlara ihsanda bulunmasına izin veriyorlar. İster göz tokluğu, ister göstermelik tevazudan ötürü, hep böyle davranıyorlar. Padişah çekildikten sonra, avluda kalanlar ve cirit oynamayı bilenler alana girerek akşama kadar cirit oynayabiliyorlar. Ne var ki, onlar ne kadar iyi vuruş yapsalar ve nasıl yaralanırlarsa yaralansınlar hiç ihsan alamıyorlar; çünkü artık ne onların yığıtlığını seyredecek bir hünkâr, ne de ihsan dağıtacak bir hazinedar-başı var. Yalnızca kimin en iyi vuruşu yapacağı konusunda aralarında iddiaya girebiliyorlar ve kafaya isabet ettirilen, en iyi vuruş olarak kabul ediliyor. Her zaman bir göz oyulabiliyor ya da bir yanak parçalanabiliyor ve bu şenlik sık sık bazıları için kötü sonuçlanıyor.

Bu ilk avludaki en ilginç şeyler işte bunlar; şimdi ikinci avluya geçelim ve buradaki bütün dairelerde ne gibi ilginç şeyler olduğunu görelim.

KÜÇÜK AHIRLARIN, MUTFAKLARIN VE DİVAN'IN BULUNDUĞU İKİNCİ AVLU

Kare biçimli geniş avlu ve süslemeleri - Zinde ve düzenli yeniçeriler - Mutfak sayısı - Sarayda en çok tüketilen etler - Pilav nasıl pişirilir - Doğu'da et kızartma usulü - Türkler tavşandan nefret eder - Helvahaneler - Şerbet çeşitleri - Sarayın bütün sularının toplandığı sarnıçlar - Küçük ahır - Hadımağalar koğuşu

KARE BİÇİMLİ GENİŞ AVLU

Paşaların ve saray ricalinin atla girebildikleri ve daha ileri gidebilmek için atlarından inmek zorunda oldukları birinci avludan sonra, tıpkı ilk kapı gibi elli kapıcının koruduğu ikinci bir kapıdan¹ [Babüsselâm] başka bir avluya geçilir. Ayrıldığımız ilk avludan çok daha güzel ve iç açıcı olan bu ikinci avlu kare biçimlidir ve kenarları hemen hemen üç yüzer adımdır; sadece yolları taş döşelidir; geri kalanı iç avlu halinde bırakılmıştır, servi ağaçlarıyla çevrilip çeşmelerle sulanmaktadır, çimenlerin çiğnemesi için her yana çitler yapılmıştır. Avlu kapısının üstünde iri altın harflerle yazılmış şu yazı bulunur:

Lâ ilâhe illallah,

Muhammeden Resûlullah

Yani: Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed Tanrı'nın elçisidir.

Resul, elçi demektir ve bu da Türklerin peygamberlerine verdikleri en güzel unvandır.

ZİNDE VE DÜZENLİ YENİÇERİLER

Bu avlunun her iki yanında, mermer sütunlar üstüne oturtulmuş oldukça güzel revaklar var; huzura kabul edilmek için bir büyükelçi geldiğinde, padişah yeniçerilere zinde ve tam donanımlı olarak gö-

¹ Tavernier'in sözünü ettiği Ortakapı/Babüsselâm, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmıştı. Bu kapı, önceki biçiminden farksız olarak 18. yy'da yenilenmiştir -ed.n.

r nmelerini buyurur ve onlar da bu sütunlar boyunca savaş düzenine göre saf tutarlar.

Sağ yanda, Divan günlerinde yeniçerilerin sıralandıkları revakın arkasında, saray mutfakları ve kilerleri bulunur; bunlar birbirlerinden ayrılmıştır ve her birinin kendi görevlileri vardır. Eskiden dokuz mutfak varmış; bugün bu sayı yediye inmiş. Her kilerin ya da mutfağın bir kâhyası ve bunların hepsinin üstünde de dört yüz aşçıya hükmeden bir  mir, başka bir deyişle aşçıbaşı bulunur.

MUTFAKLARIN SAYISI

Bu mutfaklardan ilki padişaha hizmet verir ve hasmutfak adıyla anılır.  kincisine Valide Sultan mutfağı denir; bu mutfak, padişahın anası, zevcesi, daha doğrusu hasekisi –başka bir deyişle bir veliaht doğurma onuruna erişmiş kadın–, padişahın kız kardeşleri ve kızları gibi hanım sultanlara hizmet eder. Kızlarağası mutfağı adı verilen üçüncü mutfak, harem dairelerinin başağası olan kızlarağasının ve haremi korumakla görevlendirilen siyah hadımağaların mutfağıdır. Dördüncüsü, padişaha en çok yaklaşabilen, görevi –daha önce de söylediğim gibi– saraya giren her şeyle ilgilenmek olan kişinin, yani kapaığası veya Babüssaade ağasının mutfağıdır; bu mutfak Divan erkânına da hizmet verir. Beşincisi, hazinedarbaşının mutfağıdır ve onun emrindeki bütün görevliler de bu mutfaktan yemek yer. Altıncısı, kilercibaşı ve buyruğundaki bütün görevliler içindir. Yedincisi ve sonuncusu, sarayağasına ve buyruğundaki görevlilere hizmet verir. Bahçelerde görev yapan bostancıların da özel bir mutfakları vardır ve i lerinden bazıları bütün diğerleri adına burada yemek hazırlarlar. Ayrıca, Matbahı  mire’de kullanılan Bostancılar da var.²

SARAYDA EN ÇOK TÜKETİLEN ETLER

Saray mutfağına asla sığır eti sokulmuyor: Buna karşılık, gerek Enderun gerekse Birun için her gün beş yüz kadar koyun tüketiliyor. Koyun dendiğinde, kuzuları ve oğlakları da hesaba katmak gerekiyor. Bu koyunların büyük bölümü, en iyi hayvanların yetiştirildiği İran sınırından getirtiliyor. Buna, sayıları mevsimlere göre değişen tavuk, piliç ve güvercin palaz-

ları ve Türkiye'nin ve bütün Şark'ın en nefis yemeği olan pilav yapımında kullanılan pirinci ve tereyağlarını eklemek gerek. Azla yetinen ve damak tadına pek önem vermeyen bu halklar, bu yemek dışında pek bir şey bilmiyorlar. Gerçekten de pek hor görülemeyecek bir yemek olan pilavın nasıl yapıldığını belki Fransızlar da öğrenmek isteyebilir.

PILAV NASIL PIŞİRİLİR?

Türkler ve genel olarak da Doğulular pilavı şöyle pişirirler. Yiyecek insanların niteliğine ve tüketilecek pilavın niceliğine bağlı olarak, ya yalnızca koyun eti ya da tavuklar ya da güvercin palazları, alınır, bir tencerede haşlanarak yarı yarıya ya da biraz daha fazla pişirilir; daha sonra, hepsi –etler ve et suyu– bir tepsie boşaltılır; yıkanan tencere ateşe konarak içine atılan tereyağı eritilir ve iyice kızgın hale getirilir. Yarı pişmiş etler kuşbaşı doğranarak, tavuklar dörde, güvercin palazları ikiye bölünerek tereyağının içine atılır ve iyice kızarıncaya kadar pişirilir. İyice yıkanmış yeteri kadar pirinç tenceredeki etlerin üstüne dökülür ve tepside tutulan et suyu kepeyle pirincin bir parmak üstüne çıkıncaya kadar eklenir. Kapağı örtülen tencere harlı ateşin üstüne oturtulur. Zaman zaman birkaç pirinç tanesi alınarak yumuşayıp yumuşamadıklarına ve pişme işleminin tamamlanması için birkaç kaşık daha et suyu gerekip gerekmediğine bakılır. Çünkü pilavın güzel olması için hem pirinçlerin iyi pişmesi hem de pirince lezzet katması için eklenen karabiberlerin tane tane kalması gerekir. Pilav bu kıvama gelince, tencerenin ağzı beş-altı kat yapılmış bir bezle örtülür, kapağı da üstüne kapatılır. Bir süre sonra, bir miktar tereyağı eritilerek iyice pembeleştirilir ve pirincin arasında kaşık sapıyla açılan deliklere akıtılır; daha sonra tencere hemen örtülerek sofraya getirilinceye kadar demlenmeye bırakılır. Sonra pilav büyük sinilere konur, üstüne etler özenle dizilir; kimi zaman doğal haliyle bırakılarak pilavın beyaz olması sağlanır; kimi zaman da içine safran katılarak sarartılır ya da nar suyu eklene-

2 Saray mutfakları: Resmî adı matbah-ı âmirî olan saray mutfaklarında, bütün saray halkı ve saraya gelip gidenler için günde iki öğün (kuşluk ve akşam) yemekleri; ulufe, bayram günlerinde de özel yemekler hazırlanırdı. Matbah emini, matbah kâhyası, matbah kâtipleriyle daha onlarca kilerci, usta ve kalfalar görevliydi. Matbah'ın sekiz ayrı servisinin her birinde birer aşçıbaşı ile altmış aşçı olup bunlar gün aşırı nöbetle çalışırlardı. Başaşaşıbaşı hepsinin şefiydi. Padişah için özel yemeklerin hazırlandığı Kuşhane'de ise, serçini denen başusta ile on iki seçkin aşçı görevliydi –ed.n.

rek pembeleştirilir. Et yeterince yağlı olsa da Türkler, pilavın damak zevklerine uygun olması için üç kilo pirinç için bir buçuk kilo tereyağı kullanırlar ve bu yüzden pilav aşırı yağlı olur. Bu durum, böyle yemeklere alışık olmayan ve pirincin yalnızca su ve tuzla haşlanmasına alışkın olanların hoşuna gitmez, hatta rahatsızlanmalarına yol açar. Saray ricalinin mutfağında hep buna benzer iki-üç kap yemek çıkar; bu kişilerin sofraları hemen herkese açıktır ve pilavın üzerine çoğunlukla et yerine hoş otlarla yapılmış üç parmak kalınlığında büyük bir omlet ya da özenle dizilmiş birkaç haşlanmış yumurta konur. Böyle hazırlanmış bir pilav hiç rahatsızlık vermez; ama çok daha yağlı olan ilki şarap içenlere uygun değildir ve çoğunlukla iştahı kaçıır.

DOĞU'DA UYGULANAN ÖZEL ET KIZARTMA BİÇİMİ

Mademki bu konuyu açtım, öyleyse Türk mutfağını bütünüyle ortaya koymak ve etlerini nasıl kızarttıklarını da anlatmak zorundayım. Koyun ve kuzu gibi büyükbaş hayvanlar, toprağın içine açılan fırınlarda [tandır] bütün olarak kızartılır; hayvanlar bu fırınların içine başlarından asılır ve nar gibi kızarmış halde çıkarıldıklarında iştah açacak kadar güzel görünürler. Fırının dibine, genellikle suya bastırılmış bir tepsi pirinç bırakılır; tamamen yağdan oluşan kuyruğu kimi zaman yedi buçuk ila on kilo çeken hayvanın bütün yağı pirincin üstüne akar. Daha genç olan kuzu etiyile yapıları çok güzel ve hemen hemen dana etli pilav kadar lezzetlidir. Bu yöntemle kızartılan kuzular pilavın üstüne konarak sunulur ve zengin masalarda her sini üstüne iki kuzu yerleştirilir. Dolayısıyla Türk mutfağında şişe geçirerek pişirme yöntemine rastlanmaz. Kimi kümes hayvanları için bu yöntem kullanılsa da bunlar o kadar kötü hazırlanır ki, tamamen biçimsizleşirler ve başı ayaktan ayırt etmek olanaksızlaşır. Öte yandan, hem pilavın hem de etin yalnızca saat beşe doğru yenen akşam yemeklerinde tüketildiğini, saray ricalinin sabahları sadece çeşitli otlar, sebzeler, meyveler ve reçellerden başka bir şey yemediklerini, halkın sofrasında süt ürünleri, mevsimine göre kavun ve salatalık bulunduğunu söylemek gerekir. Türkler balığı pek sevmez, denizler ve ırmaklar balıkla dolu olmasına karşın çok az balık yerler.

TÜRKLER TAVŞANDAN NEFRET EDER

Türklerin evine çok az a v e t i giriyor; ne yırtıcı hayvan etleri ne de av etleri onların damak zevkine uygun; ama özellikle de tavşandan nefret ediyorlar; aynı nefreti Ermenilerde de gözlemledim; dişi tavşanların tıpkı kadınlar gibi ay hali geçirdiklerine inandıkları için, bu hayvandan tiksiniyorlar. Bütün bu anlattıklarımı bakarak Türk mutfağının güzel olmadığı, biz Fransızların çoğunun Türk yemeklerinden memnun kalmayacağı kolayca anlaşılıyor. Öte yandan, mutfakları çok temiz: Dünyanın hiçbir yerinde onlarınki kadar güzel musluklara, duru sulara, temiz sofraya takımlarına ve etlere rastlanmaz.

HELVAHANELER

Sarayda tatlı pişirilen altı ya da yedi yer var. Bunlar, mutfakların baş tarafında bulunuyor ve Muhteşem [Kanuni] Sultan Süleyman'ın (sarayını bütün dairelerini ve görevlilerini o düzenlemiştir) kurduğu helvacı sınıfından dört yüz kişi buralarda görev yapıyor. Bu yedi helvahanede aralıksız çalışılıyor ve her çeşit tatlı, şekerleme ve reçel, birçok şerbet ve birçok tırşu çeşidi hazırlanıyor.³ Biberiye, mercanköşk ve adaçayı gibi kokulu otların da atıldığı sirke ve tuz [salamura] içinde saklanan meyvelere tırşu deniyor.

ŞERBET ÇEŞİTLERİ

Türklerin günlük içecekleri olan şerbet de gene bu helvahanede [ve kiler koğuşunda] hazırlanıyor. Şerbetlerin çeşitli hazırlanma biçimleri var. Türkiye'de en yaygın olanı, bizim limonatamızı andırır, ama içinde çok az su bulunur: Bu şerbet, yalnızca limon suyu, şeker, amber ve miskten oluşur. Pek sevdikleri başka bir şerbetleri daha var. Bu şerbeti, batakliklarda ve ırmaklarda yetişen ve at nalına benzeyen bir bitkinin çiçeğinin suyunu kaynatarak yapıyorlar. Bu sarı çiçeklere nilüfer deniyor. Ne var ki, en çok içilen – padişahın, paşaların ve diğer saray ricalinin de içtiği – şerbet, menekşe, şeker ve az miktarda limon suyuyla yapılıyor. Bir de içi ısıtan birçok baharattan oluşan macun adını verdikleri başka bir çeşit içecek daha var; ayrıca bir de, padişah haremde kadınları

3 Topkapı Sarayı Helvahanesi özgün yapısıyla günümüze ulaşmıştır. Ancak burada 400 kişinin aynı anda çalışabilmesi olanaksızdır. Kuşkusuz, nöbet sistemi uygulanıyordu. Sarayla ilgili sayıların uluorta abartıldığı da unutulmamalıdır –ed.n.

4 Özel şerbetlerle macunlar, kiler koğuşunda ve Başlala Kulesinde hekimbaşının gözetiminde hazırlanırdı –ed.n.

5 Ortakapı'dan girilince sağdaki revakların arka tarafında ve mutfakların sonundaki Dolap Ocağı, saraya gelen Halkalı suyunun rezerv ve dağıtım merkeziydi. Buradaki sarnıca dolan su, atla çevirilen bir dolapla yurkarı hazneye, oradan da saray çeşmelerine verilirdi –ed.n.

6 Daha çok "Has Ahır ya da İstabl-ı Âmire adlarıyla anılır –ç.n.

görmeye niyetlendiğinde bir doz aldığı, sadece onun için hazırlanan özel bir macun türü olan *muskavi* de bulunmakta. Sarayın ileri gelenleri, helvacıbaşından gizlice *muskavi* istetirler, o da bu isteği geri çevirmez, karşılığını da bol bol alır. Bütün bu içecekleri soğutmak için kar ve buz eksik edilmez ve Türkler etlerden çok içekte lezzet ararlar.⁴

SARAYIN BÜTÜN SULARININ TOPLANDIĞI SARNIÇLAR

Mutfakların tam karşısında, on-on iki adım ilerisinde, sarayın gerekli tüm kesimlerine su dağıtan bir sarnıç bulunur.⁵ Bir baltacı bütün gün sarnıcın başında

durarak, istendikçe su verir; padişah bir bölümden başka bir bölüme geçtiğinde, baltacıya verilen bir işaretle padişahın bulunduğu bölümün çeşmesi kesintisiz akmaya başlar.

KÜÇÜK AHIR⁶

Aynı avluda, solda, mutfakların karşısında, padişahın küçük ahırları görülür. Burada, padişahın ve nedimlerinin binmesi için, yalnızca yirmi beş-otuz seçme at bulundurulur. Ahırın üstündeki büyük odalarda eyerler, at örtüleri, gemler, kuskunlar ve üzerleri çok sayıda taşla işlenmiş son derece değerli üzençiler saklanır. Değeri bir milyon lirayı bulan koşum takımları bile var. Büyük ahırlar, Boğaz'a bakan sur-ı sultani boyunca sıralanıyor. Bunlar da hep tıka basa dolu ve hep bakımlı; büyük ahırlarda boş yer kalmamasına büyük özen gösteriliyor. Padişah savaşlarda ya da görkemli gösterilerde kullanmak ya da sarayın görkemini yabancılara göstermek için burada çok sayıda değerli at besletiyor.

DİVAN-I HÜMAYUN VE PADİŞAHIN BURADA DAĞITTIĞI ŞAŞMAZ ADALET

Pek görkemli olmayan Divanhane - Divan-ı Hümayun'un toplandığı günler - Hızla sonuçlandırılan davalar - Türkiye'de adaletin hızlı işlemesinin nedenleri - Osmanlı hanedanının siyasal amacı - Yeniçeri ayaklanmalarını önceden haber almak için gösterilen gayretler - Padişah Divan-ı Hümayun'a nasıl katılır - Bir sadrazamı öldüren ve suçu bağışlanan tımarlı sipahinin gözü kara davranışı - Sultan IV. Murad'ın dehası ve bir hırsız yakalamak için kurduğu tuzak - Türklerin dua ederken kullandıkları tespihler - Güzel bir katı adalet örneği - Padişah kuşku duyduğu kimselerden ne zaman ve nasıl kurtulur - Büyükkelçilerin Divan'a geldikleri günler

PEK GÖRKEMLİ OLMAYAN DİVANHANE

Bu ikinci avluda bulunan Divanhane [Kubbealtı], sol tarafta Hlas Ahır'ı izleyerek birinci avluya doğru uzanır. Burası, kurşunla kaplı basık tavanlı, iç duvarları kimi yaldızlı süslerle kaplanmış, gösterişsiz, büyük bir salondur. Taban büyük bir halıyla kaplıdır ve Türklerin Divan adını verdikleri meclisin üyelerini oluşturan erkânın oturması için birkaç sedir bulunur. Daha önce de söylediğim gibi, bu avlunun dört kenarında uzanan ve ona bir manastırın dehlizli avlusu görünümü veren revaklar var; sağ yanda bulunan revakta, Divan-ı Hümayun toplantıda olduğu sürece yeniçeriler nöbet tutar.

DİVAN-I HÜMAYUN'UN TOPLANDIĞI GÜNLER

Divan haftanın dört günü, cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri toplanır. Herkes kendi hakkını kendisi savunduğundan, tarafların avukata ve savcıya ihtiyacı olmadan (Türkiye'de bunların adları bile bilinmiyor), burada her isteyene, her konuda şaşmaz bir adalet dağıtılır. Ne mühlet ne

de erteleme söz konusudur; insanlar asla bezdirilmez. Dava hangi türde olursa olsun hemen oracıkta karara bağlanır.

TÜRKİYE'DE ADALETİN HIZLI İŞLEMESİNİN NEDENLERİ

Bu gelenek her ne kadar övgüye değerse de Hristiyanlar arasında uygulanamaz; çünkü, Hristiyanların hepsinin birbirinden miras kalan malları vardır ve anlaşmazlık konusu olan miras paylaşımları uzun süren davalara yol açar. Savaşta esir alınmış ya da paşaların ve eyalet valilerinin armağan olarak gönderdikleri kölelerden oluşan saray ricali için bunun tam tersi geçerlidir. Bunlar ölünce bütün malları, onları kendilerine veren padişaha geri döner. Bu, kesintisiz süren bir dolaşımdır ve çocukları da

–başta söylediğim gibi– yetiştirilmek üzere saraya götürülür. Babalarının mallarının mülklerinin ya da makamlarının mirasçısı olma umudunu hiç besleyemezler. Osmanlı hanedanı, bir ailenin babadan oğula büyümesine ve güçlenmesine izin vermemeye yönelik bu siyasal amacı hep gündeminde tutmaktadır. Böyle bir aile güçlenir güçlenmez hemen onu yıkar ve devleti karıştıracak hizipler oluşturma olanaklarını elinden alır. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de Osmanlı hanedanı dışında soyluluk nedir, soyun sopun eskiliği köklülüğü nedir bilinmez, kimse bunu şan şeref konusu yapmaz ve devlet görevleri soyluluğa göre değil, yalnızca liyakat esasına göre verilir. İmparatorluğun en büyük vezirleri arasına –Süleyman döneminde çok ses getiren Veziriazam Rüstem Paşa' gibi– bir sığırtmaç oğlu da girebilir; böylece insanlar, soylarına soplarına hiçbir şey borçlu olmadıklarından, her şeyi aldıkları eğitime borçlu olduklarını bilirler.

Yeniden Türklerin adaletine dönelim. Müslümanların ruhbanı gibi olan ulema da haklarında dava açılmasına fırsat tanımaz, her biri haklarını ve makamının işlevini bilir; aralarındaki her şey eksiksiz bi-

1 Sığırtmaç oğlu Rüstem Paşa: Hırvatistan'da doğmuş, devşirme oğlanı olarak İstanbul'a getirilmiş, Acemioğlanlar Ocağından Enderun'a alınmış; sarayda Rikabdar, Silahdar, Mirahûr olduktan sonra, Diyarbekir, Anadolu Beylerbeylikleri, Kubbe vezirliği yapmıştı. 1541'de Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'la evlendi. İki kez veziriazamlığa getirilmiştir. (1544-1553, 1555-1561) Siyasi entrikaları ve zenginliğiyle ünlüdür. Tavernier, "sığırtmaç oğlu" diyerek onun en alttan en üst düzeye gelebildiğini hatırlatıyor –ed.n.

2 Divan erkânı: Kubbealtı'ndaki Divan-ı hümayûn oturumlarına katılanlar. Divanın asıl üyeleri Sadriazam, Kubbe vezirleri, Kaptanpaşa, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri; Şikk-ı evvel, Şikk-ı sâni, Şikk-ı sâlis Defterdarları, Tevkii (Nişancı), vezir rütbesinde ise Yeniçeri Ağası idi. İkinci düzeyedeki Reisülküttab, Çavuşbaşı, Kapıcılar Kethüdâsı, Büyük ve Küçük Tezkireciler ile Hâcegân-ı Di-

çimde kurallara bağlanmış olduğundan, birlikte çözülmesi gereken bir sorun çıkmaz.

Hatta halk, dava açmak nedir, bunu bile bilmez: Nikâh için noter gerekmez; bir kıza asla büyük paralar verilmez; baba evinden kocasına götürebildiği bütün çeyiz, mücevherleri ve giysileridir. İşte Türklerin, Hristiyanlar arasında birçok kişiyi mahveden hileli davalara paçalarını kaptırmadan, tüm davalarını hızla çözebilmelerinin nedenleri, kısaca böyle anlatılabilir.

Divan erkânı, bütün imparatorluğun genel yöneticisi, Divan'ın başkanı ve padişahın temsilcisi olan sadrazam; diğer altı vezir [kubbe vezirleri]; orduların yüksek yargıçları ve kethüdaları olan iki kazasker (Anadolu ve Rumeli); üç defterdar; Fransa'daki devlet sekreteri görevini üstlenen birkaç kâtipten oluşur. Bütün bu rical, sabahın dördünde Divanhane'ye gelir ve adalet dağıtmak için öğlene kadar çalışırlar.² Elinde yetkesini gösteren gümüş bir âsa taşıyan çavuşbaşı, buyruğundaki bir grup divan çavuşuyla birlikte, sadrazamın buyruklarını yerine getirmek için kapıda bekler.

YENİÇERİ AYAKLANMALARINI ÖNCEDEN HABER ALMAK İÇİN GÖSTERİLEN GAYRETLER

Divan günlerinde, aynı odada divan erkânına öğle yemeği verilir; bu işlem büyük bir sadelik ve çok az teşrifatla gerçekleştirilir. Her şey yarım saatte olup biter. Sadrazam –eğer bir, iki paşayı kendisine eşlik etmeleri için davet etmemişse– tek başına yer. Aynı anda, revaklarda nöbet tutan yeniçerilere de öğle yemeği olarak çorba çıkar. Yeniçerilerin bazı hoşnutsuzlukları varsa, bir vezire ya da hatta padişaha kızmışlarsa, ellerini çorbaya uzatmazlar, kâseleri hızla yere fırlatır, kazanı devirirler ve böylece hoşnutsuzluklarını gösterirler.³

PADİŞAH DİVAN'A NASIL KATILIR?

Durum hemen padişaha bildirilir; padişah, yeniçerilerin hoşnutsuzluğunun nedenini ve ne istedikleri-

vân-ı hümayûn denen kalem şefleri ve tercümanlar ise, üye olmayıp kendilerine düşen görevleri yaparlardı –ed.n.

3 Yeniçerilerin hoşnutsuzluğu: Tavernier, yeniçerilerin her divan günü saraya gelerek çorba içtikleri anlamında bir cümle kullanmış. Oysa bu uygulama, üç ayda bir yinelenen kapı kulu aylıklarının dağıtıldığı “Ulufe Divanı”nda söz konusu suydur. Ulufe Divanı günü, üç aylıklar dağıtılmadan, Divan hane avlusunda toplanan kapı kullarına, saray mutfağından çorba, pilav ve zerdeden ibaret bir kuşluk taamı verilir, asker yemek yerken divan erkânı ıla Kubbealtı'nda ulufe tevzi için beklerdi. Yemek sırasında bu karışıklık ya da eyleme geçme olmaması, başta sadrazamı, oturmadaikleri sevdindir, ulufe keselerinin dağıtımına geçilirdi. Yeniçerilerin yemek yemeyecek kapları yere çalmaları ise tehlike işareti sayılır; ocak ağalarıyla görüşülerek istekleri yerine getirilmeye çalışılırdı –ed.n.

ni öğrenmek için kapıbaşını gönderir. Bunun üzerine, yeniçeriler herkes adına konuşması için bir sözcü seçerler; sözcü, kapıbaşına yaklaşıp hoşnutsuzluk konusunu kulağına söyler. Bu hadımağa konuyu gizlice padişaha iletir; eğer yeniçeriler bir vezirin, bir kazaskerin ve hatta kendi ağalarının kellesini istiyorlarsa, padişah bu isyancıların öfkesini dindirmek için çoğunlukla istedikleri kişiyi boğdurarak kellesini isyancılara gönderir.

Pazar ve salı günleri Divan'ın devlet yönetimine ayırdığı başlıca günlerdir; devlet ve kamu işleri bu günlerde görüşülür. Padişah, kendini göstermeden, sık sık Divan'a katılır; hem sadrazam hem de diğer üyeler bu yüzden hep korku içindedirler. Padişah dairesinden çıkarak bir dehlizden geçer ve Divan'ın toplandığı odaya bakan, hep kadife bir perdeyle örtülü bir pencereye gelir; canı istediğinde ve iyi karar verilmediğine inandığında perdeyi çeker.⁴ Burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun en adil padişahlarından biri olan, Sultan IV. Murad'ın babası Sultan Ahmed [1603-1617] döneminde geçmiş pek ünlü bir olayı anlatacağım.

BİR SADRAZAMI ÖLDÜREN VE SUÇU BAĞIŞLANAN TİMARLI SİPAHİNİN GÖZÜKARA EYLEMİ

Okurlar, yaptıkları hizmetlerle hak etmeleri sonucunda, yaşadıkları sürece [tımara adı verilen] bir beldenin yönetiminin ve gelirlerinin bırakıldığı tımarlı sipahilerle ilgili sözlerimi anımsayacaklardır. Öyküsünü anlatacağım sipahinin, bin beş yüz ekü gelir sağlayabilen bir tımarı varmış. Sadrazam, belki kini yüzünden, belki de kendisine sipahiyle ilgili olarak gönderilen yalanlarla dolu raporlara inanarak, yeterince bilgi toplamadan sipahinin elindeki tımarı geri almış ve kendi adamlarından birine vermiş. Tımarının haksız yere elinden alındığını gören sipahi İstanbul'a koşmuş, Divan'a girmiş, yıllardır yaptığı hizmetleri ve görevlerini hiç ihmal etmediğini anlatan bir dilekçeyi sadrazama sunmuş. Sadrazam dilekçeyi okuduktan sonra, sipahinin gözü önünde yırtıp atmış ve bu hareketiyle yanıt vermek istemediğini ve hiç umutlanmamasını anlatmak istemiş. Davacı hiçbir şey söylemeden çekilmiş; Ne var ki, birkaç gün sonra Divan'a geri gelerek ikinci bir dilekçe sunmuş; sadrazam bu dilekçeyi de hiçbir şey söylemeden yırtmış. Bu ikinci haksızlık üzerine öfkeye kapılan ve haklı olarak sinirlenen sipahi, hançerini

çekerek vezirin üstüne atılmış ve onu öldürmüştü. O sırada pencerede olan padişah bu sahneyi görünce perdeyi çekmiş ve sipahiye yüksek sesle savunarak onun kılına dokunulmamasını istemiş. Aynı zamanda da sipahiye ilerlemesini buyurarak neden bu şiddete başvurduğunu sormuş. Şaşkına dönen sipahi saygılı, ama çok kararlı bir biçimde, böylesi bir haksızlık karşısında kendini tutamadığını söylemiş ve yırtılmış dilekçeyi padişaha sunmuş. Padişah dilekçeyi okutmuş ve içindeki haklı şikâyetleri üzüntüyle dinlemiş. Olay incelenmiş, padişah iyi yaptın anlamına gelen ve genellikle bu dilde onaylama anlamı taşıyan "Aferin" sözüyle sipahiye övmüş; hatta, bir ihsan da bulunarak tımarının geri verilmesini buyurmuş. Bu olayı fırsat bilen padişah, diğer vezirlerine yüksek sesle hitap ederek, bu örneğin adil davranma konusunda kulaklarına küpe olmasını, hakkaniyetle davranmanın kayırmacılığa feda edilmesini istemiş. Vezirin yaptığı haksızlık ortada olsa da, sipahinin şiddet eylemi elbette onaylanamazdı; ne var ki, padişahın kullandığı yöntem övgüye değer ve gerçek bir hakkaniyet örneğidir.⁵

Halka şaşmaz bir adaletle davranılmasını isteyen padişahın bu konudaki tutumuna ikinci bir örnek vermek istiyorum; üstelik bu örneğin epey tuhaf bir yanı var. Divanhane'nin kapısında duran taş havan bu öykünün anısı; dahası, öykü ilginç ayrıntıları da içerdiğinden, bunların okura anlatılmasını uygun görüyorum.

SULTAN IV. MURAD'IN DEHASI VE HİRSIZI YAKALAMAK İÇİN KURDUĞU TUZAK

Sultan IV. Murad döneminde, bekâr ve çocuksuz bir adam Mekke'ye hacca gitmeye karar vermiş. Yola çıkmadan önce, en değerli şeylerini bir hocaya emanet bırakmanın çok iyi olacağına inanmış. Dolayısıyla, birkaç değerli mücevheri bir keseye koymuş, dönüşüne kadar saklaması için hocaya teslim etmiş ve eğer bu seyahat sırasında ölecek olursa onu mirasçı seçtiğini söy-

4 Padişahın Divanı izlemesi: Kubbealtı'nda, sadriazamın oturduğu baş sedirin yukarısındaki perdeli kafes, Harem dairelerinden ulaşılabilen ve "Kası-ı Âdil" denen locanın penceresiydi. Padişah, divan görüşmelerini izlemek isterse, Harem tarafindan gelip bu locada otururdu. Kafes perdesi çoğunlukla palı tutulduğundan, Divan ayırlarının, hükümdarın orada bulunup bulunmadığını fark etmeleri olanaksızdı. Oturumlarında bir olağanüstülük söz konusu olduğunda ise padişah, kafesi vurarak oturumu tatil ettirir ve Arz Odası'na geçerek sadriazamla görüşürdü -ed.n.

5 Sipahinin sadriazamı öldürmesi: Tavernier'in veziriazamın adını vermeden anlattığı bu yarı masalsi öykü, Anadolu eyaletlerinden gelen yakınmalar bahane edilerek Derviş Mehmed Paşa'nın 1606'da padişahın huzurunda idam edilmesiyile ilgili olmalıdır. I. Ahmed'in bundan on yıl sonra 1616'da idam ettirdiği diğer bir veziriazam, aynı zamanda damadı olan Nasuh Paşa'dır -ed.n.

lemiş. Hacı Mekke'den sağ salım dönmüş, hocadan emanetini geri istemiş. Hoca büyük bir soğukkanlılıkla neden bahsettiğini anlamadığını söylemiş adam hiç beklemediği bu yanıt karşısında şaşırıp kalmış. Olayın hiç tanığı olmadığı için, hacı birkaç gün kederini içinde saklamış; daha sonra, olup bitenleri baştan sona anlattığı bir dilekçeyi sadrazama sunmuş. Olayın çok ilginç olduğunu ve hiç tanığın bulunmaması nedeniyle hocanın kolayca inkâra sapabileceğini anlayan sadrazam, hacıya bir süre sabretmesini, olup bitenleri padişaha anlatacağını söylemiş ve dediğini yapmış. Padişah sadrazama olayı iyi planlamasını, gerçeği bilmek istediğini, hocayı hemen bulmasını, onunla dostluk kurmasını ve hocaya önemli görevlere getirileceği konusunda umut vermesini buyurmuş. Birkaç gün boyunca sadrazam rolünü ustalıkla oynamış; hocayı huzuruna getirtmiş, onun zekâsını, hal ve tavırlarını övmüş, ona oldukça büyük umutlar vermiş; hatta hoca gibi bilgili bir kişinin zat-ı şahanelerinden saklanması bir haksızlık olacağından, padişahın hocayı huzuruna kabul ederek ellerini öptürme lütfunda bulunacağını vaat etmiş. Bu sözlerden çok mutlu olan hoca, hele sadrazam onu kendi özel hocası yapınca, kendini en yüksek makamların eşliğinde görmeye başlamış. Vezir daha da ileri giderek, padişahın kendisine verdiği gizli buyruk doğrultusunda, hocanın önüne gelecek bütün ceza davalarını rapor etmesini buyurmuş. Padişah, hocanın raporuyla ilgili olarak ona düşüncesini ve suçlunun hangi cezayı hak ettiğini soruyor ve suçlunun cezası hocanın kararı doğrultusunda kesiliyor. Padişah böylece hocayı kendine yaklaştırarak onu yardımcısı yapmış. Bu biçimde, hırsızlıkla ilgili hiçbir ipucu elde edilemeden beş-altı ay geçmiş. Öte yandan, hacının, kese içindeki bütün parçaları betimleyen eksiksiz bir listeyi padişaha verdiğini de unutmayalım.

TÜRKLERİN İBADET EDERKEN KULLANDIKLARI TESPİHLER

Kesedeki birçok eşya arasında mercandan yapılmış güzel bir tespih de varmış. Bu tespih, doksan dokuzlukmuş (Türkler, Kur'an'dan bazı sözleri tespihin her tanesini çekerken yinelerler). Söz konusu tespih, her otuz üç tanede bir konmuş birer durak [veya nişane] ile üç parçaya ayrılıyormuş; tespihin başında uzun bir mercan parçası [imame] ve bunun ardında hari-

ka irilikte aynı maddeden başka bir yuvarlak tane bulunuyormuş. En sofu Türkler misafirliğe gittiklerinde ve özellikle de yüksek mevkilerdeki kişilere yaklaştıklarında tespihlerini ellerinde taşırlar. İşte hocanın hırsızlığının ilk kanıtı da bu olmuş. Bir gün hoca, elinde mercan tespihiyle saraya geleerek padişahın karşısına çıkmış; ona bir bakış fırlatan ve hacının kesede bulunanları betimlediği liste doğrultusunda, bunun hacının tespihi olabileceğini düşünen padişah, hocaya elindekinin az bulunur bir parça olduğunu söylemiş. Hoca hemen padişaha yaklaşıp tespihi kabul etmesini derin bir saygıyla istirham etmiş. Padişah tespihi almış, bu armağanın çok hoşuna gittiğini söylemiş ve böylece duygularını akıllıca gizleyerek, cezayı hak eden kişinin sevinmesini sağlamış. Ne var ki, bu tek kanıt padişah için yeterli değilmiş, bu nedenle başka kanıtlar aramış: Kesenin içindekiler arasında eski ve çok mahir bir ustanın elinden çıkmış bir yüzük de (Türkler bu tarz yüzükleri ok atarlarken başparmaklarına takarlardı) bulunduğunu bildiğinden, hocayı tam inandırıp dalavereciyi faka bastırmak için ikinci bir ipucunu beklemiş. Hünkâr birkaç gün sonra bu fırsatı yaratmış ve iyi ok atan içoğlanlarından birini cirit alanına yanına çağırılmış; padişah kendisine de ok ve yay verilmesini istemiş; bütün imparatorlukta ok ve cirit oyununda güç ve ustalık bakımından padişahı geçebilecek kimse yokmuş. Yayı gerdiğinde, yüzüğün başparmağını acıtmasından yakınmış; aslında, o sırada yanında bulunan ve daha önce tespihi kendisine armağan eden hocanın, hacıdan çaldığı yüzüğü de armağan edeceğini hesaplıyormuş. Padişah, böylesi bir yüzüğü günümüzde artık hayatta olmayan falanca usta kadar iyi yapabilecek biri var mı, diye sormuş. Mahvına neden olacak kurnazca tuzağı görebilecek kadar keskin bakışlı olmayan ve padişahın gözüne daha da fazla girmeyi uman hoca, adı geçen ustanın elinden çıkmış bir yüzüğe sahip olduğunu ve bunu uzun zamandır sakladığını, eğer zat-ı şahaneleri kabul etmek lütfunda bulunurlarsa getirebileceğini söylemiş; söylediğini de hemen yapmış. Padişah dairesine çekilir çekilmez sadrazamı ve hacıyı çağırılmış; her ikisi de huzura çıkmış; bu sırada padişah, tespih çeker gibi yaparak mercan tespihi elinde tutmakta ve hacının tespihi tanıyıp tanıyamayacağını ölçmekteymiş. Hacı tespihi tanımış; “Hünkârım” demiş, “eğer zat-ı şahaneleri konuşmama izin verirlerse, ellerinde tuttuk-

ları tespih benim kesemdekine çok benziyor, hatta aynı tespih olduğunu söylersem pek yanılmış sayılmam.” Bunun üzerine padişah ona yaklaşmasını buyurmuş ve hem tespihe hem yüzüğe dokunmasına izin vermiş; hacı, başı üzerine kasem ederek, bunların hocaya emanet ettiği parçalar arasında yer alan tespih ve yüzük olduğunu tekrarlamış. Ertesi gün, hoca âdet edildiği üzere bazı davaları padişaha rapor etmek üzere geldiğinde, büyük bir dahi olan bu hükümdar, onunla hacı arasında geçen olayla hemen hemen aynı türde bir davayı gündeme getirerek, suçluya ne ceza verilmesi gerektiğini sormuş. Açılan bahtının kendisine sağlam bir mevki kazandırdığı inancıyla gözü bir şey görmez hale gelen ve geçmiş bütünüyle unutan bedbaht adam, kendi cezasını kendi keserek padişaha, böyle bir adamın havanda diri diri dövülmeyi hak ettiğini söylemiş.

GÜZEL BİR KATI ADALET ÖRNEĞİ

Padişah onu ânında tutuklatmış, evine gönderdiği baltacılar aracılığıyla bütün sandıklarını getirtmiş, cebindeki tespihi ve yüzüğü çıkararak ona göstermiş ve bu iki parçanın Mekke’ye giden bir hacının kendisine emanet ettiği bir keseden çıktığını söylemiş. Daha sonra hacının kesesindeki parçaların listesini hocaya göstermiş ve sandıkları açmasını buyurmuş; değerli taşlar bulunmuş ve başına geleni yeni anlayan bedbaht sandıktan çıkanları padişahın avuçlarına bırakmış. Hacı çağrılmış, kesesini ve değerli taşlarını hemen tanımış; ardından, hoca suçunu ve sadakatsizliğini itiraf etmiş. Ertesi gün, padişah Divan’ı toplamış, mahkemenin daha görkemli olması için, İstanbul’un bütün ileri gelenlerinin hazır bulunmasını istemiş. Hacıya ait olan her şeyin iade edilmesini buyurmuş, hatta bazı armağanlar da eklemiş. Aynı zamanda da, hocanın kendi verdiği hüküm doğrultusunda cezalandırılmasını buyurmuş. Bu iş için bir taş, havan biçiminde oydurulmuş; hoca çırılçplak içine oturtulmuş ve cellatlar tarafından diri diri dövülüp un ufak edilmiş; işte Divan kapısı yakınında gördüğüm taş havan buymuş, o hayranlık verici ve görkemli yargılamanın anısına burada tutulmaktaymış. İşte Sultan IV. Murad’ın bilgelik anıtlarından biri olan ve baştan sona ilginç olaylardan oluşan bir öykü böyle bitmiş. Bu hükümdar önce mutlak iktidarını kullanmak yerine, zekâsıyla ve ileride ortaya çıkacak fırsatları

sabırla bekleme ihtiyatını göstererek, gizli bir suçun açık kanıtlarını ortaya çıkarmayı yeğlemiş; niyeti, eğer hoca suçsuz çıksaymış onu yüksek makamlara getirmek, suçlu çıkarsa da –tıpkı yaptığı gibi– ağır bir ceza vermiş.⁶

PADİŞAH KUŞKU DUYDUĞU KİŞİLERDEN NE ZAMAN VE NASIL KURTULUR?

Divan'ın haftanın dört günü toplandığını bu bölümün başında söylemiştim: Pazar ve salı günleri en önemli toplantı günleridir ve bu günlerde en önemli işler görüşülür. Bu iki güne arz günleri denir; çünkü Divan'a katılan sadrazam, diğer altı vezir ve iki kazasker davalara baktıktan sonra, hep birlikte padişahın elini öpmeye giderler.⁷ Eğer Divan'ın bu dokuz üyesinden birinin padişaha söyleyecek bir sözü varsa, arz günlerinde serbestçe söyleyebilir. Eğer padişah birinden kurtulmak istiyorsa, bu işi de gene bu günlerde yapar. Bostancıbaşıya buyruğunu yerine getirmek üzere birkaç adamıyla birlikte hazır olmasını söyler ve boğdurmak istediği kişileri bildirir. Söz konusu buyruk daha önce verilmez, ya o kişi geldiği ya da gitmek üzere olduğu sırada verilir ve ânında uygulanır. Bu uygulamaya elbette, suçlunun evinde cezalandırılması durumunda belli bir direniş gösterme olasılığını talibin bir halk ayaklanması kuşkusu taşınıyorsa, başvurulur. Halbuki, sarayda ve Kubbealtı'nın yanında bekleyen yeniçerilerin karşısında, katledilmek istenen zavallının herhangi bir beyhude direnişi aklına bile getirmeden, başını eğip boynunu uzatmaktan başka çaresi kalmaz. Bu infazın nasıl yapıldığını XI. bölümde uzun uzun anlatacağım.

BÜYÜKELÇİLERİN DİVAN'A GELDİKLERİ GÜNLER

Divanhane'nin biraz ilerisinde, cihannüma biçiminde yapılmış bir yapı daha var; her üç ayda bir Divan'a katılmak için geldiklerinde ve yeniçerilerin ulufleri dağıtıldığında büyükelçiler burada beklerler.⁸ Gereksiz bir gösteriş merakıyla hazineden çıkan paraları

6 Taş havan: Topkapı Sarayı'nda Hasoda (Kutsal Emanetler) kapısı revakında köşede duran üzeri Arapça yazılı, od ağacı, anber dövmeye mahsus taş di bek. Tavernier ve başka gezginler, dinledikleri masalları gerçekmiş gibi yorumlayarak "kanlıların akitilmesi haram sayıları" din adamlarının sözde bu dillekte dövüle dövüle öldürüldüklerini anlatmışlardır -ed.n.

7 Divan'ı Hümayun toplantılarından sonra, oturuma katılanların padişahın huzuruna kabul edildikleri günlerde, üyeleri topluca kabul edilmezlerdi. Önce, vezir rütbesinde değilse yeniçeri ağası, sonra, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, daha sonra da başta sadrazam olmak üzere Kubbealtı vezirleri, defterdar ve nişancı huzura girerlerdi -ç.n.

8 Elçilerin bekletildiği cihannüma: Ulufe divanına denk getirilen elçi kabulü günlerine "galebe divanı" denirdi. O gün saraya gelen elçi ve maiyetinin, Tavernier'in kulelerini "cihannüma"ya benzettiği Ortakapı'da, sadrazam kabul edinceye kadar saatlerce bekletilmeleri bir protokol kuralıydı -ed.n.

9 Baltacıların dairesine açılan kapı: Divan meydanının sol (güney) cephesinde, Has Ahur'un üst tarafındaki baltacılar (Teberdârân-ı hassa) koğuşlarının cümle kapısı. Bu kapı Kubbealtı'nın yan arkasında, Harem Dairesi Araba kapısının çaprazındadır –ed.n.

göstermek için ulufe dağıtım günü büyükelçilere haber verilir. Bu iki yapı arasında, baltacıların dairesine açılan bir kapı var.⁹ Daha önce de söylediğim gibi baltacılar, sarayın her yerine odun taşımakla ve diğer zor işleri ve ayak işlerini yapmakla görevli güçlü ve sağlam yapılı kişiler. Haremde yakılan odunları kapının önüne boşaltırlar; haremağaları bunları alarak hamamlara ve

yalnızca onların girmesine izin verilen odalara taşırlar. İşte bu ikinci avluda önemli sayılabilecek şeyler bunlar. Şimdi sarayın daha da içine girerek nasıl yönetildiğine bakalım.

ENDERUN, HADİMAĞALARIN VE İÇOĞLANLARIN KOĞUŞLARI

Katı disiplin altında yetiştirilen içoğlanları - Aynı okulda yetişen saray ricali - Paşa çocuklarının sıkıntıları. Kapağasının büyük yetkisi - Saraylı gençlerin okumak zorunda olduğu sınıflar - İlk dört hadımağanın daireleri

İç Saray, Enderun, betimlemesini tamamladığımız ikinci avludan bahçelerin son bulduğu burna kadar uzanır; genel anlamda sarayın sultana ait bölümüyle haremi kapsar. Ne var ki, sultana ait bölüm çoğunlukla ona şahsen yaklaşan ve onun için en gerekli görevlilerin dairelerine bölündüğü için, okuru bunların birinden öbürüne götürecek ve her birinden ayrı ayrı söz edeceğim. Bu bölümde yalnızca hadımağaların ve onların denetimi altındaki içoğlanlarının dairelerini ve koğuşlarını ele alacağım.

KATI DISİPLİN ALTINDA YETİŞTİRİLEN İÇOĞLANLARI

Daha önce ilk sırada yer alan dört hadımağadan söz etmiştim; bunların da altında, sorumluluklarına verilmiş gençlerin hareketlerini denetlemekle, onlara hem İslam dinini hem bedensel eğitimleri ve özellikle de padişaha hizmet etmekle ilgili her şeyi öğretmekle görevli başka hadımağalar vardır. Hem hadımağaların hem de içoğlanlarının koğuşları Divan meydanından sonra gelen üçüncü avlunun içinde sol tarafta [doğrusu sağ tarafta] uzanırlar. Bu bölüm birçok daireye ayrılır; bunlar arasında oda adı verilen, kapağasının buyruğuyla altı yüz içoğlanının bölüştürüldüğü dört koğuş da yer alır. Kapağası, diğer baş hadımağalarla birlikte, içoğlanlarının yeteneklerine göre bu dağıtımı saptar. Bizim öğrencileri örneğin altıncı sınıftan beşinci sınıfa geçirmemiz gibi, içoğlanlarını bir odadan diğerine geçiren de gene odur. Tıpkı bizim sınıflarımızda olduğu gibi, zahmetli işlerine ve yorgunluklarına katlanmak zorunda oldukları dört odanın birincisi, saygınlık açısından son sırada yer alır. Kapağası genel teftiş sırasında ve terfi döne-

minde, padişaha hizmet edecek yetenekten yoksun olanları ve böylesine katı bir yaşamdan hoşlanmadıklarını bildirenleri saraydan çıkartır.' Bu kişiler yeniden saraya girme umutlarını bütünüyle yitirir ve küçük bir ücretle sipahi olmak dışında hiçbir gelecek umudu taşıyamazlar. Sarayın ve imparatorluğun en yüksek makamlarına gelebilme olasılığı, sarayda kalanlara cesaret verir, uzun yıllar boyunca hadımağaların katı ve acımasız davranışlarına (bu davranışlar arasında sopa yemek de var) sabırla katlanmalarını sağlar.

AYNI OKULDA YETİŞEN SARAY RİCALI

Paşalar, beyler, kapıcıbaşılar, hazinedarbaşılar ve diğer saray ricali de işte bu içoğlanlarının arasından çıkar. Ama bunlar sadece Hristiyanlardan devşirilen ya da kara ve deniz savaşlarında esir alınan Hristiyan çocuklardan olabilir.

PAŞA ÇOCUKLARININ SIKINTILARI

Zira sarayda yetiştirilen beyzadeler, ya da paşa çocukları için, daha önce söylediklerimi anımsamak gerek: Bunlar beylik görevinin ya da kadirga reisliğinin ötesinde bir göreve asla gelemeyizler. Bu içoğlanlarından ya da hatta akağalardan biri saraydan çıkmak isterse, kapıağasına bir dilekçe verir; kapıağası dilekçeyi padişaha sunar ve saraydan ayrılma izniyle birlikte içoğlanının yaptığı hizmetin süresi ve niteliğiyle orantılı bir bahşişi getirir.

KAPIAĞASININ BÜYÜK YETKİSİ

Ne var ki, en güç ilk yılları geçirmiş olmalarına ve kendileri istememelerine karşın, kapıağasının saraydan çıkardığı içoğlanları da vardır. Kapıağası, gençlik döneminde aynı odayı paylaşırken anlaşmazlık yaşadığı bir içoğlanının bir gün amaçlarına ulaşmasına engel olabileceği kaygısına kapılırsa, onu kıdemine göre ödüller verdirerek saraydan dışarı çıkarmak için elinden gelen her şeyi yapar.

SARAYLI GENÇLERİN OKUMAK ZORUNDA OLDUĞU SINIFLAR

İçoğlanlarının dağıtıldığı dört odanın ilki, en kalabalık olanıdır, çünkü buradakiler henüz çok genç ve ilk baskılara karşı çok toydur. Boyutları

açısından en büyük olmasına karşın saygınlık açısından en geride kaldığından, bu koğuşa küçük oda denir. İçoğlanları okumayı, yazmayı, İslam dininin ilk temel kurallarını burada öğrenirler; bu odada altı yıl kaldıktan sonra, ikinci odaya, kiler odasına [kiler koğuşu] geçerler; bedensel olarak daha gelişmiş oldukları için, bedensel eğitim almaya başlarlar: Ok atmak, mızrak kullanma ve buna benzer şeyler. Dahası, onlara Türkçeyi kusursuz biçimde konuşmanın yanı sıra, görev alabilecekleri devlet kademelerinde gereksinim duyacakları Arapça ve Farsça da öğretilir. Böylece bu ikinci odada dört yıl geçirdikten sonra üçüncü odaya, hazinedar odaya [hazine koğuşu] geçerler. Padişaha ilk hizmetlerini vermeye –giyim konusunda, hamamlarda– bu odada başlarlar; burada geçirilen dört yıl boyunca ata binmeyi öğrenir ve yetenekli olunan konularda eksiksiz biçimde eğitilirler. Bu üç odanın da başında bir akağa bulunur. Birinci odanın başında sarayağası vardır, ikinciyi kilercibaşı yönetir; üçüncüsüyse hazinedarbaşının sorumluluğundadır. Bu son iki odayı kiler ve hazine bölümlerinde daha geniş anlatma olanağı bulacağım. Burada yalnızca her üçü için de geçerli olan bir noktayı söylemekle yetineceğim. Burada eğitilen içoğlanları, ne şimdi söz edeceğim dördüncü odadakilerle ne de –kapıağasının özel izni olmadan ve her şeyi dinleyen bir hadımağa bulunmadan– dışarıdan herhangi birisiyle temas kurabilirler. Belirlenmiş saatler dışında kendi aralarında bile sohbet edemezler. Söz konusu sohbet de büyük bir tevazu ve her işlerinde olduğu gibi tam bir tevekkül içinde gerçekleşir. Son olarak, hepsinin, hatta ölmüş sadrazam ve paşa oğulları olan beyzadelerin bile sırtında, adi bezden giysiler vardır. Oysa dördüncü odadakiler altın ve gümüş sırmalı elbiseler giyerler; çünkü, bunlar padişahın huzuruna çıkar ve sık sık ona yaklaşırlar. Daha ileride bunların nasıl uyuduklarını, daha önce söz ettiğim dört hadımağanın buyruğundaki odabaşının ve defterağasının görevinin ne olduğunu anlatacağım.

Padişahın odası olan dördüncü odayı, başka bir deyişle hasodayı kilerden ve padişahın gizli dairesinden söz ederken ele alacağım. İlk üç odada yıllar yılı acı çeken içoğlanları işte bu odada soluk almaya ve daha özgür olmaya başlarlar. Bütün saray görevlileriyle konuş-

1 Çıkma / Kapıya çıkma: Enderun koğuşlarındaki içoğlanları, her yıl yinelenen çıkmalarda, derecelerine göre dış görevlere atanırlar; disiplinsizlikleri görülenlerse, Acemioğlanlar veya Yeniçeri kışkalarına gönderilirdi. Bunlara, terfi ederek çıkanlardan ayırmak için “kapıya çıktı” denilirdi –ed.n.

2 Enderun odaları: Saray içoğlanlarının barınıp eğitildikleri, hizmete koşuldıkları Enderun'da; koğu ve oda denen sınıflar, aşağıdan yukarıya doğru: 1- Büyük ve Küçük odalar, 2- Doğancı Koğu, 3- Seferli Koğu, 4- Kiler Odası, Hazine Odası, Has Oda idi. Diğerleri başlangıçtan beri örgütlenmişken Seferli Koğu 1635'te IV. Murad tarafından oluşturulmuş; Doğancılar Koğu ise IV. Mehmed (1648-1687) zamanında kapatılmıştır –ed.n.

malarına izin verilir, padişaha sık sık yaklaşma ve kendilerini tanıtırma fırsatı ve zaman zaman ihsanlar alma olanağı bulurlar.²

İLK DÖRT HADİMAĞANIN DAİRELERİ

Hadımağaların gece gündüz nöbet tuttıkları üçüncü avlu kapısının [Babüssaade] alt yanında, solda, kapıağasının dairesine giden bir dehlize açılan bir geçit var. Büyük kapı açık olduğunda kapı kanadı bu geçidi gizliyor ve ancak güçlükle geçide girilebiliyor.

Biraz ileride, Arz Odası'nın sağında, sarayı temiz ve düzenli tutmakla görevli sarayağasının dairesi var: Biraz daha ileride, ilk üç odadaki içoğlanlarının namaz kıldıkları küçük bir mescidin [Ağalar Camii] yakınında [tam karşısında] Seferliler Koğu başlıyor; seferliler, padişahın çamaşırlarını yıkamakla görevli yaklaşık yüz elli içoğlanından oluşuyor. Padişah sefere çıktığında, bunların en kıdemlileri de padişahla birlikte sefere çıkıyor; seferliler arasında kudüm ve başka müzik aletleri çalanlar da bulunuyor.

Şimdi Arz Odası'na girelim; burası, zat-ı şahanelerinin büyükelçileri kabul ettiği, diğerlerinden kopuk gibi duran bir dairedir.

PADIŞAHIN ELÇİLERİ KABUL ETTİĞİ ARZ ODASI VE ONLARI KABUL EDİŞ BİÇİMİ

*Arz Odası'nın betimlemesi - Padişahın tahtı - Büyükelçilerin kabul edil-
iş biçimi - Padişahın Hristiyan kralların büyükelçilerine verdirdiği kaf-
tanların sayısı üstüne gözlemler - Küçük Tataristan Hanı nasıl biat eder*

ARZ ODASI'NIN BETİMLEMESİ

Su anda içinde bulunduğumuz sarayın üçüncü avlusu bir önceki ka-
dar düzgün değil; içindeki yapılar büyük bir düzen kaygısıyla yapı-
lmadığı izlenimini veriyor. Bu avlunun kapısına geldiğinizde, tam
karşınızda, diğerlerinden ayrı, küçük bir daire var; söz konusu daire-
nin girişinde, her iki yanda, duvarda iki çeşme görülüyor ve çeşmelerden
akan sular iki havuzda toplanıyor. Arz Odası da işte bu dairede bulunuyor.

Burası, mermer sütunlar üstüne oturtulmuş, oldukça güzel kubbeli bir
yapı. Tam ortasında, bir havuza dökülen küçük bir fiskiye görülüyor. Odanın
her tarafı açık ve dipte, kapının tam karşısına, padişahın tahtı yerleştiriliyor.'

PADIŞAHIN TAHTI

Bu oldukça gösterişli taht bir tür sunağa benziyor; padişah büyükelçi-
leri kabul etmek istediğinde ya da padişahın yeni seçtiği
Küçük Tataristan [Kırım] Hanı'nın tahta çıkmak için onay
almaya geldiği ve alışıldığı üzere biat ettiği günlerde, taht
buraya getiriliyor. Tahtın arkası, tahttan yarım ayak daha
yüksek bir duvara yaslanıyor ve padişahın arkasına konan
minderleri bu duvar tutuyor. Hazine'de bu tahta yayılmak
amacıyla yapılmış, çok gösterişli ve zengin sekiz örtü var;
bunlar üç yandan, yani ön, sağ ve soldan yere kadar sarkı-
yor, çünkü dördüncü yan –daha önce de söylediğim gibi–

1 Arz Odası: Padişahların, iç-
saraydaki taht odası, Babüssa-
ade'den girilince tam karşıda-
dır. Bu tekil mekân ve çevresi,
onarımlarda kısmen değişmiş-
se de biçimi ve işlevi korun-
muştur. Tavernier'in 17. yy'daki
durumunu betimlediği Arz
Odası son olarak 1857'de bir
yangın geçirmiş ve Sultan Ab-
dülmecid tarafından onartılmış-
tır –ed.n.

duvara yaslanıyor. Örtülerden en gösterişli olanı, siyah atlastan yapılmış ve üzeri iri incilerle işlenmiş; incilerin kimi uzun, kimi düğme biçiminde. Yakut ve zümrüt işlemeli, beyaz atlastan başka bir örtü daha var; yakut ve zümrütler, daha iyi tespit edilmeleri için yuvalara yerleştirilmiş. Firuze ve inci işlemeli, mor atlastan üçüncü bir örtü daha bulunuyor. Diğer üç taht örtüsü de çeşitli renklerde atlastan yapılmış ve gösterişli altın sırmalı. Son ikisiyse, kendilerine has bir güzelliği olan serâser.³ Padişahın büyükelçisini kabul edeceği krala verdiği öneme bağlı olarak, taht bu örtülerden biriyle bezeniyor ve bu örtü, onurlandırmak istediği kralın saygınlığına göre seçiliyor.

BÜYÜKELÇİLERİN KABUL EDİLİŞ BİÇİMİ

Burada yalnızca büyükelçilerin bu odada nasıl kabul edildiklerini anlatacağım. Çünkü büyükelçilerin Pera'daki sefaret konaklarından çıkarak İstanbul [Galata] limanına, oradan da Saray'a kadar yürüyüşlerinden, birçok anlatıda bol bol söz edildi. Büyükelçi, kendisini Divanhane'de bekleyen sadrazamla öğle yemeği yedikten sonra (büyükelçinin maiyetine, revakta yere serilen birkaç eski meşin kilim üzerinde az sayıda yemek çeşidi sunuluyor), padişahın kendisine ve yanındakilere gönderdiği kaftanları alır ve hemen robdöşambr gibi elbiselerinin üstüne giyerler. Teşrifatı yöneten kapıağası, yanında birçok hadımağayla birlikte, kaftanını giymiş büyükelçiyi Arz Odası'na götürür. Arz Odası'nın kapısına vardıklarında, iki vezir büyükelçiyi almaya gelir ve onu koltuklayıp padişahın eteğini öpeceği yere gelinceye kadar yürütürler. Hadımağaların koruduğu avlu kapısından [Babüssaade] Arz Odası kapısına kadar, ipek halılar üstünde yürünür ve Arz Odası'nın mermer döşeli zemini de aşağı yukarı bizim hasırlarımız tarzında ve aynı kalınlıkta dokunmuş altın sırmalı başka bir halıyla kaplıdır. Padişah büyük bir ciddiyetle tahtında oturur. Yaslandığı küçük duvarın arkasında, sırayla dizilmiş halde, harem dairesinin kethüdası olan siyah hadımağa, yani kızlarağası, padişahın kılıcını taşıyan silahdarağa, padişahın elbisesini taşıyan çuhadarağa (biz buna Fransa'da "*porte-manteau*" deriz), padişah ata bindiğinde üzeniyi tutan rikâbdar ve hasodabaşı görülür. Bütün bu kişiler elpençe divan durmuş bir halde büyük bir saygıyla beklerler. Büyükelçiyi ve maiyetini huzura alan kapıağası, odanın ortasında ve aynı tevekkül içinde ayakta bekler. Tahtın solun-

da, sırma saçaklı bir kırmızı kadifeyle kaplı bir çeşit sandalye vardır; padişahın eteğini öpen büyükelçiler buraya otururlar;² büyükelçilerin kaftan giydirilmiş sınırlı sayıdaki maiyetleri de aynı davranışları sergilerler. Buna karşılık, padişahın karşısında bütün paşalar ayakta durur. Saygılarını sunmaya gelen Küçük Tataristan Hanı da bu kuralın dışında tutulmaz. Bütün bu eylemler büyük bir sessizlik içinde olup biter ve o ana kadar ağzını açmayan padişah, büyükelçiye başından savmak için birkaç söz etme görevini sadrazama bırakır; büyükelçi yere eğilip selam verdikten sonra başı öne eğik olarak ve odadan çıkıncaya kadar sırtını padişaha dönmeden çekilir.

Hristiyan kralların ve devletlerin Osmanlı sarayı nezdinde görevli ve hepsi Pera'da ikamet eden elçileri, Fransa büyükelçisi, İngiltere büyükelçisi, Venedik balyosu ve Felemenk maslahatgüzarıdır. Lehistan ya da Moskova çarının büyükelçisi ya da maslahatgüzarı geldiğinde, kendileri hakkında yeterli itimat sağlanıncaya kadar İstanbul'da ikamet ettirilirler.

PADİŞAHIN HIRİSTİYAN KRALLARIN BÜYÜKELÇİLERİNE VERDİRDİĞİ KAFTANLARIN SAYISI ÜSTÜNE GÖZLEMLER

Padişah, kralları ve devletleri birbirinden ayırır ve onlara verdiği değeri, huzura kabul öncesinde gönderdiği kaftan sayısı ile belli eder. Fransa büyükelçisi yirmi dört, İngiltere büyükelçisi on altı, Venedik balyosu ve Felemenk büyükelçisi on iki kaftan alır. Monsieur de Marcheville Türkiye'de büyükelçiye, saraya kabulü sırasında maiyeti içinde yer alma onuruna eriştim. Maiyet revakta yerken kendisi Divanhane'de vezirlerle öğle yemeği yedikten sonra, gelenekler doğrultusunda kaftanlar getirilmişti.

Büyükelçi, onurlandırmak ve kendisiyle birlikte huzura götürmek istediği kişilere kaftanları dağıtmaya başlayınca yalnızca on altı kaftan bulunduğunu görerek şaşırdı. Hemen sekiz kaftanın eksik olduğunu, Fransa büyükelçilerine verilmesi gelenek haline gelmiş sayıda verilmezse huzura gitmeyeceğini sadrazama ilettili. Huzura kabulü yaklaşık bir saat geciktiren tartışmalar oldu: Ama Monsieur de Marcheville kararlı tavrını sürdürünce, sadrazam sekiz kaftan daha gönderdi.

2 Serâser: Altın ipliklerle işlenmiş halis ipekten, sultanlara özgü kumaş –ed.n.

3 Tavernier burada bazı şeyleri birbirine karıştırmış. 17. yüzyılda büyükelçiler padişahın huzurunda oturamazdı. Söz konusu kadife kaplı iskemle ya da koltuk Divanhane'de bulunuyordu ve büyükelçiler huzura kabul edilmeyi beklerken buna oturuyordu –ç.n.

KÜÇÜK TATARİSTAN HANI NASIL BIAT EDER?

Bu bölümde söyleyeceğim bir tek şey kaldı, o da Küçük Tataristan Hanı'nın Arz Odası'nda padişaha nasıl biat ettiği. Okur, başlangıçta bu bağimli hanın nasıl Osmanlı boyunduruğu altında tutulduğu konusunda yaptığım gözlemleri lütfen anımsasın. Padişahın düzenlediği biçimde hüküm sürmek zorunda olan han, Arz Odası'nda padişahın huzuruna çıkar, eteğini öptükten sonra birkaç adım geri çekilerek ayakta bekler. Bunun üzerine, dört köşesinden dört altın ve ipek püskül sarkan, hiç işlemesiz büyük bir yeşil kadife yastık üzerinde Kur'an getirilerek padişahın sağına bırakılır. Padişah bir halı üstünde bağdaş kurarak oturduğundan, kadife yastık dizlerinin hizasına ulaşamaz ve Türkler bunu büyük günah saydıklarından ve Kur'an'a büyük saygı gösterdiklerinden ona aptes almadan dokunmazlar. Kur'an'ın kapağını açmadan onu öpüp başlarına korlar; Kur'an'dan bir şeyler okuduktan sonra, gene onu öperler ve kapağını kapamadan yüzlerine sürerler. Biat edecek han, daha önce de söylediğim gibi, ayaktaadır; elleri omuzlarına çapraz gelecek biçimde kavuşturulmuş halde, kapağasının yastık üzerindeki Kur'an'ı almasını, öpüp başına koymasını ve kendisine vermesini bekler. Han şu sözlerle biat eder: "Bu kitap hakkı için, saadetli padişahım tarafından her ne emir ve ferman bana gelirse itaat edeyim."

Madem ki vasalın efendisine içtiği bağıllık andı konusuna geldim, burada Osmanlı imparatorunun Eflak ve Boğdan voyvodaları gibi kendi tah-tına bağılı Hıristiyan krallara zorunlu kıldığı biat biçimini de aktarayım. Bu and şu sözlerden oluşuyor: "Hazreti İsa hakkı için, saadetli padişahım tarafından her ne emir ve ferman bana gelirse itaat edeyim."

Padişah, imparatorluğun sınır eyaletlerine gönderdiği, Kahire, Bağdat ve Budin paşaları gibi bütün paşalara bağıllık andı içirir; sınırda bulunmayan diğer valilere –korkulacak bir şey olmadığından– aynı uygulama yapılmaz.

Şimdi, hadımağaların ve içoğlanlarının yaşadığı; hamamların da geniş bir alan kapladığı bölüme girelim.

4 Eflak Boğdan voyvodaları: Romanya'nın, Karpatlarla Tuna arasında kalan bölgesine Eflak ve Ulahya; Moldavya bölgesine Boğdan; bu ikisine birden de Memleketeyn deniyordu. Her iki bölgeye padişahça atanan bağımlı prenslerin resmi unvanıysa, seferlerde bölge askerleriyle orduya katılma ve vergileri tahsil edip gönderme sorumlulukları nedeniyle, Ulahça bu anlamları içeren "voyvoda" idi –ed.n.

SARAY HAMAMLARI

Bir içoğlanının olağanüstü beden gücü - Ağalar Camii - Cücelerin ve dil-sizlerin uğraşları - Müslümanların tırnak kesme konusundaki boşanç-ları - Hristiyanların başlıklarında kullanmaları yasak olan renkler - Hamamların betimlemesi - Cezalandırılan aşırılıklar - Doğulular tuva-lette neden kâğıt kullanmıyor - İranlılar Türklere daha titiz - Temiz-lik meraklıları - Pek süslü odalar - Muhammed'in çıplak görünmemek konusunda koyduğu katı yasak - Kılırları dökmek için kullanılan toprak ve tehlikeli etkileri.

Padişahın ve önde gelen ağaların kullanımına ayrılmış hamamlar Enderun'da geniş yer kaplar. Saray kethüdasının dairesinden sonra, hamamları ısıtan ve külhane adı verilen yere gelir; en sağlam yapılı on beş içoğlanı, ateşi canlı tutmak için burada görev yapar. Bunlara külhancısı denir; ayrıca, dellak adı verilen yirmi beş içoğlanı, hamamlarda tıraş, ke-se ve gereksinimi olanlara şişe çekme işleriyle uğraşır. En kıdemli külhancısı ötekilerin de âmiridir ve onlara sık sık güreş idmanı ve demir bir gür-zü tek elle kaldırma talimi yaptırır.

BİR İÇOĞLANININ OLAĞANÜSTÜ BEDEN GÜCÜ

Bu güzlerden üçü iri kancalarla hamam kapısına asılmıştır; ortadaki güz, söylendiğine göre, yüz okka çekiyormuş (bir okka yaklaşık üç buçuk Paris *libre*'si olduğuna göre, üç yüz elli *libre*² yapıyor). Bir zamanlar, olağanüstü güçlü bir içoğlanı varmış; hünkâr onun bu güzü tek elle kaldırarak çevirip çeviremeyeceğini merak etmiş; içoğlanı, padişahın şaşkın bakışları altında bu işi becererek hemen oracıkta kol gücünün başka bir kanıtını sunmuş: Bu üç güzün üstünde, biri parmak kalınlığında, diğeri sekizde bir parmak kalınlığında iki demir miğfer asılmış; aynı

1 Enderun hamamları: Bunlardan ilki, büyük ve küçükoda içoğlanlarına mahsustu. Hasoda ile Ağalar Camii arasında diğerköşer içoğlanlarının gün gün nöbetleşe yıkandıkları daha büyükçe ikinci bir hamam; Fatih Köşkü (Hazine) ile Seferli Köşkü arasında da asıl büyük Hünkâr hamamı vardı. Harem ağalarının hamamı ise; Harem Dairesi tarafında Karaağalar köşğünün arkasında idi —ed.n.

2 Paris libresi: Yarım kilo ölçüşünde bir ağırlık birimi —ç.n.

içoğlanı, padişahın huzurunda, bir topuz darbesiyle kalın miğferi bir parmak göçertmiş ve bir pala darbesiyle de diğerini ortasına kadar yarmış.

AĞALAR CAMİİ

Külhanların tam karşısında, hamama su dağıtan musluklar bulunuyor; burayı anlatmaya başlamadan, bir şey söylemeyi unuttum: Saray kethüdasının dairesinin yanında, içoğlanlarının günde iki kez namaz kılmaya gittikleri bir cami var.³ Eğer namaza gitmezlerse, her odada bulunan ve içoğlanlarının yapıp ettiklerini titizlikle gözleyen odabaşı, her türlü kabahat için olduğu gibi bu vesileyle de onları falakaya çekmeyi ihmal etmez; kimi zaman ayak tabanlarına o kadar çok değnek vurulur ki, ayak parmaklarındaki tırnaklar düşer.

CÜCELERİN VE DİLSİZLERİN UĞRAŞLARI

Bu camiden sonra hamamlara kadar uzanan bir revak vardır ve dilsizlerle cüceler gün boyu burada çalışır. Bunlardan bazıları sarık sarmayı öğrenir: Sarık sarma tarzları sanıldığından da çoktur; bu farklı tarzlar özellikle de padişahın Divan'a katıldığı günlerde taktığı sarıkta açıkça görülebilir: Zira, tıpkı diğer Divan erkânı gibi, o günlerde olağanüstü büyük bir sarık tatar; sanki bizim en büyük boy sukabağımızı, ortasını oyup baş girecek kadar bir delik açtıktan sonra kafasına takmış gibidir. Diğer dilsizlerle cüceler ise tıraş etmeyi, tırnak kesmeyi ve buna benzer diğer şeyleri öğrenirler.

MÜSLÜMANLARIN TIRNAK KESMEK KONUSUNDAKİ BOŞ İNANÇLARI

Türklerde –hatta bütün Asya'da– tırnak keserken asla makas kullanılmaz; [Hz.] Muhammed bunu şer'an yasakladığından makasla tırnak kesmek büyük günah sayılır. Bu iş için çakıya benzeyen, ama yalnızca uç bölümü keskin bir çelik aleti büyük bir ustalıkla kullanırlar. Bütün Doğu'da, sakalınızı tıraş eden berberin, sık sık bozulan sarığınızı yeniden sarması, el ve ayak tırnaklarınızı kesmesi, kulaklarınızdaki kirleri temizlemesi âdettir: Çünkü Türkler ve bütün Asyalılar temizliği pek severler, birazdan anlatacağım gibi ne kendi üstlerinde ne de kendilerine yaklaşan kişilerde hiçbir kire tahammül edemezler.

HİRİSTİYANLARIN BAŞLIKLARINDA KULLANMALARI YASAK OLAN RENKLER

Sarıktan birçok kez söz ettiğime göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve bütün Arabistan'da yalnızca Müslümanlara başlıklarında beyaz renk kullanma izni verildiğini, buna karşılık İran'da ve Büyük Moğol İmparatorluğu'nda, Hint-Türk İmparatorluğu'nda [Babürlülerde] herkesin dilediği rengi kullanabildiğini burada vurgulamak hiç de yanlış olmaz.

HAMAMLARIN BETİMLEMESİ

Hamamların yöneticisi olan hamamcıbaşının odasının yanında bulunan Seferli Koşu içinde yer alan büyük hamamdan [Hünkâr Hamamı] söz edeceğim. Soyunmalık, oldukça geniş, kubbeli bir mekân ve sarayın en güzel yerlerinden biri. Tabana güzel mermer taşlar döşenmiş; soyunmalıkta iki balkon gibi bahçeye çıkma yapan iki büyük pencere var; pencerelerden hem iki deniz hem de Asya yakası görülebiliyor. Kubbeli mekânın ortasında, suları iki havuzda toplanan bir çeşme [şadırvan] görülüyor. Üstteki birinci havuz daha küçük; kırmızı ve siyah damarlı beyaz mermerden yapılmış ve altı delik açılarak pirinç borular geçirilmiş; farklı renk ve cins mermerlerden yapılmış ikinci havuza sular bu borulardan akıyor. Kubbeli mekânda, çepeçevre sıralanan ve duvardan çıkan demir kolların üstüne oturtulmuş birçok sırık görülüyor. Hamamda kullanılan çok çeşitli bezler buralarda kurutuluyor.

CEZALANDIRILAN AŞIRILIKLAR

Eskiden içoğlanlarına bellerinin altında iki tur doladıkları bir bez veriliyormuş; ne var ki, bunu kötüye kullandıkları ve yakışıklı delikanlıların birbirlerini çıplak görmek için örtüyü çekiştirerek şakalaştıkları görüldünce, bundan sonra hamamda kadın etekliklerine benzeyen ve belden ayaklara kadar inen peştamallar kullanılmaya başlanmış. Hamamdan çıkarken, kurulanmak için masa örtüsü büyüklüğünde iki çeşit örtü kullanıyorlar; bunlardan ilki, sudan çıkarken örtülen ve belden bacakların yarısına kadar gelen, kenarlarında üç parmak

3 Ağalar Camii: Saraydaki mescit konumlu ibadethanelerin en büyüğü idi. Minaresi ve minberi yoktu. Buna karşılık, padişahın vakit farz namazlarını kılması için batı tarafına eklenmiş hünkâr mahfili işlevli bir bölümü; doğusunda, küçükoda içoğlanları için ayrı bir mekân vardı. Harem dairesindeki kadınlarla mahsus mescidin, imanın sesinin duyulmasını sağlayan kafesli ve perdeli üç penceresi de camiyle irtibatlandırılmıştı. 1881'de ibadete kapatılan Ağalar Camii, saray, müze olduktan sonra onarılarak kütüphaneye dönüştürüldü –ed.n.

kalınlığında ipek işlemeler bulunan kırmızı bir peştamal; diğeri, kurulanmak için kullanılan beyaz havlu.

Kubbeli mekânın ortasındaki çeşmenin yanında hamama girişi sağlayan bir açıklık ve bunun hemen yakınında kışık soyunmalık bulunuyor.

DOĞULULAR TUVALETTE NEDEN KÂĞIT KULLANMIYOR

Soldaki küçük bir koridor helalara gidiyor; her bölmede, taharet için gerekli suyu sağlayan bir musluk var. Doğal gereksinim giderildikten sonra kâğıt kullanmanın büyük günah olduğuna inanıyorlar ve kâğıdın üstünde Allah adının ya da bir Kur'an âyetinin yazılı olabileceğine, bu durumun sakınılması gereken bir küfür olduğuna inandıklarını gerekçe gösteriyorlar. Ayrıca, bedenın çok kirlenen bu bölgesini iyi temizlemek için kâğıdın yeterli olmadığını, burada bazı pislikler kalabileceğini ve Allah'ın huzuruna bütünüyle temiz bir beden ve ruhla çıkmak zorunda olduklarından, tertemiz olmazlarsa dualarının kabul olmayacağını söylüyorlar.

İRANLILAR TÜRKLERDEN DAHA TİTİZ

İranlılar bu konuda Türklerden daha titiz: Zira her iki taraf da beden ve ruh temizliği sağlanmadıkça duaların kabul olmayacağı, hatta günaha girileceği konusunda düşünce birliği içinde. İranlılar, insanın bedeninde ya da giysilerinde yanlışlıkla kalabilecek en küçük bir kirin ibadeti geçersiz kılacağına ve günah olacağına inanıyorlar; bu konuda daha az titizlik gösteren Türkler aynı düşünceyi paylaşmıyorlar.

TEMİZLİK MERAKLILARI

Gerçekten de İran'da temizlik olağanüstü sevilir; sokaklarına hiç taş döşenmemiş İsfahan'da, etrafı çamur içinde bırakan bir yağmur ya da kar yağdığında, çok önemli işleri olmadıkça insanların pek sokağa çıkmadığını gözlemledim. Aynı nedenle, girilmek istenen evin kapısında ayakka-bılar, yağmurluk, sarığı örten başlık çıkarılıyor; üstünüzde en ufak bir kir varsa kendinizi pis kabul edersiniz ve bu durumun ziyaret ettiğiniz kişinin hoşuna gitmeyeceğini bilirsiniz. Kötü bir havada evine ziyaretçi kabul edecek bir İranlı da aynı kaygıları duyar. Eğer biri gelecek olursa, kendisiyle

konuşmak için girdiği yerde, ondan uzakta durmasını eliyle işaret eder. Zira, atların üzerine çamur sıçratmış olabileceği, çamurlu bir sokaktan geldiğini bilir ve üzerinde en ufak bir pislik bile olsa, eğer ziyaretçiye dokunacak olursa kendini kirlenmiş hisseder ve hemen giysi değiştirmek zorunda kalır. İranlıların bu konudaki titizliği işte bu kadar ileri boyutlarda.

PEK SÜSLÜ ODALAR

Revağın sonunda, üç odaya açılan bir kapı var; buradan hünkâr hamamına giriliyor. Bu odalardan sonuncusunun ardından, tabanı çeşitli renklerde mermerlerle kaplanmış büyük bir orta mekân geliyor: İçoğlanları işte burada tıraş oluyorlar. Berberlerin kafayı ve sakalı yıkamak için kullandığı suyun kolayca akabilmesi ve çevrenin her zaman temiz olabilmesi için, meydanın orta kesimi [göbektaşı] yüksek ve her yana doğru eğimli. Duvarın iki yanında, ikili büyük bir musluk bulunuyor; musluklardan birinden sıcak, diğerinden soğuk su akıyor; akan su, üç ya da dört kişinin aynı anda rahatça yıkanmasına olanak verecek büyüklükteki beyaz mermerden bir haznede [kurna] toplanıyor. Siyah ve beyaz mermerli küçük odalar [halvetler] dört yanda ve köşelerde sıralanıyor; başka hiçbir iş bilmeyen berberler, ustura, biley taşları, sabunlar ve tırnak kesicileri gibi gerekli araç gereçlerini bir odada saklıyorlar: Çünkü, tıraş olmaya gelenlerin bellerinden yukarıya çıplak olduğu ve alt taraflarında da yalnızca bacaklarına kadar inen bir örtü bulunduğu için, onlara hiç havlu ya da peştamal vermiyorlar. Bu berberlerden birinin hacamatı gereği gibi yapabilmesi enderdir. Çünkü neşterleri, bizim at hacamat ederken kullandığımız veteriner neşterleri kadar ilkindir.

Berberlerin odasının tam karşısında, gene kubbeli, mermer döşeli üç oda daha var; bunlardan büyük olanı diğerlerinden çok daha güzel. Tabana siyah ve beyaz mermerler döşenmiş; duvarlar, her birinin ortasında doğal renklerle boyanmış, sırta kaplı izlenimi uyandıran kabartma çiçek motifleri bulunan beyaz ve mavi çinilerle kaplı. Küçük ve yaldızlı yapraklar, çinilerin ek yerlerini gözlerden gizliyor: Bu ilk odadan daha güzel bir oda düşünülemez. Kubbeye yaklaşık yarım ayak çapında birçok delik [filgözü] var. Meraklı birinin kubbeye çıkabileceğinden ve karınüstü yatarak hamamda olup bitenleri görebileceğinden korkulduğu için, delikler çan biçiminde, kü-

çük Venedik buzlu camlarıyla kapatılmış. Oda ve hamam yalnızca bu deliklerden ışık alıyor: Özellikle hamamdan çıkıldığında, sıcaklığı korumak ve başkalarının görmesini engellemek için, kapı sürekli kapalı tutuluyor; eğer yukarıdaki bu delikler yerine, aşağıda bizimkiler gibi pencereler yapılsaydı, içerisi görülebilirdi. Bütün diğer hamamlar da aynı biçimde yapılmış ve yalnızca camlı deliklerden ışık alabiliyor; sıcaklığın hamamın içinde kalmasını sağlamak ve içeride olup bitenlerin görülmesini engellemek için, bu hamamlarda, kapıdan başka bir açıklığa rastlanmıyor. İkincisi [halvet] başka bir hamam, ama birincisi kadar güzel değil; üçüncüsüne gelince, onun oldukça özel bir yanı var. Taban, hamamdan çıkarken ıslak ayakların kaymamasını sağlayacak biçimde hesaplı kitaplı döşenmiş küçük taşlarla bezenmiş; bütün oda altın ve gök mavisi renginde doğal çiçek kabartmalı çinilerle kaplı. Burası padişahın, edep gereği adı söylenemeyecek beden bölümlerini kendi başına tıraş etmek için, hamamdan çıkarken girdiği yer.

[Hz.] MUHAMMED'İN ÇIPLAK GÖRÜNMEME KONUSUNDA KOYDUĞU KATI YASAK

[Hz.] Muhammed edep yerlerini gösterenleri ve onlara bakanları lanetliyor; şeriata göre yaşamak için, ister kadın, ister erkek olsun, başkasının elini kullanmadan kendi başına tıraş olmak zorunda.

KILLARI DÖKMEK İÇİN KULLANILAN TOPRAK VE TEHLİKELİ ETKİLERİ

Doğuluların çoğu, Araplar, Tatarlar ve Hintliler, kıllardan kurtulmak için usturadan çok daha etkili bir yol kullanıyorlar. Sarı zırnıkla karıştırdıkları bu toprak, yumuşayıp tereyağı kıvamına geliyor. Hamama girdikten ve terlemeye başladıktan sonra, kıllarını dökmek istedikleri yerlere bu macunu sürüyorlar; kıllar dökülmeye başlayınca da, sıcak suda tüyleri yolunan kümes hayvanları için yapılan işlemin aynı burada gerçekleştiriliyor. Zira eğer bu karışımın beden üzerinde uzun süre kalmasına izin verilecek olursa, deri yanıyor, ette çiçek hastalığındakine benzer delikler açılıyor ve bunların izleri hiç kaybolmuyor. Zaten bu toprağın sürüldüğü yerlerde deri zamanla sertleşiyor ve maroken gibi katılaşıyor; bu tatsız kazalar Türklerin ve İranlıların çoğunun bu toprağı kullanmaktan vazgeçmelerine yol aç-

mış. Tıpkı Müslümanlar gibi hamama gitme alışkanlığını edinmiş olmalarına karşın, Doğu'daki Hristiyanlar da bu toprağı kullanmıyor: Özellikle de İran'da, yoksul insanlar dışında bu ilacı kullanan kimse yok. Kadınlar, –[Hz.] Muhammed'in koyduğu yasağı karşın– bu iş için kadın esirlerden ve bizim bıyık kıllarımızı çekmek için kullandığımız küçük cımbızların benzerlerinden yararlanıyorlar; böylece, bu toprağın daha kısa sürede, ama daha tehlikeli biçimde yaptığı işi, daha çok acı çekerek, ama daha az risk alarak gerçekleştiriyorlar. Bizim kraliçelerimiz, İranlı soylu kadınları taklit edemeyecek kadar hassastırlar; erkekler ise, Türkiye'de bile, usturanın zahmetsizce kestiğı kılları acı çekerek yolmak istemezler.

PADİŞAHIN HAZİNESİ

Güzel Eskiçağ kalıntıları - Türkler insan ve hayvan tasvirlerine düşmandır - Hazine odaları ve içerideki servetler - Bu hazine denizine dökülen ırmaklardan biri: Paşaların kanı - Türkiye'de sarı sabır kullanımı - Bizimkilerden çok daha kullanışlı bir biçimi olan leğenler - Çok pahalı bal mumundan yapılmış mumlar - Her çeşit değerli taşın bulunduğu sandıklar - Hazinesinin açılışı sırasında alınan önlemler ve yapılan törenler - Şarlken'in [V. Karl] kabartma tasvirinin bulunduğu görkemli duvar halısı - Rüstem Paşa'nın yaşamındaki dikkate değer özellik - Bir Türkün kahramanca duygusu - İmparatorluğun başlıca gelir kaynakları - Mısır'dan sağlanan gelirin kullanımı

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Saray'ın hazinesi, uçsuz bucaksız zenginlikleri ve yönetimi sırasında uygulanan güzel düzeniyle bu konu üstünde durmamı fazlasıyla hak ediyor. Bu denize dökülen, ama Hazar Denizi'ne dökülen ırmaklar gibi, buradan bir daha çıkmayan bütün ırmakları bir bir ortaya koyacağım.

GÜZEL ESİKÇAĞ KALINTILARI

Padışahın tıraş olduğu odadan, otuz adım uzunluğunda, dokuz-on adım genişliğinde bir mekâna geçiliyor. Tavanı, on beş ayak [5 m.] yüksekliğinde ve çeşitli renklerde altı iri mermer sütuna bindirilmiş; sütunlardan biri, Türklerin çok beğendiği güzel yeşil bir renkte. Bu revakta, büyük mermer karolar üstünde yürünüyor; tavan Eskiçağ'dan kalma ve çeşitli kişileri gösteren eşsiz mozaik resimlerle bezeli: Bunların Bizans imparatorları döneminde kimi prensleri ağırlamak için yapıldığı sanılıyor.'

TÜRKLER İNSAN VE HAYVAN TASVİRLERİNE DÜŞMANDIR

Türkler insan ve hayvan figürlerinden nefret ettiklerinden, bunları yapan heykeltıraşları ve ressamı da yoktur. Bu tarz tasvirler katlanamadıkları için, onların kafalarını silmekten kendilerini alamamışlar ve bu yüz-

den geriye ne yazık ki yalnızca bedenler kalmış. Bu revağın daha önce her iki yanının da açık olduğu kestirilebiliyor; zaten avluya bakan yan bugün de açık ve öbür yanı kapatan duvarın ortasında hazinenin kapısı bulunmakta.

Akil almaz zenginlikleri içeren bu hazine, kamu hazinesi [Hazine-i Hümayun] ve özel hazine [Hazine-i Hassa] olarak ikiye ayrılabilir. Kamu işlerinin, görkemli törenlerin, asker ulufelerinin ve genel olarak da bütün devlet ve saray giderlerinin karşılandığı hazineye kamu hazinesi adını veriyorum.² Bu hazine boşaldıkça yeniden dolar ve para buraya girer ve çıkar. Ama yeraltındaki kubbeli bir yapıdan oluşan ve ancak padişahın huzurunda açılan özel ve gizli [bodrum] hazine, birçok ırmağın döküldüğü, ama hiçbir ırmağın çıkmadığı Hazar Denizi'ne benzetebileceğim bir denizdir.

HAZİNE ODALARI VE İÇİNDEKİ SERVET

İlk hazine, çok değerli nesneler ve ender bulunan değerli eşyayla dolu dört odadan oluşur. İlk oda, hepsi de Türk sultanlarına armağan edilmiş birer sanat başyapıtı olan çok sayıda yay, ok, kundaklı yay, alaybozan tüfeği, tüfek, pala ve bu türden diğer silahları içeriyor. Bütün bu silahlar ya döşeme üstüne konmuş ya da duvarda asılı; ne var ki, bütünüyle paslanmış ve tozla kaplı olduklarından acınacak haldeler ve padişah bunların ihmal edildiğinden şikâyetçi. Padişaha her gün çok güzel işlenmiş yeni silahlar sunulduğundan, bu silahların yeniliği eskileri unutturuyor; dahası Türkler, ilginç şeylerle ancak kendilerine armağan edildikleri anda ilgileniyorlar.

İkinci oda büyük bir kubbeli mekân ve önceki bölümde anlattığım hamamdaki yazlık soyunmalıkla aynı yükseklikte ve mimaride; ikinci odada hiç tavan penceresi bulunmaması dışında, bu iki yapı arasında hiçbir fark yok. Burada, her biri on iki ayak uzunluğunda ve altı ayak genişliğinde ve yüksekliğinde altı büyük sandık bulunuyor; kapakları kırılmamış olsaydı, bu halleriyle iki kişi onları zor kaldırılabildi, öylesine ağırlar. Ambar adı verilen bu sandıklar padişaha ait her çeşit

1 Güzel Eskiçağ kalıntılarını İtalyanlar'ın, Bizans mozaik resimleriyle bezeli olduğunu belirttiği mermer direkli sofa; Hünkâr Hamamı soğukluğuyla Fatih Köşkü arasındaki revakı anımsatıyor. Sonraki onarımlarda, freskolu tonoz ve duvarlar yıkılmış veya bezekler siva tabakaları altında kalmış olmalıdır –ed.n.

2 Saray hazineleri: Genel olarak Hazine-i Hassa, Hazine-i Padişahî denen ve sarayın kurucusu Fatih Sultan Mehmed tarafından örgütlenen iç-hazine; Emanet Hazinesi, Silahdar Hazinesi, Hasoda Hazinesi, Bodrum Hazinesi, Hil'at Hazinesi, Elçi Hazinesi, Harem Hazinesi, Raht Hazinesi, Otağ-ı Hümayun Hazinesi, Esliha Hazinesi bölümlerini kapsıyordu –ed.n.

giysiyle dolu: kaftanlar, değerli kürkler, görkemli sarıklar ve inci işlemeli yastıklar. Bu altı sandığın dışında, lal renkli kumaşların, ince Felemenk ve İngiliz kumaşlarının, kadife kumaşların, altın ve gümüş işlemeli serâserlerin, işlemeli yatak örtülerinin ve bu türden diğer değerli eşyaların saklandığı, sekiz ayak uzunluğunda, dört ayak genişliğinde sekiz sandık daha var.³ Değerli taşlarla kaplanmış at başlıkları ve eyerler duvardan çıkan kollarla asılı ve bu oda bütünüyle çok bakımlı ve çok temiz.

Üçüncü oda büyük ve daha çok bir salona benziyor. Burada öncelikle bir sandık göze çarpıyor; sandığın içi üç bölüme ayrılmış ve iç içe geçmiş üç ayrı sandık gibi; üsttekileri yerinden oynatmadan en alttakini karıştırabilme olanağı vermek için, her bölüm ön tarafından ayrı ayrı açılıyor. Dipteki sandıkta, Arz Odası'nı betimlerken söz ettiğim değerli taht örtüleri bulunuyor. Ortadaki sandıkta, işlemeli at örtüleri var; bunların inciler ve değerli taşlarla süslenmiş bazıları büyük törenlerde kullanılıyor. Üstteki sandıkta elmaslar, yakutlar, zümrütler ve inciler kakılmış at başlıkları, at göğsüslükleri, kuskunlar ve üzengiler saklanmakta; ne var ki, bu eşyaların büyük bölümü, büyük bir ustalıkla yerleştirilmiş firuzelerle kaplanmış.

BU HAZİNE DENİZİNE DÖKÜLEN IRMAKLARDAN BİRİ: PAŞALARIN KANI

Bu değerli koşum takımlarının sayısı şaşırtıcı; ama, buna sadece padişahın hazinesini bu kadar değerli eşyayla nasıl doldurduğunu bilmeyenler şaşırır. Sık sık bir paşa ya da eyalet valisi ya eceli gelip ya da katledilerek ölür; o zaman bütün mallarına –daha önce de söylediğim gibi– padişah adına el konur⁴ ve saraya getirilir; bu mallar arasında, değerli taşlarla süslenmiş bol miktarda koşum takımı ve at başlığı bulunur, bunlar da hazineye kaldırılır. Paşaların ellerindeki altın ve gümüş sikkelerle bütün ziynet eşyaları için de aynı şey yapılır. Ama atlarının yalnızca bir duka kalınlığında altın şeritlerle bezenmiş eyerleri, saraya hiç girmeyen imrahorbaşına teslim edilir.

Bu odada, ayrıca, çok değerli eşyayla dolu, çeşitli büyüklüklerde birçok başka sandık daha var. Bu sandıklardan kimileri üzerlerine değerli taşlar kakılmış kılıçlar ve palalarla dolu. Çünkü Türklerin ata binerken kuşandıkları palalar ve kılıçlar bizimkilerden biraz daha uzun ve enli. Türkler pa-

laları yana takarlar ve kılıçla topuzu eyere asıp kalçalarından aşağı doğru sarkıtırlar; bu durum onlara rahatsızlık vermez, çünkü eyerde bacıklarını kasarak otururlar. Geçit törenlerinde kullandıkları örtüler ve topuzların sapları da değerli taşlarla kaplı; Türkler bütün bu donanımları içinde çok görkemli görünür ve bunlar için para harcamaktan çekinmezler. Padişah bir paşaya ihsanda bulunmak istediğinde, bu kılıç ya da palalardan biriyle birlikte, gösterişli bir kürkle bezenmiş altın serâserli bir kaftan [hilat] gönderir: Ne var ki, bu değerli parçalar aslında arada gidip gelir ve bütün malları mülkleri saraya dönen paşalar ölünce ana merkezleri olan hazinede yeniden buluşurlar.

TÜRKİYE'DE SARISABIR KULLANIMI

Diğer sandıklar akamber, misk, sarısabır kökü ve sandal ağacı tahtasıyla doludur. Yağlı ise (en iyisi her zaman en yağlı olanıdır), yarım kilosu bin eküyü bulan sarısabır kökleri var. Türkler bu köklere çok para harcıyorlar. Onları ziyarete gittiğinizde, daha oturur oturmaz tütün çubuğu ve sarısabır kökü ikram etmek âdetten. Bu ikram şöyle yapılıyor: Yağlı olup olmasına ve dolayısıyla da daha çok duman çıkarıp çıkarmamasına bağlı olarak, bu kökten bezelye ya da küçük bir bakla tanesi iriliğinde bir parça alınıyor, ıslatıldıktan sonra bir çeşit buhurdanlık içindeki bir közün üstüne yerleştirilerek herkese sunuluyor. Çıkan güzel kokulu dumanla herkes sakalını, kafasını ve hatta sarığının içini tütsülüyor; daha sonra herkes ellerini havaya kaldırarak yüksek sesle *Elmendela* [Elhamdülillah] yani Allaha şükür diyor. Ama buhurdanlıktan önce, gelen konukların önemine göre altın ya da gümüş bir kap içinde gülsuyu getiriliyor. Gülsuyu kabı [gülâbdan] yaklaşık bir ayak [30 cm.] boyunda; alt bölümü yumruk iriliğinde ve yukarıya doğru çıkıldıkça incelerek ağız kesiminde küçük parmak kalınlığına iniyor. Ucunda, gülsuyunun aktığı küçük bir delik bulunuyor; eller ve yüz gülsuyuyla ıslatıldıktan sonra, suyu kurutan ve saçlara, sakala daha iyi sinen sarısabır dumanıyla tütsü yapılıyor.

3 Sandıklar: Saray dilinde bunlara "anbar" deniyordu. Ölen padişahların merasim giysileri ve kimi hususi eşyaları, koruma önlemleri alınarak bu sandıklarda saklanıyordu—ed.n.

4 Müsadere: Ölen ya da idam edilen vezirlerin, eyalet valilerinin servetleri el konularak Hazine-i hassaya alınır; buna karşılık ölenin borçları da yine Hazine-i hassadan ödenirdi. Amaç, geniş yetkileri olan paşaların, servet edinme çabasına kapılmadan dürüst ve adaletli davranmalarını sağlamaktır. Temelde bireyi ve toplumu gözetken bu ilkeyi ne paşaların, ne de merkezi yönetimin yeterince kavradıkları söylenemez —ed.n.

Ayrıca bu sandıklarda birçok güzel koku, değerli ecza maddeleri, panzehir taşları, saraydaki kadınların ve diğer odalıkların eğlenmek için çiğnedikleri sakızlar bulunuyor. Ağzlarında her zaman sakız var ve bu sakız soluğun güzel kokmasını, dişlerin beyaz kalmasını ve böylece de kızların daha çok hoş gitmesini sağlıyor.

Gene aynı odada ve buradaki diğer sandıklarda, birçok altın ve gümüş sofa takımı var; kilerde, padişah için gündelik olarak kullanılan başka sofa takımları olduğundan ve padişahın sofrasında yalnızca porselen kullanıldığından, bu altın ve gümüş takımlar hiç kullanılmıyor.

BİZİMKİLERDEN ÇOK DAHA KULLANIŞLI BİR BİÇİMLERİ OLAN LEĞENLER

Diğer birçok parçanın yanı sıra, kimileri çeşitli değerli taşlarla bezenmiş birçok altın leğen ve ibrik de var. Bu leğenlerin biçimi bizimkilerden çok daha kullanışlı ve Doğuluların temizlik anlayışlarının bir göstergesi. Leğenler yuvarlak ve yaklaşık yarım ayak derinliğinde; üstü, leğeni sanki hiç derinliği yokmuş gibi gösteren ve dibe inen kirleri gözden gizleyen delikli bir kapakla örtülü. Türkiye’de, eller ve ağız yıkanmadan sofradan kalkılmıyor: Yemekten sonra sabun ve sıcak su getiriliyor; devlet erkânının evindeyse gülsuyu ya da başka bir kokulu su sunuluyor ve bununla mendilinizin bir ucunu ıslatıyorsunuz.

ÇOK PAHALI BALMUMUNDAN YAPILMIŞ MUMLAR

Bu sandıklardan birinde boyları iki ayağı aşan (60 cm.), balmumu-na benzeyen, kurşuniye çalan, Habeşistan’dan getirtilen çok pahalı bir karışımdan yapılmış mumlar bulunuyor: Her mum hemen hemen yüz ekü ediyor. Bu mumlar yalnızca padişah hasekilerini ziyaret ettiğinde kullanılıyor ve değerli taşlarla bezenmiş iki büyük şamdanda bu mumlardan ikisi yakılıyor. Yarisından fazlası yandığında, haremde görev yapan hadımağalar başka iki mum yakıyor ve geri kalan mumları da hasekilerin yakını olan diğer ileri gelen kadınlara saygı nişanesi olarak veriyorlar.

Dahası, bu sandıklardan birinin içinde birçok duvar saati ve Alman yapımı cep saati, birçok Türk işi bıçak ve yazı takımı var; bunlar iyi ustaların elinden çıkmış sanat başyapıtları ve hepsi de değerli taşlarla bezeli. Lal

rengi kumaşla kaplı bir duvarda ilgi çekecek kadar bakımlı birçok Türk tarzı silah, yaylar, oklar, değirmi kalkanlar, çok iyi bir işçilikle yapılmış güzler görölüyor; bunların çoğu oldukça pahalı parçalar.

HER ÇEŞİT DEĞERLİ TAŞIN KONDUĞU SANDIKLAR

Ne var ki, bu odadaki en değerli şey, bütünüyle demirden yapılmış bir sandık; sandığın içinde, kenarları yaklaşık bir buçuk ayak uzunluğunda, kare biçimli, içinde çok değerli taşlar bulunan bir başka sandık daha var. Bu sandık açıldığında, paha biçilmez her çeşit yüzüğün, elmasların, yakutların, zümrütlerin, çok sayıda güzel sarı yakutun ve eşsiz güzellikleriyle paha biçilmez değerde dört kedigözünün içine yerleştirildiği bir çeşit kuyumcu yüzük kutusu görölüyor. Bu ilk kutu kaldırıldığında, çeşitli mücevherler, büyük roza elmasları, salkım küpeler, başka roza yakut ve zümrütleri, dizi dizi inciler ve inci kolyeler, bilezikler bulunuyor. Aynı bir çekmece, padişahın kavuğuna takılan sorguçlar var. Bunlar, saraydaki en güzel taşlarla bezenmiş ve lale biçimli kulplara benziyor. Daha önce betimlediğim gösterişli sorguçlar işte bu kulplara takılıyor. Bunlar arasında daha büyük ve değerli olanları var. Bunları bana anlatan hazinedarbaşı, irili ufaklı yüz elliden fazla sorguç bulunduğunu söyledi. Küçük olanlar seferler sırasında, çok daha gösterişli büyüklerini ise, padişah bir tören sırasında veya İstanbul'da gezerken sarayın görkemini ve göz kamaştırıcılığını kanıtlamak için kullanılıyor. Kimi zaman da bu değerli mücevherlerin parlaklığını seyretme keyfini sürmek istediğinde, sandığı odasına getiriyor; fakat yalnızca hazineden bir parça istiyorsa, hazinedarbaşına o parçayı alıp getirmesi için emir gönderiyor ve hazinedarbaşı ancak büyük bir gizlilik içinde ve gerekli önlemleri alarak oraya girebiliyor.

HAZİNEİNİN AÇILIŞI SIRASINDA ALINAN ÖNLEMLER VE YAPILAN TÖRENLER

Hazine odasında her zaman altmış dolayında içöğlanı bulunur. Bu sayı sabit değil: Kapağası ve hazinedarbaşı kendi saygınlıklarına dayanarak, istek ve çıkarlarına bağlı olarak bu sayıyı artırabilir ya da eksiltebilir. Tıpkı benim bu bilgileri aldığım kişi gibi gözden düşmemişlerse, kendilerine iyi bir beylerbeyilik ya da geçinmeleri için ciddi bir gelir sağlanmadan saraydan

çıkıyorlar; görevde kalmaları durumundaysa ömür boyu rahat yaşıyorlar. Bir parçayı getirmesi için padişahın buyruk alan hazinedarbaşı, bütün içoğlanlarını odasında toplar ve anahtarları korumakla görevli anahtarağasını çağırır. Anahtarağası, anahtarların kilitli bulunduğu bir dolaba eliyle üç kez vurduktan sonra anahtarları alır ve yanında altmış içoğlanı bulunan hazinedarbaşıyla birlikte hazinenin kapısına gider. Önce, hazinedarbaşının delik üstüne vurduğu mührü daha iyi korumak amacıyla, mührün içine konduğu zarfın kapağı açılır; mührün bozulmadığı anlaşıldıktan sonra, kilidi açması için anahtarcıya mührü bozma buyruğu verilir. Daha sonra, hazinedarbaşının bildiği önceden saptanmış bir odaya gidilir; hazinedarbaşı bir tabureye oturarak padişahın istediği parçayı açıklar. Bunun üzerine, parçanın içinde bulunduğu tahmin edilen sandık açılır, parça hazinedarbaşına verilir; hazinedarbaşı dilerse, bu parçayı tek başına padişaha götürme ayrıcalığına sahiptir. İşte bu aşama, hazinedarbaşının bazı değerli parçaları alması için çok elverişlidir. Oynadığı oyunun bozulmasına meydan vermeden işleri yürütme maharetini gösterme zamanı gelmiş çatmıştır artık. Hazinede bulunduğu sırada, yürütmek istediği parçanın da padişahın istediği parçalar arasında bulunduğunu söylemesi yeter; bütün parçaları önce kendi odasına taşıtır, kendine saklamak istediği parçayı burada bırakarak, padişahın istediği parçayı ona götürür. Bu olan bitenin nedeni, hazineye giren ve çıkanın hazine kâtibi tarafından tam tamına kaydedilmeyip, denetlenmemesi değildir. Aslında yapılan düzenbazlık, hazinedarbaşı görevden ayrılırken halefine hesapları devrettiği sırada ortaya çıkabilir. Ne var ki, hazinedarbaşı ve halefi genellikle dosttur ve hazinedarbaşı ya ölen kapıağasının yerine ya daha yüksek bir göreve geçmek ya da paşa olmak için görevinden ayrılırken, hazine odasındaki içoğlanlarından en çok sevdiğini ve sırdaşı olanı yeni hazinedarbaşılık için padişaha önerir. Böylece, yerine geçenin bir tür koruyucusu olduğundan keyfine göre hesap verir, hazinede bulunan eşyanın kayıtlarını yeni görevliye aktarırken, kendi görevi sırasında padişahın hazineden aldıracağı parçaların bir listesini de hazırlar. Aslında hazine kâtibi, onlar böyle kumpas kursalar bile, çevrilen dalavereyi ortaya çıkarabilir: Ne var ki, o da hazinedarbaşılık görevine getirilebilecek en kıdemli içoğlanlarından biri olduğu için, düşman kazanmamak amacıyla olup bitene göz yumar, göreve getiri-

len ve görevden ayrılan kişilerden aldığı armağanlarla yumuşar. Kaldı ki bu dalavereler sık sık çevrilmez ve ortaya çıkarıldığında hem dalavereyi çeviren hem de suç ortakları şiddetle cezalandırılır. En değerli mücevherlerin bulunduğu küçük sandığa gelince, bu sandıktan herhangi bir şey çalmak olanaksızdır: Çünkü, padişah bu sandıktan bir şey almak istediğinde, hazine ket-hüdasının ve anahtar ağasının –bütün iç oğlanlarla birlikte– sandığı huzuruna getirmelerini sağlar ve sandığı açtırmadan önce mühürün bozulup bozulmadığını kontrol eder. Dilediği parçayı aldıktan sonra, sandık padişahın huzurunda kapatılır, mühürlenir ve aynı tören düzeniyle hazineye taşınır. Bundan sonra, altmış iç oğlanı padişahın ihsan alır: Verilen on ya da on iki keseyi aralarında paylaşırlar.

ŞARLKEN'İN [V. KARL] KABARTMA TASVİRİNİN BULUNDUĞU GÖRKEMLİ DUVAR HALISI

Hâlâ hazinenin üçüncü odasında; çok büyük bir salon görünümündeki bu odanın ortasında, eni, boyu, yüksekliği birbirine eşit, kare biçimli, dokuz-on ayak yüksekliğinde bir sehpa var. Sehpanın hem üstü hem de çevresi altın işlemeli ipekli bir halıyla kaplanmış. Halıda, bir elinde dünya, diğer elinde kılıç bulunan, tahta oturmuş V. Karl'ın ve etrafında kendisine saygılarını sunan İmparatorluğun bütün ileri gelenlerinin kabartma tasviri görülüyor. Halının alt bölümünde, gotik harflerle yazılmış birkaç dize okunuyor; sehpanın üst yanı Latince, Fransızca, İtalyanca, Almanca, İngilizce ve diğer Avrupa dillerinde yazılmış kitaplarla dolu. Aralarında denizcilikle ilgili olanlar ve yanlarında bir yerküre ile bir gökküre ve parşömen üstüne çizilmiş birkaç coğrafi harita da var; bütün bunların bir Türk korsanınca denizde ele geçirilerek padişaha armağan olarak gönderildiği izlenimi uyanıyor. Ne var ki, tozlarını almaya özen gösterilmediği için, hem duvar halısı hem de kitaplar büyük ölçüde yıpranmış ve yalnızca Hristiyanlara karşı kazanılmış bir zaferin anısı olmaktan öte bir şeye yaramıyorlar.⁵

RÜSTEM PAŞA'NIN YAŞAMINDAKİ İLGİNÇ ÖZELLİKLER

Hazinenin dördüncü odası çok karanlık, yalnızca avlu tarafındaki, üst üste konmuş üç kalın parmaklık-

5 Saray hazinesindeki Karl V betimlemeli ipek halı, Batı dillerinde yazılmış değerli kitaplar, yeryüzü haritaları acaba bugüne kadar saklanabilmiş mi-dir? –ed.n.

la korunan küçük bir tavan penceresinden ışık alıyor. Kapının üstüne şu Türkçe sözcükler kazınmış: “Rüstem’in emeğiyle biriktirilen paralar.” İstanbul’daki birçok kişiden dinlediğime göre, sadrazamın onuruna yaptırılan bu anıtın nedeni şu: Rüstem Paşa bir sığırtmacın oğluymuş ve o da aynı işi yapmaktaymış; ne var ki, en soylu kişilere özgü bir dehaya sahipmiş ve bu sayede sadrazamlık makamına kadar yükselmiş, Sultan Süleyman’ın damadı olma onuruna erişmiş. Birçok güçlük yaşamış, bir ara gözden düşmüş: Ama sonunda, sırtında ağır yükler taşıyan ve İran ile savaş halinde bulunan Sultan Süleyman para sıkıntısı çekmeye başlayınca, Rüstem’i çağırarak maliyenin başına geçirmiş. Padişah onun yetenekli ve kısa sürede maliyeyi yoluna koyabilecek biri olduğunu biliyormuş; Rüstem büyük bir titizlik ve başarıyla çalışarak Süleyman’ın hazinesini doldurmuş ve imparatorluğun işlerini yoluna koymuş.⁶

BİR TÜRKÜN KAHRAMANCA DUYGUSU

Şimdi burada, birçok Türkün babasından duyarak öğrendiği ve belleginden silemediği bir olaya dikkatinizi çekeceğim. Türkler devlet malı konusunda çok titiz davranırlar; saray ricalinden Rüstem’e düşman olan ve başka koşullarda olursa onu mahvetmek isteyecek biri, ona zarar vermek elinde olsa bile bunu yapmayacağını, çünkü Rüstem’in mahareti ve çalışmalarıyla devleti ayakta tuttuğunu, devleti uçurumun kıyısından çekip aldığını ve devlet gelirlerini büyük ölçüde artırdığını söylemiş. Başlangıçta basit bir köleden başka bir şey olmayan bir Türkün ruhundaki bu soylu ve kahramanca duyguya Hristiyanlar arasında ender rastlanır.

Şimdi hazinenin dördüncü odasına yeniden dönelim. Burası, iki ayak boyunda, enleri ve derinlikleri de buna orantılı olarak ayarlanmış sandıklarla doludur; her biri demir şeritlerle sağlamlaştırılmış bu sandıklara ikişer asma kilit vurulmuştur. Odaya sürekli bir para giriş çıkışı olduğundan sandıkların sayısı değişir: Yeniçerilerin ulufeleri ve ordunun gereksinimleri için yapılan ödemeler nedeniyle sandıkların sayısı artar ya da eksilir. Bura daha çok Alman ve Hollanda talerleri girer; üzerinde aslan resmi bulunduğu Türkler bu paraya aslanlı⁷ adını verirler. Bunlar Doğu tüccarlarının en çok yeğlediği paralardır, çünkü sahtelerine çok az rastlanır ve sahte-

lerini yutturmak hemen hemen olanaksızdır. İspanyol *reali* ve –hatta *realle* aynı ayarda olduğunu sanmadıkları için Türklerin başlangıçta almayı kabul etmedikleri– Fransız eküsü de Osmanlı İmparatorluğu'nda geçer.

İMPARATORLUĞUN BAŞLICA GELİR KAYNAKLARI

Hazineye giren bütün altın ve gümüş, imparatorluk gelirlerinden ve pašalar öldükten sonra terekelerindeki malların satışından sağlanır. Kıtamının üç parçasına⁶ yayılan ve birçok krallığı kapsayan imparatorluk topraklarından, hazineye muazzam bir gelir sağlandığı kolayca anlaşılabilir; ne var ki, bunları kesin bir biçimde saptamak hiç de kolay değildir. Bu gelirler, daha çok toplanan vergilerden ve gümrük resimlerinden sağlanır; eyaletlerin vergi tahsilatı hakkında üç defterdar sadrazama hesap verir. Hazinesin dördüncü odasının anahtarlarından biri sadrazamda, bir diğeri birinci defterdarda durur; ayrıca, odanın kapısı hep padişahın mührüyle mühürlenir. Bu oda, genellikle, ya hazineye para koymak ya da hazineden para alıp devlet memurlarının aylıklarını ödemek için Divan günlerinde açılır.

Bütün harcamalar çoğunlukla gümüş sikkelerle yapılır; odaya giren altın sikkelerse, ikisi yurtdışından, ikisi yurtiçinden olmak üzere dört kaynaktan gelir. Yurtdışı kaynaklarından ilki, kendi memleketlerinin dukalarını getiren Fransız, İngiliz, Hollandalı, İtalyan, Moskof, Leh tüccarların yaptığı ticarettir. Diğer kaynak, Kırım Hanı'nın, Erdel, Boğdan ve Eflak beylerinin, Ragusa Cumhuriyeti'nin, Mingrelya'nın ve Rusya'nın bir bölümünün her yıl padişaha altın olarak ödemekle yükümlü oldukları, yüklü haraçlardır. Yurtiçinden gelen iki gelir kaynağından biri, pašaların, büyük bölümü altın sikkelerden oluşan servetleri; diğeri, Mısır geliridir. Mısır'da her yıl, miktarı Habeşistan'dan gelen altına göre belirlenen sultani darp edilir ve bunların hepsi hazineye gönderilir.

MISIR'DAN SAĞLANAN GELİRİN KULLANIMI

Mısır geliri her yıl on iki milyon liraya ulaşabilmekte ve üç paya ayrılmaktadır. Beş milyonu padişahın

6 Rüstem Paşa'nın adını içeren yazıt veya yazılı anıtın bu izine rastlanmadığına göre, bunun, Enderun hazinesi odaları onarımlarında yok edildiği anlaşıyor –ed.n.

7 Aslanlı: Üzerinde aslan figürü bulunan gümüş Felemenk kuruşu. Piyasalarda "Aslanlı" malıye işlemlerinde ise "Esedi" (aslanlı) denirdi. 80 akçeye denk Aslanlı, Osmanlı ülkelerinde sürümde olan Taler, Riyal gibi diğer Avrupa gümüş kuruşlarının en makbulüydü –ed.n.

8 Kıtamının üç parçası: Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa, Afrika ve Asya toprakları. Tavernier bu tanımlı, coğrafya biliminin 17. yy'daki "kita," "hazva" belilemelerine göre kullanmış olabilir –ed.n.

9 Mısır geliri: Mısır valisi, her yıl toplamakla yükümlü olduğu vergiden belirli ödenekler ayırır, en büyük payı da padişaha cep harçlığı olarak gönderirdi. Buna Mısır ırsaliyesi, Mısır hazinesi denirdi. Bu meblağ, 16. yy sonlarına değin 500 bin, 17. yy'da 600 bin Filorin'di –ed.n.

hazinesine girer; dört milyonu Mısır'daki zabitlerin, görevlilerin ve askerlerin maaşları için ayrılır; geri kalan üç milyonsa, padişahın her yıl Mekke'ye gönderdiği değerli armağanlar, ibadete ilişkin masraflar ve birkaç günlük yoldan su getirilerek Arabistan sarnıçlarının doldurulması için harcanır.⁹

Saraya giren beş milyonun büyük bölümü, Ha-beşlerin getirdiği altın miktarına göre darp edilen sultanilerden; geri kalan bölümse “aslanlı”lardan veya Hollanda talerlerinden oluşur. Bunların hepsi, sandıklar içinde devlet hazinesinin dördüncü odasına götürülür ve talerler burada kalır; buna karşılık, sultaniler, iç hazineye gider. Şimdi, görevleri gereği sık sık buraya girmek zorunda kalmış iki adamın ağzından bu hazineyi anlatmanın tam zamanı.

GİZLİ YA DA İÇ HAZİNE

Çok az kişinin girebildiği yeraltı tonozu - Sultan IV. Murad'ın büyük tasarrufu - Halefi olan İbrahim'in kötü tavırlarından dolayı suçlanması - Hazinesinin güvenliğini sağlamak için padişahın aldığı önlemler - Padişahın saray ricaline yaptığı ihsanlar

ÇOK AZ KİŞİNİN GİREBİLDİĞİ YERALTI TONOZU¹

Hazinesinin dördüncü odasında, padişahın gizli hazinesine ya da iç hazineye [Hazine-i Hassa] girme olanağı veren, demir levhalar ve çubuklarla sağlamlaştırılmış bir kapı var. Bu kapı yalnızca padişah oraya girmek istediğinde açılıyor ve ancak sadriazam, zamanı geldiğini ve büyük miktarda paranın içeriye konulması gerektiğini haber verdiğinde buraya giriliyor. Önce, meşalelerin ışığında on-on iki basamak iniliyor; daha sonra yedi-sekiz adım yürünüyor ve tıpkı ilk kapı gibi demir levhalarla donatılmış, çok daha küçük olan ve ancak eğilerek geçilebilen ikinci bir kapıya ulaşıyor. Kapı açılıp bir gişenin altından geçer gibi geçilince, büyük bir tonozun altına ulaşıyor. Burada, biraz önce ayrıldığımız odadakilerle aynı büyüklükte birçok sandığın sıra sıra dizildiği görülüyor.

SULTAN IV. MURAD'IN BÜYÜK TASARRUFU

Osmanlı hükümdarlarının bütün serveti uzun süredir bu sandıklar da saklanmakta. Bütün gümüş sikkeler günlük giderleri karşılamak amacıyla öbür hazineye götürüldüğünden, buraya yalnızca altın sikkeler konuyor. IV. Murad'ın ölümünden sonra tahta çıkan İbrahim [1640-1648], hazinede dört bin torba (Türkler buna kese adını verirler) bulmuş. Her kesede on beş bin altın duka ya da otuz bin ekü varmış. Bu, çok şaşırtıcı bir rakam ve bizim paramızla üç yüz altmış milyon lira etmekte. Gene birçok kez söz ettiğim büyük maliyeci ve büyük lider, bilge ve yiğit padişah IV. Murad, İran şahıyla savaştı, Bağdat'ı kuşatarak 22 Aralık 1638'de ele geçirdi. Anımsıyorum, ben o sırada, Halep'ten Basra'ya gitmek için Arabistan

¹ Yer altı tonozu : İç-sarayda Fatih Köşkü'nün mahzeni. Halis altın para rezervinin saklandığı buraya bodrum hazinesi deniyordu -ed.n.

çöllerinde ve Bağdat'a beş günlük yoldaydım. Kervan, çölü altmış beş günde aşabildi ve bunun dokuz gününde su bulamadık: Bu durum, hem insanlar hem de develer için büyük eziyet olmuştu.

HALEFİ OLAN İBRAHİM'İN KÖTÜ TAVIRLARINDAN DOLAYI SUÇLANMASI

İbrahim tahta çıkınca, iç hazinedeki bu inanılmaz miktardaki altını bulmuş; altınları artırmayı becermek bir yana, bazılarına göre, tam tersine Kandiye [Girit] savaşı sırasındaki kötü yönetimi yüzünden bu paralara el sürmek zorunda kalmış. Uzun süren savaş elbette imparatorluğun maliyesine ciddi zararlar verdi: Ne var ki, bu durumun iç hazineden para çıkmasına neden olduğunu söyleyenlere inanmamı engelleyen iki güçlü neden var. Çünkü, –bu hemen hemen evrensel bir kuraldır– buradan para çıkışı yapılması için imparatorluğun tam bir çöküş içine girmesi gerekir ve sonuçta Türkler henüz Kandiye'ye bütünüyle egemen olmamışlarsa da imparatorlukları da bırakın yıkılmayı, hâlâ güçlüydü. Üstelik padişah bir muharebeye kaybettiğinde, bu durum halkı azalan ve daha az ekilip biçilen eyaletler için elbette olumsuzluk yaratır. Buna karşılık, aynı durum, daha az harcama gerektirdiği için hazine açısından olumlu sonuç doğurur. Bunun nedeni çok açıktır: Çünkü, kıdemli askerlere günde yedi-sekiz akçe, buna karşılık yeni tertiplere bir buçuk, en çok da iki akçe ödenir. Yenilerin ücretleri, verdikleri hizmete, padişahın arzusunun bağlı olarak zaman içinde artar. Bu ücretlere, bir de padişah öldüğünde tahta çıkan halefinin yeniçeri ulufelerine bir ya da iki akçe zam yapmasını eklemek gerek.

Kandiye savaşı sırasında çok sayıda Türkün öldüğü bir gerçek; ama imparatorluğu oluşturan çok sayıda krallık ve eyaletten (aralarında toprakları çok verimli ve kalabalık olanlar da var) birçok kalabalık ordu toplanabileceği ve bir bozgun ya da sık sık ortaya çıkan hastalıklar yüzünden zayıflayan ordunun kolayca takviye edilebileceği de bir gerçek. Bu iki temel olguyu dikkate aldığında, Sultan İbrahim'in iç hazineden para çekmek zorunda kaldığına inanamıyorum: Ne var ki, hazineyi zenginleştirmede açık, çünkü onda ne IV. Murad'ın iyi yönetimi ne de şans vardı ve bu iki şeyden biri olmadığında diğeri de hiçbir işe yaramaz.

Bütün altınlar bu tonozun altına, her biri on beş bin duka kapsayan ve padişahın kendi elleriyle mühürlediği deri torbalar içinde konuyor; mühürler hep aynı, yalnızca padişahın adı değişir ve mührün üstüne tahttaki padişahın adı kazılır. IV. Murad'ın mührüne şu sözcükler kazılmış: *Nasrun min Allahi Allahü abdühü melikül – Murad-ı Rabî*: (Allah'ın yardımı, kulu IV. Murad'ladır.)

HAZİNEİN GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAK İÇİN PADİŞAHIN ALDIĞI ÖNLEMLER

Altın dolu torbalar iç hazineye şöyle konur: Saraya giren bütün altın ve gümüş sikkeler önce hazine odasına götürülür ve hazırlanmış özel sandıklara ayrı ayrı yerleştirilir. İki yüz keseyi (on sekiz bin lira eder) dolduracak kadar altın varsa, sadrıazam hemen padişaha haber verir; padişah da bunların iç hazineye taşıtılması için bir gün belirler. Günü geldiğinde, Türklerin en saygın kişilerinden hazinedarbaşı solda, silahdarağa sağda, padişahı koltuklayarak hazine odasına götürürler. Burada, el pençe divan durup odanın kenarlarına tek sıra halinde dizilmiş altmış içoğlanı padişahı bekler. Padişah önünde beyaz balmumundan şamdanlarla odaya girip iç hazinenin birinci kapısını açtırır. İçoğlanları ikişerli nizamda yürüyerek tonoz altındaki bölüme kadar padişahı izler. İpek kordonla bağlanmış torbalar buraya getirilir. Düğümün üstüne bir parça yumuşak, kırmızı balmumu konur ve padişah bu mumun üstüne mührünü basar. Padişahın mührü, tahttaki padişahın adıyla birlikte daha önce belirttiğim sözleri içeren, altın bir yüzük biçimindedir. Daha sonra, torbalar ikişer asma kilit vurulmuş sandıklara yerleştirilir.

PADİŞAHIN SARAY RICALİNE YAPTIĞI İHSANLAR

Tonoz altındaki odadan çıkmadan önce hazinedarbaşı padişaha övgüler düzer: *Seadetlu padişahım ümiddür ki bu bendeleriniz üzre ihsan-ı şerifinizü izhar idesiz*: Başka bir deyişle, "Padişahım biz kullarınızdan ihsanlarınızı esirgemeyeceğinizi umuyoruz." Padişah, o gün keyfi yerindeyse kendisine eşlik edenlere yirmi-otuz kese dağıtılmasını buyurur: Daha önce de söylediğim gibi, her kese beş yüz ekü değerindedir. Padişah hazineye geldiğinde, sadrıazama ve saray ricaline değerli taşların ve koşum takımla-

rının bulunduğu hazine odasına girme izni verilir, ama daha ileriye, iç hazineye gidemezler. Padişahı dördüncü odada, tonozlu bölümün çıkışında beklerler ve bu sırada padişah buradaki mücevher sandığını açtırarak en değerli parçaları görmelerini sağlar. Hemen her zaman padişahın nedimleri ve değer verdiği bazı başka insanlar hazır bulunduğundan, padişah bunlara hep son derece değerli ihsanlar dağıtır. Hazine kapanınca, padişah kendi dairesine döner ve bu sırada bütün ileri gelenler kapıya kadar padişaha eşlik eder.

PADIŞAHIN HAZİNESİNİ BÜYÜTMEK İÇİN BAŞVURDUĞU ÇARELER

Göreve gelen paşaların padişaha sundukları armağanlar - Yahudilerin riskli ticaretleri - Paşaların olağanüstü servetleri - Hazineye devredilen paşa servetleri - Hazinesarbaşının ve hazine koğuşu içoğlanlarının büyük kazançları - Faiz yasağı - Acımasız vicdan sömürücüleri - Türkiye'deki senet uygulamaları

Her yıl imparatorluğun olağan gelirlerinden sağlanan birikimler dışında, her iki hazinenin zenginliğini artırmak için padişahın başvurduğu iki çare daha var: Paşaların eyaletlerin başına geçmeleri; ecelleriyle ya katledilerek ölmeleri ya da gözden düşmeleri sonucu eyaletten ayrılmaları.

GÖREVE GELEN PAŞALARIN PADIŞAHA SUNDUKLARI ARMAĞANLAR

Padişahın beylerbeyilik verdiği bütün paşaların ve genellikle göreve gelmek üzere saraydan çıkanların, göreve başlamadan önce –padişahı gördükleri iyiliklerle orantılı olarak– padişaha armağanlar sunmaları gerekir. Örneğin, Mısır beylerbeyiliğine atanan Kahire paşasının, gerek padişaha gerekse belli başlı kadınefendilere, hatta müftüye, sadrazama, sadaret kaymakamına; göreve gelmesine yardım eden, gelecekte de gereksinim duyabileceği hatırlı kişilere sunması gereken armağanların toplamı en az iki milyon lirayı bulur. Padişaha sunduğu armağan beş yüz bin ekü, diğerlerini iki yüz bin ekü eder. Buna bir de, paşaya maiyetini düzmek için gereken beş yüz bin eküyü ekleyelim. Demek ki Kahire'ye girmeden önce kendi kesesinden ya da dostlarının kesesinden çıkması gereken para tutarı üç milyon altı yüz bin liradan az değildir.

YAHUDİLERİN RİSKLİ TİCARETLERİ

Saraydan çıkan pek çok kişi böyle bir tutara sahip değildir. Söz konusu parayı ödünç almaları gerekir. Eğer dostlarının kesesi yeterli gelmezse,

birden Yahudilerin keseleri açılır. Yahudiler, paşanın söz verdiği yüzde yüz faiz umuduyla paralarını tehlikeye atarlar. Paşanın yönetimi kısa sürer korkusuyla, paraları hızla geri almak için, halkın ve özellikle de zavallı Hıristiyanların kanını emmenin bin bir hilesini paşaya öğretirler. Eğer paşa bir yıl ya da hatta altı ay görevde kalabilirse, Yahudiler yakalarını sıyrır ve verdikleri parayı kurtarırlar. Ama birçok riske de girerler: Paşa yeni görevine tam alışmadan, padişah tarafından kellesinin istenmesi sık rastlanan bir olaydır. Bu durumda paşaya borç verenler paralarını kurtaramaz ve geri alma umudunu da bütünüyle yitirirler. Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda, imparatorluktaki paranın büyük bölümünün padişahın ve Yahudilerin elinde olduğu sonucuna kolayca varılır. Burada İstanbul Yahudilerini kastediyorum: Çünkü, taşradakiler sefalet içindedir; Hıristiyanlardan bile daha yoksuldurlar, çünkü asla rençberlik yapmazlar ve kafaları sadece ticarete ve gümrükçülüğe çalıştığından, hepsi için yeterli iş bulunması imkânsızdır.

PAŞALARIN OLAĞANÜSTÜ SERVETLERİ

Demek ki padişah, paşalardan ve atadığı diğer kişilerden, daha göreve başlamadan hatırı sayılır meblağlar tahsil eder: Ne var ki, bu kişiler halkın ilğini kemiğini sömürerek servet biriktirecek zamanı bulmuşlarsa, görevden ayrılırken yanlarında götürdüklerine oranla bu ödedikleri devede kulak kalır. Birçok hükümdarın gelirine eşit gelir elde eden varlıklı ve güçlü paşalar çıkmıştır. II. Mehmed dönemindeki Sadriazam Nasus Paşa' bunlardan biriydi. Sadriazam Nasus Paşa öldüğünde, evinde, gümüş ve altın sikke ve mücevher olarak olağanüstü bir servet bulundu ve bunların tümü –paşanın kellesiyle birlikte– saraya götürüldü.

İmparatorluğu oluşturan irili ufaklı eyaletlerin sayısı ve hem görevlerini hem servetlerini padişahın lütfuna borçlu kişilerin sık sık vefat ettikleri düşünüldüğünde, bunların biriktirdikleri servetlerin sarayın zenginliğine zenginlik katacağı kolayca anlaşılır. Fakat eceliyle ölenlerin dışında, bir de her yıl öldürtülenler vardır: Padişahın en küçük bir kuşkusu ya da kaprisi sonucunda, paşanın birine derhal boynunu cellada uzatması yolunda bir ferman gönderilir ve adam ânında boğdurulur. Bununla ilgili işlemleri ve düzenlenen töreni gelecek bölümde anlatacak ve oldukça ilginç bir

özellikten söz edeceğim; padişahın canını istediği kişinin boğdurulmasının bir gelenek olduğunu bilenlerin, bu işlem sırasında yaşanan ilginç şeyleri bilmediklerinden eminim.

HAZİNEYE DEVREDİLEN PAŞA SERVETLERİ

Bir paşa ya da saray ricalinden biri, herhangi bir nedenle öldüğünde terekese çıkartılır. Devlet yasalarına göre bu kişinin tek vârisi padişah olduğu için, serveti saraya taşınır ve baltacılar bunu sandıklar içinde hazine kapısına bırakırlar. Sandıkları odalardan birine koyduran hazinedarbaşı, kilitlerin kırılması buyruğunu verir ve kendi de hazır bulunarak sandıkları boşalttırır. İşte tam bu aşamada, hem hazinedarbaşı hem de içoğlanları zengin mirastan pay almaya çalışırlar. Çünkü sandıklardan genellikle değerli taşlarla bezenmiş bir sorguç ya da hançer ya da birkaç dizi güzel inci gibi mücevherler çıktığı için, bu içoğlanlarından biri, bazı parçaları maharetle saklamayı başarabilirse, bunları elinde tutar ve herhangi bir eyalete gitmek için saraydan ayrılırken ve daha önce söylediğimiz büyük harcamaları yapması gerektiğinde kullanmak üzere biriktirdiği küçük tasarruflarına katar. Çok daha büyük bir laubalilikle ilk darbeyi indiren hazinedarbaşı, kimi zaman başkalarının yaptıklarını görmezden gelir. Çünkü, o da onların bulunduğu yerdeyken kendisine ses çıkarılmaması hoşuna gitmiştir. İçlerinden birinin çok değerli bir parça aldığını gördüğünde, odasına döner dönmez bu kişiyi gizlice çağırır ve eğer parça hoşuna gitmişse, değerinin yarısını ödeyerek parçayı kendisine vermesini sağlar.

HAZİNE DARBAŞININ VE HAZİNE KOĞUŞU İÇOĞLANLARININ BÜYÜK KAZANÇLARI

Bu ganimetlerden, hem hazinedarbaşı hem de hazine koğuşu içoğlanları başka büyük kazançlar da elde ederler. Hazinedarbaşı, getirilen bu sandıklarda zat-ı şahanelerinin hizmetinde kullanılmaya layık olmayan birçok eşya bulunduğunu ve nem ya da toz nedeniyle bozulmalarına meydan vermeden bunların elden çıkarılması gerektiğini padişaha bildirir. Padişah, hazinede tutulmaya layık görülmeyen

1 Nasus Paşa: Bu adda bir Osmanlı veziri olmadığı gibi, en yakın olasılıkla Nasuh Paşa da II. Mehmed'in değil, onun yedinci kuşak torunu I. Ahmed'in saltanatında veziriazam olmuştur (1611-1614) -ed.n.

parçaların satılmasına izin verir. Bunun üzerine, bu konuda çok bilgili olan bezirgânbaşı çağrılır.³ Bezirgânbaşı, hazine koğuşu içoğlanlarının gözü önünde her parçaya değer biçer ve bu değer gerçek değerın yarısından fazla olmaz. Bütün değerli mücevherler ve bütün değerli taşlar hazinede kalır. Yalnızca daha değersiz parçalar satışa sunulur, ne var ki, bunlar da çok para eder: örneğin koşum takımları, hançerler, altın kaplama kılıçlar, giysiler, gösterişli kürkleri, kemerler, sarıklar ve buna benzer diğer eşyalar. Her parçaya değer biçildikten sonra, hazinedarbaşı iyi geçinmek istediği saray ricaline gönderilmek üzere en güzel parçaları ayırır ve bu parçalar biçilen değer üzerinden satılır. Söz konusu kişiler, biçilen değerin çok düşük olduğunu bildikleri için, kendilerine gönderilen parçaları satın alır ve ücretini seve seve öderler. Geri kalan parçalar, biçilen değer üzerinden içoğlanlarına dağıtılır. İçoğlanları beğendikleri parçaları alıko-yar, geri kalanları satılmak üzere helvacılar aracılığıyla İstanbul'a gönderir ve aldıkları fiyata oranla yüzde yüz kazanç elde ederler. Ayrıca, helvacıların da kazanç sağladıklarını unutmamak gerekir.

Böyle bir satış gerçekleştiğinde, Yahudiler saray kapısı önünde nöbet tutmaya başlar, ama kapıcılardan sopa yememek için kapıya çok yaklaşmazlar. Elleri duka ve *real* dolu keseler, helvacıları bekler ve onlarla sıkı bir pazarlığa girerler. Satışlar ancak iki yılda bir yapılır ve en düşüğü beş yüz bin ekü değerinde olur. Kimilerinin sekiz yüz bin eküyü bulduğu bile görülmüştür. Bu miktar önce padişaha bildirilir; padişah paranın hazineye götürülmesini, hazinedarbaşına ve hazine koğuşu içoğlanlarına dağıtılmak üzere on beş-yirmi kese getirilmesini buyurur. Padişah aslında onların bu satıştan elde ettikleri kazancı bilir, ama kendi yüceliğini kanıtlamak için söz konusu ihsanı yapmayı da uygun bulur; çünkü, bütün bu kazançların önünde sonunda hazineye geri döneceğini bildiğinden, yapılanlara göz yumar.

FAİZ YASAĞI

Padişah, aynı nedenden ötürü, şeriatın faizi haram saymasına karşın, saray görevlilerinin yüzde on beşe varan faizlerle Yahudilere yüksek miktarlarda borç vermesinden şikâyetçidir. Acemler, aynı yasağı çiğ-

nemekle suçlanmamak için oldukça eğlenceli bir yol bulmuşlardır.

ACIMASIZ VICDAN SÖMÜRÜCÜLERİ

Acemler birine borç verdiklerinde bir borç senedi düzenlerler ve genellikle yüzde on iki olan faizin miktarını hesaplarlar. Aynı zamanda bir mendil ya da berbat bir kemer alarak borçluya verirler; onlara, faiz tutarı kadar ikinci bir senet yazdırır ve bunun satın alınan ve ele geçen bir malın karşılığı olduğunu borçlunun el yazısıyla belgelerler. İşte bu yöntemle vicdanlarını rahatlatır ve her tür faizi haram sayan [Hz.] Muhammed'in yasasını çiğnemediklerine kendilerini inandırır.

TÜRKİYE'DEKİ SENET UYGULAMALARI

Borçlu verdiği senedin altına asla imza atmaz, sadece mührünü basar: Bu durum ülkede genel bir uygulamadır. Bununla birlikte mühür basmak yeterli olmaz. Daha sonra kadıya giderek onun mührünü de bastırarak gerekir.

Bu bölümde, padişahın maliyeyi güçlendirmek için başvurduğu yolları anlattım: Sonraki bölümde, kendisine hiçbir parasal yük getirmeden nasıl ihsanlarda bulunduğunu göreceğiz.

2 Bezirgânbaşı: Gerekliğinde saraya çağrılarak alınacak veya satılacak dokumalar ve diğer kıymetli öteberi için değer takdirinde bulunan, alım satım aracılığı yapan uzmanlaşmış kişi. Çarşı esnafından seçilen bezirgânbaşı, Darüssaade ağasına bağlı olarak sarayın "Birun" (dış) görevlilerinden sayılırdı -ed.n.

PADIŞAHIN MALİYEYİ ZARARA SOKMADAN İHSANLARDA BULUNMA BECERİSİ

Türklerin iyi siyaseti - Padişahın onurlandırmak istediği kimselere gönderdiği armağanların verilisi sırasında yapılan törenler - IV. Mehmed'in kendisine hiç masraf çıkarmadan cömertmiş gibi görünme becerisi - Padişahın boğdurulmasını buyurduğu paşalar için yapılan uygulamalar - Türkiye'de kafa ne zaman ve nasıl kesilir - Ölüm cezasına çarptırılan Müslümanların kanını akıtmak yasaktır - Paşaların gerçeği pek yansıtmayan terekeleri - Türklerin ölümü tepkisiz karşılama nedenleri - Türkiye'den kaçmanın güçlüğü - Harem kadınlarına sunulan armağanlar

Padişahın, İmparatorluğun olağan gelirleri dışındaki kaynaklarla hazinayı zenginleştirmek için başvurduğu iki çare, kesesinden para harcamadan ihsanlarda bulunmak için kullandığı yöntemlerle hemen hemen aynıdır. Padişah her şeyden, paşaların yaşamasından veya ölmesinden çıkar sağlar. Her iki durumda da kendisine iyi hizmet eden herkese ihsanlarda bulunur. Olayları birbiri ardı sıra ele alalım ve önce paşalar yaşarken kendi kesesine hiç ilişmeden onların sırtından nasıl büyük ihsanlarda bulunma becerisi gösterdiğini anlatalım.

TÜRKLERİN İYİ SİYASETİ

Osmanlı hükümdarlarının siyasal anlayışları arasında yer alan şu anlayış çok ilginç: Padişahlar, paşaların bulundukları eyalette padişah gibi saygı görmelerini isterler; bu saygıyı halkın belleğine daha iyi yerleştirmek için, zaman zaman onlara armağanlar gönderirler ve bu armağanların büyük bir törenle paşaya verilmesini sağlarlar. Padişahın paşaya güvendiğini kanıtlayan bu armağan genellikle gösterişli bir hilattır.' Paşayı daha da onurlandırmak isterse, buna, mücevher kakmalı bir kılıç ve hançer ekler. Padişah yukarıda sözünü ettiğim nedenden ötürü paşaya armağan göndermeyi bir zorunluluk olarak görürken, paşanın da kendisine on kat daha de-

ğerli armağanlar göndermekten geri kalmayacağını bilir. Ayrıca paşa, kendisine armağanı getiren ulağa da armağan verecek ve onu yaptığı hizmete karşılık ödüllendirecektir.

Ne var ki, padişah her zaman paşayı onurlandırmayı ve halkın ona boyun eğmesini sağlamayı amaçlamaz: Onu ortadan kaldırmayı düşündüğünde de bir armağan gönderir. Bunun anlamı, eğer ondan kısa sürede dilediği değerde bir armağan alamazsa, kellesini istemekte gecikmeyeceğidir. Bu durumda gönderdiği armağan bir hilat değil, hayra alamet olmayan ve padişahın hakkında iyi şeyler düşünmediğini paşaya anlatan bir kılıç ya da topuz olur. Kendisine iyiye alamet olan bir hilat gönderilmeyen paşa, tehditkâr fırtınayı atlatmak için padişaha göndereceği armağanları iki katına çıkarır. Eğer paşa büyük eyaletlerden birinin başındaysa, padişaha göndereceği armağan iki yüz keseden (başka bir deyişle yüz bin eküden) aşağı olamaz (padişahın ulağına vereceği armağan hariç).

PADİŞAHIN ONURLANDIRMAK İSTEDİĞİ KİMSELERE GÖNDERDİĞİ ARMAĞANLARIN VERİLİŞİ SIRASINDA YAPILAN TÖRENLER

Armağanı götürme görevi, genellikle padişahın bazı ihسانlarda bulunmak istediği kişilere verilir. Böylece, sadece armağanın gönderildiği değil, armağanı gönderen ve onu taşıyan kişi de armağan alır. İşte kesesinin ağzını hiç açmadan eli açık görünme ustalığı da burada yatmaktadır. Padişahın gönderdiği armağan şöyle bir törenle sunulur: Armağanı getiren ulak, gönderildiği paşanın oturduğu yere gelince, paşaya haber salar; paşa da, davul ve zurna çaldırarak ahaliyi toplatır. Ahalinin bir bölümü, paşayı onurlandırmak için ata binerek gelirler. Paşa önde yürür, geri kalanlar'aya olarak onu izler. Yörenin çengileri ve köçekleri de def ve dümbelek eşliğinde dans ederek ve yörenin göreneklerine uygun görüntüler sergileyerek törene katılmak zorundadır. Armağanı getiren kişi, kentin yakınındaki bir bahçeye ya da bir tarlaya kurdurduğu çadırında bu kalabalığı bekler. Paşa tarafından selamlandıktan sonra, hilatı paşanın omuzlarına atar, kılıcı beline takar, hançeri göbeği-

1 Hilat: Sarayda ve Paşakapısında, önemli kamu görevlerine atananlara, zafer kazananlara, bağlılık sunan beylere, prenslere, huzura kabul edilen elçilere giydirilen tören üstlüğü. Kaftan kesiminde, bol yenli, uzun etekli, dıştan "serâser" gibi ağır kumaşlarla kaplı hil'atlar samur, sansar, sincap... kürklerinden; en sıradanları ise softan olur; buna göre de "hassü'l-haş," "âlâ," "bâlâ," "elvan" vb. adlar verildi -ed.n.

nin üstüne gelecek biçimde kuşağının arasına yerleştirir ve tavrı ile davranışları hakkında nakledilen iyi şeyler üzerine, halkına eziyet etmediği, adil davrandığı ve kendisinden şikâyet olmadığı için padişah efendilerinin onu bu armağanla onurlandığını söyler. Bu iltifatlardan sonra paşa, aynı düzen içinde ve sevinç haykırışları arasında, padişahın ulağıyla birlikte konakının yolunu tutar. Konakta, elçiye iyi bir ziyafet çeker ve en az on bin ekü değerinde bir armağan verir. Daha önce de söylediğim gibi, padişahın armağanı Budin, Kahire ya da Bağdat gibi büyük bir eyaletin paşasına götürülüyorsa, bu paşa otuz ya da kırk bin ekülük bir armağanla ancak kurtulabilir. Padişaha gönderdiği armağanın değeriyse yüz bin eküye ulaşabilir. Hatta çoğunlukla padişah, eğer sevdiği kişileri ulak olarak görevlendirmişse ve bunlara büyük armağanlar verilmesini istiyorsa, nasıl bir armağan verilmesini istediğini bile önceden bildirir.

IV. MEHMED'İN HİÇ MASRAF ÇIKARMADAN CÖMERT GÖRÜNME BECERİSİ

Günümüzde hüküm sürmekte olan Sultan [IV.] Mehmed [1648-1687], cömert görünmek ve kendisine hizmet edenlere ödülleri vermek ister: Ama bunu öyle bir yapar ki kesesinden hiç para çıkmaz ve hazineye de elini sürmez. Armağan vermek istediği bir kişiyi eğer ulak olarak gönderme fırsatını bulamazsa, tutkulu bir av meraklısı olduğundan ve avdan başka hiçbir şeyden zevk almadığından, ödüllendirmek istediği kişiyi avlandığı yere getirtir ve avladığı bir geyiği ya da başka bir hayvanı kendisi adına İstanbul'daki ya da yakın bir yerdeki saray ricalinden birine götürmesini ister. Bu armağan –ister gerçek, ister yapmacık– büyük sevinç gösterileriyle alınır ve armağanı alan, padişahın gönderdiği armağandan çok daha değerli bir armağanı padişaha yollamak zorunda kalır. Bu armağan da çoğunlukla, güzel atlar ya da güzel serâser kumaşlar ya da gösterişli kürkler olabilir. Ama bu kadarla da yetinmeyip, armağanı elinden aldığı kişiyi de ödüllendirmesi gerekir ve on bin ekü vererek yakasını sıyrabilirse olayı ucuz atlatmış sayılır. Eğer padişaha yolladığı armağan yetersiz kalmışsa, bu miktarı çoğu kez iki katına çıkarmak zorunda kalır: Zaten armağanın yetersizliği ve armağanı getirene verdiği ödülün azlığı konusunda serzenişte bulunan bir görevli hemen kapısına dayanır. Bu serzenişlere, kendisine derhal yirmi-

otuz kese daha gönderilmesine ilişkin bir buyruk eklenir. Buyruk anında yerine getirilir. Padişah aldığı armağanları –genellikle– o sırada yanında bulunanlara paylaştırır.

İşte padişahın paşalardan ve diğer saray ricalinden onlar hayattayken elde ettiği kazançlar bunlardır. Şimdi, kendi hazinesinden hiç masraf etmeden ihsanda bulunmak istediğinde, paşaların ya da saray ricalinin ölümlelerinden nasıl istifade ettiğini görelim: Bir paşa için idam fermanı çıktığında, padişah ödüllendirmek istediği bir kişiyi bu fermanı götürmekle görevlendirir. Ulak açısından, idam fermanı götürmek padişahın armağanını götürmekten çok daha kazançlıdır.

PADİŞAHIN BOĞDURULMASINI BUYURDUĞU PAŞALAR İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Eğer infaz İstanbul'da yapılacaksa, padişah genellikle yanından hiç ayrılmayan bostancıbaşıyı bu işle görevlendirir. Ama taşraya gitmek gerekiyorsa, ya kapıcıbaşı ya da padişahın ihsanda bulunmak istediği ileri gelen bostancılardan biri infazla görevlendirilir. Beş-altı kapıcıyla birlikte yola çıkan ulak, tercihan buyruğu eyalet divanının toplandığı sırada iletmeye çalışır; eğer toplantıyı kaçırmışsa, paşayı bularak padişah adına eyalet divanını toplamasını ister. Bu divan, paşanın vekili, müftü, kadı, o yerin yeniçeri-ağası ve eyaletteki ileri gelen ulemeden oluşur. Divan toplanınca, ardında adamları olmak üzere içeri giren kapıcıbaşı, padişahın fermanını paşaya verir. Paşa fermanı büyük saygıyla alır, üç kez alnına götürdükten sonra açar, okur ve padişahın kellesini istediğini görür. Bu buyruğa birkaç söz-cükle yanıt verir: "Padişahımın iradesi yerine getirile; ama izin ver de namazımı kılayım!" İzin verilir. Namaz bitince, kapıcılar paşayı kollarından tutar, kapıcıbaşıysa kuşağını çıkararak paşanın boynuna dolar. Bu kuşak, iki ucunda düğümler bulunan birçok küçük ipek sicimden oluşur; görevlilerden ikisi hemen ipin uçlarını yakalar ve kendilerine doğru çekerek bir anda paşanın canını alırlar.

Eğer kendi kuşaklarını kullanmak istemezlerse, bir mendil alır ve genellikle sağ başparmaklarına taktıkları, yay germeye yarayan yüzüğü kurbanın boynuna doladıkları mendille gırtlığın arasına sokarak ümüğünü kı-

rarlar. Böylece adamı, sadakatinden caymadan, umutsuzluğa düşme zamanı bulamadan ve acı çektirmeden bir anda boğarlar. Türkler, bizim suçlulara çok uzun süre acı çektiren boğma yöntemimizi tuhaf karşılarlar.

TÜRKİYE'DE Kafa Ne Zaman ve Nasıl Kesilir?

Her ne kadar padişahın dilediği kimsenin kellesini istemek için sık sık haberci gönderdiğini söyledimse de eğer padişah mutlaka kelleyi görmek istememişse asla kelle kesilmez. Eğer kelleyi görmek istemişse, o zaman kelle kesilerek padişaha götürülür. Yol uzaksa, beyin çıkarılarak kafatasına saman doldurulur. Böyle çantada taşınan iki kelle gördüm. Bunlardan biri Kars paşasının, diğeri Erzurum paşasının kellesiydi. Her kim olursa olsun, padişah biri hakkında idam hükmü verdiğinde, Türkler o kimseyi hiç önemsemez ve ondan söz ederken köpekten başka bir niteleme kullanmazlar. Bu iki kelleyi padişaha götürmekle görevlendirilmiş bir bostancı, o sırada bulunduğum Ermeni köyüne yorgunluktan tükenmiş halde gelmişti. Köyde bir Fransız bulunduğunu öğrenince, adamlarımdan birine şarabım olup olmadığını ve kuvvetini toparlayabilmesi için ona şarap verip veremeyeceğimi sormuş. Ona hemen bir şişe şarap gönderdim; kendisiyle birlikte şarap içmemi rica edince, reddetmek istemedim. Şarap içerken, istemememe karşın ve pek merak etmediğim halde, bu iki paşanın kellelerini gösterdi.

Eğer kelleyi getirme buyruğu yoksa, ceset gece yarısı, hiçbir tören yapılmadan gömülür; böylece paşanın bir zamanlar büyük gürültüler koparan saltanatı kısa sürede unutulur gider.

ÖLÜM CEZASINA ÇARPTIRILAN MÜSLÜMANLARIN KANINI AKITMAK YASAKTIR

Ne var ki, Türkiye'de kafası kesilecek kişinin, ancak boğulduktan ve bütün kanı soğuduktan sonra kafasının kesildiğini unutmamak gerek; çünkü savaş hali dışında Müslüman kanı akıtılması şeriatça caiz değildir.

PAŞALARIN GERÇEĞİ PEK YANSITMAYAN TEREKELERİ

İnfaz yapılır yapılmaz, idam fermanını getiren kişi paşanın bütün mal varlığına hemen el koyar. Gerek altın gerekse mücevher olarak ken-

dine saklamak istediği parçaları bir yana ayırdıktan sonra, taşınır malların dökümünü yapmaları için divandaki aynı kişileri çağırır; daha sonra, taşınır mallar –daha önce de söylediğim gibi– hazine odalarına taşınır. Tereke yazımına katılanlar, ölünün mallarından birçok parçanın alındığını çok iyi bilirler, ama ağızlarını açmadan başka mal bulunmadığını belirtir ve terekeyi mühürlерler. Padişahın gönderdiği, belki de nedimlerden biri olabilecek bu saray görevlisinin padişaha kendileriyle ilgili kötü şeyler söylemesinden, bazı gerçek dışı raporlar hazırlamasından, bunun sonucunda mevkilerinden ve canlarından olmaktan korkarlar. Dolayısıyla görevlinin bütün yaptıklarına göz yumar ve padişahın olup bitenden habersiz olmadığını varsayarlar. Hatta paşanın mallarından ustalıkla cebine indirdiklerine ek olarak, saraya döndüğünde padişaha ve sadrazama kendileriyle ilgili güzel sözler söylemesini sağlamak için, geri dönmek için yola çıkan görevliye armağanlar verirler. Böylece görevli, önceden aldıklarının ve geleneksel olarak göz yumulanların dışında, arzularını çok iyi yerine getirmesi nedeniyle memnun kalan padişahın başka ihsanlar da koparır; ayrıca paşanın mirası saraya döndüğünde terekede yer alan mallardan da bir payı vardır.

TÜRKLERİN ÖLÜMÜ TEPKİSİZ KARŞILAMA NEDENLERİ

Padişahın fermanıyla gelen bu idam hükmünün, fermanı alanın ruhunu (fermanı okurken cezanın hemen infaz edileceğini bilir) korkuya saldığı sanılabilir. Ne var ki, yüzünde hiçbir şaşkınlık ifadesi görülmez, içinde bulunduğu durum onu hiç şaşırtmaz; çünkü çok az meslektaşının bu sondan yakasını sıyrabildiğini görmüş ve daha göreve geldiği anda benzer bir sona kendini hazırlamaya başlamıştır. Zaten Türkler kaderin değiş-tirilemeyeceğine ve kaderden kaçılmayacağına kesinlikle inanırlar. Bu durum ölümü metanetle karşılamalarına ve ölüm karşısında sanki duyarsız kalmalarına yol açar. Türklerin, padişahın fermanlarına hemen ve körü körüne boyun eğmelerinin, bunu bir devlet kuralından çok din buyruğı diye kabul etmelerinden kaynaklandığını eklemek gerekir. Bütün bunlar çok ince bir siyasetle kendilerine öğretildiğinden, Türkler padişahın buyruğıyla öldüklerinde doğrudan cennete gittiklerine inanırlar.

TÜRKİYE'DEN KAÇMANIN GÜÇLÜĞÜ

Ortadan kaldırılacağını sezip kaçmayı tasarlayanların başvurabilecekleri hiçbir çare olmadığı için, bunu düşünmenin de bir yararı yok. Paşanın hizmetindeki görevliler ve kölelerin tümü casustur ve paşaya akıl verenler de onlardır. Paşanın söz konusu kaçıışı onlardan gizleme olanağı yoktur. Hiçbirine sırlarını açamaz; bunlar, güzel bir davranışta bulunamayacak denli alçalmış ruhlardır; buna bir de limanların ve geçitlerin kapalı olduğunu eklemek gerekir. En küçük bir söylentide sınır eyaletlerindeki valiler, sarayın fermanından haberdar olurlar; zaten bu haberi almasalar bile, kendi yönetim alanlarında olup bitenleri öğrenmeye büyük özen gösterirler. Kaldı ki, açık bir kapı olsa ve yalnızca geceleri yürünerek komşu bir devlete kapak atılsa bile, Türkiye'nin dört bir tarafı Osmanlı egemenliğinden nefret eden halklarla çevrili olduğundan, bir başka ülkeye gitmek yağmurdan kaçarken doluya tutulmak ve aman vermeye hiç niyeti olmayan insanların ülkesinde hemen casus yerine konulmak anlamına gelir. Kara yoluyla şansını denemektense deniz yoluyla kaçmak daha tehlikesiz görünse de gerçek hiç de öyle değildir: Hristiyanların Türkleri ve köleleri gemilerine almaları ölüm cezası gerektiren büyük bir suçtur ve gemiler demir almadan önce sıkı sıkı denetlenir. Bu yasak, Türkiye'nin limanlarını ülkeden kaçmak isteyenlere kapatır. Bununla birlikte, Hristiyan tüccarların ve konsolosların iyilikseverliği ve becerisi sayesinde her yıl birçok kölenin kurtarıldığı da bir gerçektir. Kaçak köleler, Hristiyanlarının evlerinde para karşılığında saklanır; aynı zamanda, liman muhafızlarının ağzı da kapatılır: Liman muhafızı içki içirilerek meşgul edilirken, köleler muhafızların daha önce denetledikleri gemilere gizlice soku-
lur ve hemen yelken açılır. Türkler için böyle bir tehlikeyi kimse göze almak istemez; çünkü Hristiyanlar Türklerin kendilerini sınamak için tuzak kurabileceğinden çekinirler. Zaten Türklerin aklına kaçma düşüncesi çok ender gelir. İster deniz yoluyla, ister kara yoluyla olsun –mezhep ayrılıkları yüzünden nefret ettikleri İran dışında– sadece Hristiyan dünyasına kaçabileceklerini, onların da Müslümanlıktan ayrılmadıkça kendilerini istemeyeceklerini bilirler. Oysa, Müslümanlığı bırakmaktansa bin kez can vermeye razıdırlar.

HAREM KADINLARINA SUNULAN ARMAĞANLAR

Osmanlı padişahlarının cömertliğini anlatan bölüme son noktayı koymadan önce, kimi zaman büyük hazineden² çok büyük armağanlar sunduklarını da söylemek gerekir: Bunlar, gerek sarayın içindeki, gerekse dışındaki ricale nakit para olarak verilen ihsanlardır. Bu ihsanlar genellikle bir kese altından (on beş bin ya da otuz bin ekü) oluşur. Harem kadınlarına bu tür bir ihsanda bulunulduğunda mutlaka altın sikke olarak verilir. Bunun için iç hazineye başvurmamak gerekmez: Altın ve gümüş sikke cinsinden imparatorluk gelirlerinin ilk konduğu yer olan dördüncü odada yeterince altın vardır; hiç eksilmeyen bu para, birçok yoldan gelmeye devam etmektedir.

2 Büyük Hazine: Hazine-i Amire, Maliye Hazinesi. Bu anlamda Birûn Hazinesi / Dış Hazine de denirdi. Kamusal ödemeler buradan yapılır; vergiler de burada toplanırdı. Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı'nın yanındaki sekiz kubbeli taş örgülü yapı dış hazine işlevindeydi. Burada toplanan gelirler, giderleri –söz gelişi Kapıkulu ulufelerini karşılamazsa, iç hazineden aktarmada bulunulur; bütçe açığından sorumlu tutulan sadrazamın, defterdarın idam edildiği de olurdu –ed.n.

PADIŞAHIN HER YIL MEKKE'YE GÖNDERDİĞİ ARMAĞANLAR

Mısır gelirinin üçüncü bölümü nereye kullanılır - Mekke şerifinin büyük serveti - Hz. Muhammed'in türbesinde düzenlenen törenler - Kahire kervanı - Mekke'den Büyük Moğol'a gönderilen armağan - Müslümanların Mekke ve Medine ile ilgili düşünceleri

MISIR GELİRİNİN ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜ NEREYE KULLANILIR?

Bu bölümde, padişahın Mekke'ye her yıl gönderdiği ve masrafları Mısır gelirinin üçüncü payıyla karşılanan armağanı ele alacağım ve bu konudaki oldukça ilginç gözlemlerimi aktaracağım:

Mısır valiliğinden her yıl padişaha gelen on iki milyon liranın üç milyonu kısmen Hz. Muhammed'in türbesinin bakımı ve hizmetleriyle Mekke şerifine gönderilen örtü ve görkemli çadır için harcanır.¹ Bu paranın bir diğer bölümü, camilerde görev yapanların ücretlerine ayrılır; camilerde görev yapanlar şunlardır: imamlar, şeyhler, müezzinler, Mekke ve Medine'de camileri temizleyen, lambaları yakan kayyımlar. Son olarak, bu üç milyonun içinden, –padişah, şerife her şeye yetecek miktarda bir para gönderdiğinden– hacıların on yedi gün boyunca beslenme giderleri de bu meblağdan karşılanır. Hangi ülkeden, hangi mezhepten olurlarsa olsunlar bütün Müslümanların “Papası” ve şeriatın “başrahibi” gibi olan bu şerif, her yıl Mekke'ye –kadın ve erkek– yetmiş bin hacının geldiğine ve eğer bu sayı eksik kalırsa, meleklerin insan kılığında yere inip sayıyı tamamladığına bu zavallı cahilleri inandırmış.

MEKKE ŞERİFİNİN BÜYÜK SERVETİ

Bütün Müslümanların büyük saygı gösterdiği bu şerif, çok varlıklı ve güçlüdür; her yıl padişahı ve diğer Müslüman hükümdarlardan aldı-

ğı armağanlar da bunu açıkça gösterir. Bir yılın sonunda yeni armağanlar geldiğinde, önceki yıldan kalan armağan tümüyle kişisel servetine katılır. Hacılarından ve Müslüman hükümdarların sadaka olarak gönderdiği paralardan da dilediği gibi yararlanır. Bütün bu armağanlar bir araya geldiğinde Mekke şerifine akıl almaz bir gelir sağlar. Çünkü Müslümanlık Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'da sıradan Hristiyanların sandığından çok daha ilerilere yayılmıştır: Anlatımın sonuna ekleyeceğim bir bölümde bu konuyu ele alıp bu durumu açıkça vurgulayacağım.

HZ. MUHAMMED'İN TÜRBESİNDE DÜZENLENEN TÖRENLER²

Mekke'ye dünyanın dört bucağından kervanlar gelir. Hac farzının vakti geldiğinde, Mekke şerifi bütün din adamlarıyla birlikte gece gündüz ibadete başlar ve gerekli törenleri düzenler. On yedinci gün, bütün hacılar Mekke şerifinin çadırı önünde toplanır; şerif, herkesi görebilmek için, çadırın girişindeki bir basamak üstünde ayakta durur, dua eder, bütün halkı kutsadıktan sonra şu sözlerle töreni bitirir: "Allah geldikleri gibi barış içinde dönmelerini nasip etsin!" Bu andan sonra herkes kendi kesesinden harcama yapmaya başlar; çünkü şerif artık hiçbir şey vermez ve bundan büyük kazanç elde eder. Çünkü hacılara satılan her yiyecek ona aittir. Zaten kervanbaşılarda da anlaşmıştır: Ülkelerinden buraya gelirken kullandıkları binek hayvanları yolda telef olunca, hacılar kervanbaşılardan üç kat pahalı bir fiyatla binek hayvanı satın almak zorunda kalırlar.

KAHİRE KERVANI

Kahire kervanı, Mekke'ye gelen kervanların en kalabalığı ve en büyüğüdür. Kervanbaşının kazancı, ülkesine döndüğünde kimi zaman iki yüz bin eküyü bulur. Paşanın seçimine bağlı olan kervanbaşılık görevi en çok para ödeyene verilir. Kervanbaşı, aynı zamanda suyun kullanımının da yöneticisidir: Su, kervanbaşının buyruğuyla dağıtılır. Yoksullara ve varlıklara eşit miktarda su dağıtıldığından, eğer varlıklılar verilenden faz-

1 Mekke şerifine gönderilen, Hz Ali'nin soyuna mensup, Peygamberle kan bağları olan, Müslümanlar arasındaki saygınlıkları, "seyyid" ve "şerif" sanlarıyla vurgulanan pek çok kimse, aynı zamanda Mekke ve Medine'nin yerlisydiler. Osmanlı padişahları her yıl bunlara ve kutsal topraklardaki yoksullara "Sure Alayı" ile paralar, hediyeler gönderirdi. Önemli bir meblağ da Mısır'dan giderdi. Arada, Kâbe'nin örtüsü yenilenir, Mekke ve Medine'deki kutsal mekânlar onarılırdı. Bu işlere Hicaz valisi konumundaki Mekke şerifi bakardı —ed.n.

2 Yazar daha önce de yaptığı gibi, Kâbe ile Hz. Muhammed'in türbesini) birbirine karıştırıyor. Kâbe Mekke'de, türbe ise Medine'dedir —ç.n.

lasını almak isterlerse, bunun karşılığını kat be kat ödemek zorundadırlar ve suyun fiyatını belirleyen kervanbaşı bundan büyük kazanç elde eder.

MEKKE'DEN BÜYÜK MOĞOL'A GÖNDERİLEN ARMAĞAN

Padişahın gönderdiği armağana geri dönelim. Gönderdiği çadır ve Kâbe örtüsü, hem kumaşının güzelliği hem de üzerlerindeki süslemeler bakımından çok değerli iki parçadır. Örtü, [Hz.] Muhammed'in mezarının [yazar yanılıyor, Kâbe'nin] kaplanması için, caminin karşısına kurulan çadırsa on yedi günlük ibadet süresince çadırın içinden çıkmayan Mekke şerifi içindir. Mekke şerifi, her yıl yenilenen bu örtüden ve bu çadırdan da büyük paralar kazanmanın yolunu bulmuştur; padişahın gönderdiği yeni armağanlar geldiğinde, eski örtünün parçalarını lütuf yapar gibi birçok Müslüman hükümdara gönderir ve buna karşılık onlardan göz kamaştırıcı armağanlar alır. İçeride olup bitenlerin görülmesini engellemek için çadırın dışına gerilen perde, altı ayak yüksekliğinde ve çok uzun birçok parçadan oluşur. Şerif, bu parçalardan birini, kâfir sayılan kişilere karşı cihada giderken çadırlarına astıklarında, talihlerinin hep yaver gideceğine ve zaferi kazanmakta gecikmeyeceklerine söz konusu hükümdarları inandırmıştır. Örtünün tamamını ya da çadırı göndermesi için, muhatabının Tatar Hanı ya da Büyük Moğol³ gibi büyük bir imparator olması gerekir. On ya da on iki yılda bir bu tür armağanı bir hükümdara ancak gönderebilir. Büyük Moğol adını verdiğimiz günümüzün Hindistan Kralı [Babürlü hakanı] Evrengzib tahta çıktığında, Mekke şerifi ona bütün örtüyü göndermiş. Kutsal Yer diye niteledikleri yerden gelen bu görkemli armağanı alan hakanın sarayında büyük bir sevinç yaşanmış. Hemen ardından Mekke şerifi, dünyanın en varlıklı ve en güçlü hükümdarlarından biri olan Büyük Moğol'un elinin ne kadar açık olabileceğini yaşayarak görmüş. Bütün Müslümanlar üstünde bir çeşit egemenlik kuran İslam dininin bu önderi, içinde bulunduğu durumdan yararlanmayı iyi bilmiş ve bütün Müslümanların ve Müslüman hükümdarların sırtından varlığına varlık katma fırsatını bulmuş.

MÜSLÜMANLARIN MEKKE VE MEDİNE İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Türklerin dinini anlatan eserleri yazanların, farz sayılan hacı yeterince ele aldıklarından hiç kuşku yok. İşte bu nedenden ötürü, asıl konu-

dan ayrılmak istemediğim için, bu konuyu uzatmayacağım. Sadece, şeriat konusunda en bilgili insanlardan birinin ağzından duyduğum üç ilkeyi aktarmakla yetineceğim: İlki, çok eski bir inanca göre Mekke'nin Allah'ın [Hz.] İbrahim'e kendisi için bir ev yapmasını buyurduğu yer olduğuna; bu nedenle bütün ulusların o oradayken Mekke'yi kitle halinde ziyarete geldiklerine; Kur'an'ın [Hz.] Muhammed'e aynı yerde Gök'ten indiğine inanırlar. İkincisi, bütün Müslümanların yaşamları sırasında bir kez hacca gitmelerine ilişkin buyruktur. Ne var ki, bu farz doğru dürüst geçinemeyen ve Mekke'ye giderken ailesine yiyecek bırakmayacağı için onlara acı çektirecek yoksulları kapsamaz. Üçüncüsü, Mekke ve Medine'nin önemine ilişkin. Mekke, Muhammed'in doğduğu yerdir ve bütün Müslümanların buraya hac için gelmelerini isteyerek bu kentleri yüceltmek ve ünlü kılmak istemiştir. Medine, Muhammed'in mezarının bulunduğu yerdir ve bu mezar hakkında bir sürü masal anlatılır. Kur'an'da yalnızca Mekke'ye gidilmesi buyrulmuştur. Burada peygamberin sandalet tekinden başka kutsal emanet yok; Medine'ye gitmenin farz olmadığı ve bu kenti görmeden de hac buyruğunun yerine getirilebileceği konusunda ulema hemfikirdir. Mekke'ye yapılan hac ziyaretini ve Avrupa'dan, Asya'dan ve Afrika'dan gelen Müslümanların peygamberin mezarına ulaşabilmek için izledikleri çeşitli yolları bu kitabın son bölümünde anlatacağım.

3 Büyük Moğol: Hint-Türk hükümdarı. Tavernier'in yaşadığı yıllarda, Babür'ün torunu Şah Cihan'ın oğlu Evrengzib, yaklaşık elli yıl (1658-1707) şahlık etmiş; güçlü yönetimi, siyaset ve bilimdeki yetkinliğiyle dünyaca ünlenmişti –ed.n.

KİLER VE DİĞER DAİRELER

Padişaha sofrada değilken su verildiğinde uygulanan eski âdet - Yemek yerken susuzluğu gidermenin Doğululara özgü yöntemi - Tiryakın bileşimi - Göz kamaştırıcı altın sofra takımları - Türk usulü yataklar - Hacet giderirken uygulanan bizimkinden farklı yöntemler - Saraya hapsedilmiş Türklerin iğrenç günahlarının nedenleri

O smanlı hükümdarlarının hazinesine ilişkin oldukça özel şeyler öğrendim. Enderun'daki diğer dairelerde de anlatmaya değer birçok şey daha var.

PADİŞAHA SOFRADA DEĞİLKEN SU VERİLDİĞİNDE UYGULANAN ESKİ ÂDET

Hazineyle, ucunda bahçelere açılan demir kapının bulunduğu on beş-yirmi adım uzunluğundaki karanlık ve kemerli revak' arasında, sol kolda kiler koğuşu bulunuyor. Burası padişah için şerbetlerin, şurupların ve çeşitli içeceklerin hazırlandığı ya da sık sık söz ettiğim IV. Murad örneğinde görüldüğü üzere, eğer padişah şarap içiyorsa, bu şarabın saklandığı yerdir. Padişah yemek dışında su içmek isterse, her defasında bu işin ona on sultaniye mal olması eski bir âdettir. Padişaha su şöyle bir merasimle getirilir: Her an padişahın yakınında bulunan kırk içoğlanının kaldığı hasoda kapısının önünde, kiler koğuşunun kapısına bakan bir nöbetçi sürekli bekler. Kiler odasında da iki içoğlanı sürekli nöbet tutar. Padişahın içi yanıp su istediğinde, hasoda önündeki içoğlanı hemen kiler nöbetçilerine işaret eder; nöbetçilerden biri, padişahın su içmek istediğini haber vermek için kilercibaşına doğru “su” diye bağırarak seyirtir; diğer nöbetçiye hasodaya doğru koşar; burada, odadaki kırk içoğlanından en kıdemlisi [hasodabaşı] nöbetçiye on sultanî öder. Bu kıdemli aynı zamanda hasodanın hazinedarıdır [hasoda hazinesi]; padişahın buyurduğu küçük ödemeleri o yapar. Biz buna Fransa'da “küçük keyifler hazinedarı” derdik. Su, yaklaşık iki ayak çapında, içi ve dışı değerli taşlarla bezenmiş altın bir

tepside taşınan altın veya porselen bir tasta sunulur: Bu tepsi sarayın en nadide parçalarından biridir. Bir akağa olan kilercibaşı, ardında genellikle kendi buyruğu altında görev yapan kiler içoğlanlarıyla birlikte suyu getirir; su taşırken, içoğlanlarının ikisi, iki yandan kilercibaşını koltuklar: Çünkü suyu baş hizasından yüksekte taşınması gereken kilercibaşı, önünü ancak tepsinin altından görebilir. Kilercibaşı hasodanın kapısına yaklaştığında, ona eşlik eden kiler içoğlanları –kilercibaşını koltuklayan iki içoğlan dışında– daha ileri gitmez, orada kilercibaşının dönüşünü beklerler. Hasoda içoğlanlarıysa, padişahın huzuruna kadar kilercibaşına eşlik ederler. Ne var ki, odanın kapısına ulaştınca, hasoda içoğlanlarının en kıdemli ikisi, kiler içoğlanlarının yerini alır, kupayı padişaha sununcaya kadar kilercibaşını koltuklamaya devam ederler. Kilercibaşının padişaha söyleyecek bir sözü yoksa, kupayı kilere geri götürür; buna karşılık, bazı işleri görüşmek istiyorsa, hem kupayı, hem tepsiyi kendisini koltuklayan hasoda içoğlanlarından birine verir ve kilercibaşının dönüşünü bekleyen kiler içoğlanlarına teslim ettirir.

YEMEK YERKEN SUSUZLUĞU GİDERMENİN DOĞULULARA ÖZGÜ YÖNTEMİ

Şeftali, kiraz, böğürtlen suları ve buna benzer diğer meyve suları gibi her çeşit serinletici içecek de kilerde saklanır. Türkler yemek sırasında hiç su içmez, yemek sonunda içerler; çünkü yemek sırasında susuzluklarını başka biçimde giderebilirler. İşte yemekte susuzluklarını gidermek için kullandıkları yöntem: Yemekte, yaklaşık iki *pinte*² alan büyük porselen kaplarla meyve suları [hoşaf] sunulur; kupanın içinde hangi meyve suyunun bulunduğu anlaşılsın diye kupalarının her birinin içine meyve suyunun tanesi (bozulmasın diye meyveyi şekerleme halinde saklarlar) konur. Herkesin yanında, bizimkilerden üç-dört kat büyük, sapı da buna orantılı olarak uzun tahta bir kaşık bulunur; çünkü altın ya da gümüş kaşık kullanma alışkanlıkları yoktur. İşte bu kaşıklar sayesinde tadını beğendikleri meyve suyunun kupalarına [hoşaf kâselerine] ulaşabilir, susuzluklarını giderebilmek için zaman zaman birkaç kaşık alırlar.

1 Kemerli revak: Enderun avlusundan, sarayın dördüncü yerine geçit veren, kiler koğuşunun altındaki kemerli dehliz. Buraya Kemeraltı deniyordu –ed.n.

2 *Pinte*: 568 cm³'lük hacim birimi –ed.n.

TİRYAKIN¹ BİLEŞİMİ

Türklerin tiryak-ı faruk adını verdikleri panzehir de kiler odasında ve büyük miktarda yapılır: Çünkü Türkler bunu her derde deva bir ilaç gibi kullanır ve kendilerinden tiryak istemeye gelen kentli ya da köylü herkeşe, hayır amacıyla tiryak verirler. Bileşiminde zehiri kullanılan engerek yılanlarını Mısır'dan getirirler, başka ülkelerininkileri kullanmazlar: Çünkü en iyi engereklerin Mısır'da bulunduğu inanırlar.

GÖZ KAMAŞTIRICI ALTIN SOFRA TAKIMLARI

Kiler koğuşunun önünde, zemini beyaz ve siyah mermer döşeli ve beyaz mermerden sekiz sütunun sıralandığı bir revak görülür; bu revak, kilercibaşının dairesine ulaşır. Kilercibaşının vekili olan kiler kethüdası da bu dairede kalır. Kiler kethüdası, kilercibaşı gibi bir hadımağa değildir ve saraydan çıktığında genellikle paşa olur. Bütün altın ve gümüş sofratakimlerini, leğenleri, ibrikleri, kupaları, tabakları ve şamdanları kilercibaşı korur. Sofratakimlerinin çoğu elmaslar, yakutlar, zümrütler ve diğer değerli taşlarla bezenmiştir. Üzeri mücevher kakmalı olmayan altın tepsi ve şamdanlardan kimileri öyle büyük ve ağırdır ki, bunları taşımak için iki adam gerekir: Bu şamdanlar bizimkilerden farklı biçimde yapılmıştır. Genellikle iki-üç ayak yüksekliğinde olup; on iki parmak çapında bir tabana oturur. Üst bölümleri bir kutu gibi ya da uçlu lamba gibidir ve içlerine yarım kilodan fazla yağ konabilir. Yağın halıya dökülmemesi için şamdanların ayakları söylediğim kadar büyük yapıyor. Kaldı ki, ayakların yükseklikle orantılı olması da gerekiyor. Parça parça ayrılmış haldeki içyağına parmak kalınlığında bir fitil konuyor ve bir odayı rahatça aydınlatıyor. Kiler kethüdasına gelince, helvacıların ve aşçıların âmiri odur; helvacılar ve aşçılar ancak onun buyruğuyla işe alınırlar.

Hazineyi anlatırken bu odada görevli içoğlanlarının koğuşundan hiç söz etmedim, çünkü saray yapılarını sırasıyla izlemek ve okurları adım adım bir avludan diğerine, bir daireden öbürüne götürmek istiyorum. Hazine içoğlanlarının koğuşu kiler koğuşunun hemen yanındadır ve çeşitli renklerde mermer döşenmiş bir revakla başlar; revağın tavanı aynı stilde yapılmış sekiz sütuna bindirilmiş ve her çeşit sarı ve mavi çiçeklerle bezen-

miştir. Revağın bir yanı açıktır; diğer yanında, ortada hazine koğuşunun kapısı, sağında ve solunda da üç büyük pencere görülür. Hazinesinin en kıdemli altı içöğlanı gece gündüz buradadır. Kapıdan girince, on beş adım uzunluğunda, beş adım genişliğinde, büyük beyaz mermer taşlar döşenmiş bir yoldan geçilerek, iki siyah mermer sütunun taşıdığı başka bir cümle kapısına varılır. Cümle kapısının üstünde, daha önce açıkladığım, Türkler arasında çok yaygın olan şu sözler yazılıdır: “Lâ ilâhe illâllâh, Muhammeden Resûlullah.” Cümle kapısından uzun bir koğuşa girilir; koğuştaki bir buçuk ayak yüksekliğinde, yedi-sekiz ayak genişliğinde, bir köşeden diğerine kadar uzanan bir çeşit kerevet görülür.

TÜRK USULÜ YATAKLAR

Hem gece, hem gündüz için, her içöğlanının dört ayak genişliğinde bir kullanım alanı var. Yatak olarak altlarında, şilte görevi yapan dört katlı bir yün örtü bulunuyor. Üstlerindeyse, çoğunlukla altın ya da gümüş işlemeli bir örtü ya da güzel ipekli kumaştan bir örtüleri var. Kışın bu örtülerden üç tane almalarına izin veriliyor. Buna karşılık, koğuşun nasıl yönetildiğini görmek –ama aslında, daha çok kimi kötü niyetleri ortaya çıkarmak– amacıyla zaman zaman baskın ziyaretler yapan padişaha ayıp olmaması için –daha sıcak tutmasına karşın– onlara yün örtü dağıtılmıyor. İçöğlanları, üstlerinde iç gömlekleri ve iç donlarıyla işte bu örtüler arasında uyuyorlar: Çünkü, ne Türkiye’de ne de Doğu’da çarşaf kullanılır; ister kış, ister yaz olsun, fazla zahmete katlanılmadan hemen hemen yarı giyinik vaziyette yatılır. İçöğlanlarının yataklarının üst yanında, tüm koğuşu çevreleyen dolaşan, kırmızı aşıboyasıyla boyanmış ahşap direkli bir galeri görülüyor; içöğlanları pılı pırtılarını kilitledikleri sandıklarını buraya koyuyorlar. Herkesin bir sandığı var; ama en kıdemli on iki içöğlanının ikişer sandığı bulunuyor. Koridorun anahtarı da bu on iki içöğlanından birinde duruyor. Çarşamba günleri, galeri açılıyor, her içöğlanı sandığından istediği şeyi alabiliyor.

3 Tiryâk: Pontus Kralı Mitri dat’ın buluşu denen bir tür al yonlu macun. Bu uyuşturucunun, tiryâk-i faruk, tiryâk-i ekber, tiryâk-i erbaa vb. türlerinin bağışlımları, yılan ve akrep sokmasının panzehiri veya sancıyı öldürücü kesmek için kullandıklarını söylerlermiş. Tiryâk-i faruk, Kahire’de Sultan Kalavun şifanesinde, yılan etinden ve yağından yapılmış. 15. yy Anadolu tabiplerinden Amasyalı Sabuncuoğlu da uzun araştırma ve denemelerden sonra tiryâk-i farukun formülüne ulaştığını *Mücerrebname*’sinde açıkladığı gibi, Evliya Çelebi de *Seyahatname*’sinin 10. cildinde Mısır’da kullanılan bu macun hakkında bilgiler verir –ed.n.

Başka bir gün içoğlanlarından biri mutlaka sandığını açma gereksinimi duyduğunda, beş-altı içoğlanını topluyor, birlikte hazine kethüdasından izin almaya gidiyorlar. Hazine kethüdası, galerinin anahtarını saklayan rafçıya kapıyı açmasını, ama içoğlanlarının arkadaşlarının sandıklarına da asla dokunmamalarına dikkat etmesini buyuruyor.

Odanın bir ucunda, hazine içoğlanlarının namaz için aptes aldıkları çeşmelere giden yola açılan bir kapı var. Çeşmelerin, tunçtan yapılmış yedi musluğu var ve burasının tabanı da duvarları da beyaz mermerle kaplı.

HACET GİDERİRKEN UYGULANAN BİZİMKİNDEN FARKLI YÖNTEMLER

Hacet gidermek için ayrılan yerler sağ kolda. Burası, her zaman temiz tutulan dört küçük odaya ayrılıyor. Odaların tabanına, tıpkı çeşmeler gibi, beyaz mermer döşenmiş. Türkler buraya girdiklerinde bizim gibi oturmazlar, yerden bir buçuk ayak ya da biraz daha yüksek olan deliğin üstüne çömelirler. Bir yay aracılığıyla açılıp kapanan demir bir kapak deliği örter. En küçük bir ağırlık geldiğinde, kapak ters döner ve pislik düşünce gene eski halini alır. Ayrıca, Türkler ve bütün Müslümanlar tuvalette temizlik için asla kâğıt kullanmazlar: Tuvalette gittiklerinde yıkanmak için bir ibrik su götürürler; böylece tuvalet deliğinin kapağı da temizlenir ve delik hep kapalı ve hep temiz durduğundan hiç kötü koku yayılmaz; dahası, tuvaletin altından geçen bir kanal bütün pisliği alır, götürür.

SARAYA HAPSEDİLMİŞ TÜRKLERİN İĞRENÇ GÜNAHLARININ NEDENLERİ

Ama keşke bu yerleri temiz tutmak için daha az çaba harcasalardı. Çünkü doğruları yeterince anlatmadığım suçlamasından çekinmesem, söz etmekten seve seve vazgeçebileceğim çok iğrenç pislikleri burada yapıyorlar. Bu anlatının ikinci bölümünde bazı şeylere zaten değinmiştim ve bu, ancak üstünkörü bir fikir verecek şekilde geçirtililecek bir konu aslında. İçoğlanları, suçların en berbatını işlemek için geceleri bu tür yerlerde buluşurlar. Sürekli gözlendikleri ve suçüstü yakalandıklarında çok ağır cezalara çarptırıldıkları (daha önce de anlattığım gibi, dayaktan ölenler bile olmuş) için buluşmaları çok güç. Bu utanç verici davranışın yattıkları yerde yapılmasını engellemek amacıyla iki meşale gece boyunca yanık durur ve

üç hadımağa sürekli devriye gezer; bu önlemler, içoğlanlarının bir araya gelip günaha girmelerini engeller. Bu kötülüğün kaynağını uzakta aramaya gerek yok: Katı hapis ve kadınsızlık, bu gençleri bu sapıklıklara yöneltiyor ve Türklerin iğrenç bir tutkuyla sürüklendikleri bir uçuruma itiyor. Çok küçük yaşta saraya giren içoğlanları, kadını ancak doğal içgüdüleriyle tanıyorlar ve içlerinde bir kadını görüp onunla yatsa ertesi gün ölmeye razı olacaklar bile var. Bu halklar genellikle şehvete öylesine düşkün ki, anlaşıldığı kadarıyla, ancak öldüklerinde şehvetten vazgeçebiliyorlar. İhtiyaçlarını da normal yoldan gideremezlerse, başka bir yol seçiyorlar. Sarayda yaşayanlar da başlarındaki denetçileri ellerinden geldiğince kandırıyorlar. Okur, camiye gizlenen iki içoğlanının hikâyesini anımsayacaktır; bu tek örnek bile, hayvani tutkularını doyurabilmek için akla gelebilecek her yolu nasıl denediklerini kanıtlamaya yeter. Hazinedarbaşı ve hazine kethüdasının dairesi, hazine koğuşundan sonra geliyor ve kendilerine ait bir çiçek bahçesine bakıyor. Kırk içoğlanının barındığı hasodayı ve mabeyn dairesinin girişini anlatmadan önce, başka birkaç odayı daha ele alalım.

DOĞANCIBAŞININ VE DİĞER BAZI GÖREVLİLERİN DAİRELERİ

Görkemli odalar - Doğancıbaşının olağan gelirleri - Müslüman hükümdarların av takımlarının görkemi - Geyik ve tavşan avında köpeklerin görevini üstlenen kuşlar - Padişahın kılıcını taşıyan silahdarağanın tertemiz odası - Sarayda titizlikle uyulan güzel düzen

GÖRKEMLİ ODAIAR

Doğancıbaşı ve buyruğundaki içoğlanlarının dairesi [doğancılar koğuşu], hazine koğuşuyla hasoda içoğlanlarının dairesi arasındadır. Doğancı içoğlanlarına ayrılan yerin hiçbir olağanüstü ve güzel yanı yoktur; ama, doğancıbaşıya ait iki oda epey görkemlidir ve saraydaki hiçbir odada olmadığı kadar gösterişli eşyalarla döşenmiştir. Giriş olarak kullanılan ilk oda daha küçüktür. Her iki oda da siyah ve beyaz mermer döşelidir. Her ikisinin de tavanına yaldızlı ve boyalı çiçek resimleri serpiştirilmiştir. Ne var ki, ikinci odanın tavanı daha gösterişlidir: her biri kendi karesi içinde ve bütünüyle altın yaldızlı büyük kabartma çiçekler halinde yapılmıştır. Duvarlar da altın yaldızın esirgenmediği güzel bir ahşap işçiliğiyle kaplıdır. Her iki yanda, bol ışık alan ve odayı iyice aydınlatan pencereler var. İpek halıyla örtülmüş mermer döşeme taşları hiç görünmüyor; iki-üç ayak genişliğinde ve dört parmak kalınlığında birçok şilte odanın çevresine sıralanmış. Şiltelerin kimileri çeşitli renklerde saten ya da kadifeyle, kimileri altın seraserle kaplı; bütün şilteler aynı kumaştan yapılmış, üç-dört ayak uzunluğunda ve yaklaşık iki ayak yüksekliğinde bir yastık var. Âdetleri olduğu üzere bağdaş kurarak oturduklarında, sırtlarını bu yastıklara dayarlar ve bu küçük şilteler odada iskemle ve koltuk görevi yapar.¹

DOĞANCIBAŞININ OLAĞAN GELİRLERİ

Doğancıbaşı saraydan çıktığında, en önde gelen paşalardan biri olarak, örneğin Kahire ya da Bağdat gibi büyük eyaletlerden birinin yönetimi-

ni üstlenir. Sarayda bulunduğu süre boyunca, yeme içmesi dışında her yıl on-on iki bin ekü ücret alır. Doğancı içoğlanları kuşları taşırlar, onlara yem verirler. Bahçelerde talim yapabilir ve av sırasında hep birlikte padişaha eşlik ederler. Hazine içoğlanlarıyla aynı kumaştan giyinirler, kimi zaman çuha da giyebilirler; ama bu giysiler, sürekli çuha giyen birinci ve ikinci odanın içoğlanlarından kolayca ayırt edilir. Çünkü Doğancı içoğlanlarının yukarıdan aşağıya bileğe doğru daralan ve düğmelerle iliklenen yenleri vardır; buna karşılık diğer içoğlanlarının yenlerinin aşağı kesimi de, yukarı kesimi de geniştir ve bu özellik onları Doğancılardan ayırır. Doğancılar koğuşundaki en kıdemli on iki içoğlanı, hazine içoğlanlarıyla aynı maaş ve ayrıcalıklara sahiptir ve onlarla birlikte yemek yerler; ama diğer Doğancılar, padişahın çamaşırlarını yıkayan Seferlilerle aynı düzeyde tutuluyor ve Seferlilerle aynı sofraya oturuyorlar.

MÜSLÜMAN HÜKÜMDARLARIN AV TAKIMLARININ GÖRKEMİ

Doğancıbaşının buyruğunda, içoğlanları dışında, sekiz yüz kişi bulunuyor. Her çeşit kuşu sürekli av için eğiten ve kuşları ancak iyice eğittikten sonra saraya veren bu kişilerin kimileri İstanbul'da, kimileri yakın çevrede bulunuyor. Padişahın kullandığı kuşlar arasında boynuna değerli taş takılmamış olanı yok. Boyuna takılan taşın değerinin kimi zaman on bin eküyü bulduğu bile oluyor. Bütün Müslüman hükümdarların, özellikle de İran şahının çok güzel av takımları var. Saray ileri gelenlerinin avdan dönerken oluşturdıkları uzun kortejden daha görkemli bir manzara olamaz. Hepsi, bileklerinde kuşları, düzgün bir sıra oluşturarak yürürler. Her kuşun boynunda ya bir elmas, ya başka bir değerli taş asılıdır ve başlıkları ince işlemelidir; bu çok güzel bir manzardır.

GEYİK VE TAVŞAN AVINDA KÖPEKLERİN GÖREVİNİ ÜSTLENEN KUŞLAR

Fransa'da asla kullanmadığımız, bizimkilerden daha büyük ve güçlü birçok kuş çeşidini av için eğitirler. Tavşanı ve geyiği köpeklerle değil, bunlarla ko-

1 Doğancılar Koğuşu: Taver-nier'in tarifinden, bu koğuşun, Silahdarağa Hazinesi denen iç içe iki mekânın yerinde bulunduğu tahmin edilebilir. Doğancılar örgütü kaldırılınca koğuşları Seferli içoğlanlarına; Seferliler yeni koğuşlarına taşınınca da Silahdarağaya tahsis edilmiştir. 1847'deki yıkımlar ve 1924'te saray müze olduktan sonra Enderrun koğuşlarındaki tadilat nedeniyle, yazarın anlattıklarının izlerini aramak beyhudedir –ed.n.

valıyor, yabandomuzu ve diğer hayvanların avına çıkıyorlar. Bu avı hoş ve kolay kılan da İran'da arazinin çıplak olması ve kuşu gözden kaybetmelerine yol açabilecek ormanların bulunmaması. Kuş, avı uzaktan seçiyor, gözden kaybolmasına fırsat vermeden üstüne çullanıyor, kafasına konarak gözlerini oyuyor, avı silkeliyor ve şaşırtıyor, hızını keserek avcılarının daha çabuk yetişmesini, ava atış yapmasını sağlıyor. Ama, avcılar yalnızca sultan istediğinde ya da okunu atıp ya da tüfeğini ateşleyip avı vuramadığında atış yapıyorlar. Bu durumda sultana eşlik edenlere yeteneklerini gösterme izni veriliyor.

PADİŞAHIN KILICINI TAŞIYAN SİLAHDARAĞANIN TERTEMİZ ODASI

Doğancı koğuşundan sonra uzun, yalnızca bir yanı kapalı, yukarı doğru eğimli bir revak gelir. Tonozu çeşitli renklerde on mermer sütuna biner; taban mermer döşelidir. Tavanda oldukça sade çiçek süslemeleri görülür. Revağın sonunda, sağ yanda, padişahın kılıcını taşıyan silahdarağanın dairesi var. Odanın bir bölümü halı kaplı; diğer bölümü üç ayak yüksekliğinde bir sekidir. Buraya beyaz mermerden dört ayak uzunluğunda üç basamakla çıkılır. Odanın geri kalanı, altın sarısı ve yeşile boyalı bir parmaklıkla kapatılmış. Sekinin tamamı gösterişli ipek halılarla kaplı ve çevresine –hem duvar tarafına hem de parmaklık tarafına– her çeşit altın ve gümüş işlemeli minderler yerleştirilmiş. Odanın duvarları baştan aşağı yaldız kaplı; uygun yerlere, çok çeşitli çiçek saksıları resmedilmiş ve bunlar güzel bir görünüm oluşturuyor. Silahdarağanın oturduğu yer, sekinin sağındadır. Ağanın başucunda, padişah saraydan çıktığında silahdarağanın elinde taşıyarak padişahın ardında yürüdüğü kılıçlar ve palalar asılı.

SARAYDA TİTİZLİKLE UYULAN GÜZEL DÜZEN

Padişahın tahta çıkışından başlayarak, üzerinde taşıdığı tüm eşya ancak padişah ölünce hazineye döner. Hazinesinin âmiri olan hazinedarbaşı, padişahın yaşamı boyunca hazineden çıkan eşyaların geri dönüp dönmediğini kayıtlarına bakarak denetler. Hazineden bazı parçalar alındığında, bunlar silahdarağaya teslim edilir. O da hazinedarbaşına kendi el yazı-

sıyla bir makbuz verir; böylece silahdarağa zimmetine hiçbir şey geçiremez ve saraydaki iyi düzen her alanda sürdürölür. Odanın başka yerlerinde, mücevher kakmalı, gösterişli hançerlerin ve bıçakların asılı durduğı görölür. Bunlar da diğlereri gibi, hazine defterlerinde kayıtlıdır. Odanın her iki yanında, silahdarağaya hizmet eden ve onun yanından hiç ayrılmayan dört Seferli içoğlanının kaldığı iki küçük oda bulunur. Artık padişahın dairesi- ni [mabeyn dairesi] anlatmanın tam zamanı.

PADİŞAHIN DAİRESİ

Kırk içoğlanının odası - IV. Murad'ın yiğitliğinin anıları - Türkiye'deki camilerin yönü - Namazın kılınışı - Muhteşem kış odası - Muhammed'in gizemli mührü - Türklerin aşırı batıl inançları - Gülünç ve çıkarıcı dindarlık - Ömer'in kutsal emanetleri - Gülünç mezhep - Padişahın Mabeyn Dairesi - Sultan IV. Murad'ın cihannüması - Bozcaada'nın nefis şarapları - Cezalandırılan ihanet - Güzel Sicilyalı kadının talihi - Padişahın yatak odası - Muhammed'in sancağının Türkler arasında kutsal sayılması - Padişah dairesinin devamı

Her ne kadar iç saray [Enderun] biri padişahın, diğeri kadınların daireleri olmak üzere iki bölüme ayrılmışsa da, okuru fazla yormamak için, padişaha ait bölümde çeşitli amaçlar için düzenlenmiş odaları ayrı ayrı ele almayı daha uygun buldum.¹ Hamamdan, hazine odasından, kiler koğuşundan, doğancılar koğuşundan uzun uzun söz ettikten sonra, bizzat padişahın dairesini anlatmaya başlıyorum.

KIRK İÇOĞLANININ ODASI

Önce hasoda geliyor: İçoğlanlarının en yüksek sınıfı olan dördüncü odaya Türkler bu adı veriyorlar. Burası, padişahın her tür hizmetini gören kırk içoğlanına ayrılmış bir oda. Hasoda, hazine odasıyla aynı büyüklükte ve hemen hemen aynı biçimde döşenmiş; ne var ki, hazine odası kadar aydınlık değil, az ışık alıyor.² Hasoda içoğlanları çok kalabalık olmadığından, oturmaları ve yatmaları için daha çok yer var; odanın ortasında, içoğlanlarının döşeklerinden daha yüksek, kare biçiminde, küçük bir alan görülüyor; hasodabaşı buradan içoğlanlarının bütün hareket ve davranışlarını görebiliyor. İçoğlanlarının davranışlarıyla ilgili padişaha bilgi veriyor ve verdiği bilgiler doğrultusunda iyi iş yapanlar ödüllendiriliyor, kötü iş yapanlarsa cezalandırılıyor. Odadaki içoğlanlarının bütün gereksinimlerini hemen karşılamak da onun görevi. Odanın kapısına sık sık sözünü ettiğim “Lâ ilâhe illâllâh...” yazısı iri altın yaldızlı harflerle kazılmış; kapının dört köşesin-

deyse [Hz.] Muhammed'in dört halifesinin siyah mermer kazılı adları yer alıyor: Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali. Padişah bir hasodahı paşa yaptığında ve paşa da eyaletine gitmek için zat-ı şahaneden izin aldığında, bütün bu adların kazılı olduğu kapıdan çıkıyor ve dışarı çıkar çıkmaz geri dönüp bu kapının eşliğini büyük bir saygı ve alçakgönüllülükle öpüyor. Odaya girince sağda, yaldızlı çerçeveler içine alınmış birçok Kur'an ayeti görülüyor. Söz konusu hatlardan biri, IV. Murad'ın babası Sultan [I.] Ahmed'in [1603-1617] elinden çıkmış.

IV. MURAD'IN YİĞİTLİĞİNİN ANILARI

Solda, duvara asılmış örme bir zırhla bir miğfer ve değirmi bir kalın görülüyor: Bunlar IV. Murad'ın yiğitliğini gösteren bazı anılar: Bağdat kuşatması sırasında, yiğit bir İranlı kaleden çıkıp, yüzyılın en cesur ve güçlü kişilerinden biri olan IV. Murad'a meydan okumuş. Sultan, tepeden tırnağa silahlı bu İranlının karşısına eline yalnızca bir pala alarak çıkmış. Silah kullanmadaki ustalığı, gücünden ve yiğitliğinden hiç de geri kalmayan IV. Murad, hasmına hiç fırsat tanımadan sağ omzuna müthiş bir kılıç darbesi indirerek İranlıyı gövdesinin ortasına kadar örme zırhıyla birlikte biçmiş ve hemen oracıkta cansız yere sermiş.

Hasodanın karşısında, oldukça uzun ve yapısı bakımından çok ilginç bir yol var. Beyaz mermer sütunların çevrelediği, iki yanı kapalı bu koridor kıvrıla kıvrıla ilerlediği için, insan altı adım önünde gideni göremiyor. Bu koridorda, padişahın yanından hiç ayrılmayan hasodanın ilk dört ağasının [arzağaları] eski giysilerinin kilitlendiği dolaplar duruyor. Saray ileri gelenlerinin listesini verdiğim sırada söz ettiğim bu ağalar şunlar: silahdarağa, çuhadarağa, rikâbdarağa ve hasodabaşı.

TÜRKİYE'DEKİ CAMİLERİN YÖNÜ

Çok garip ve sıradışı biçimli bu yol, önceki bölümde anlattığım yukarı doğru meyilli revağa da pek uzak değil. Yokuş tırmanan bu revağın tam karşısında, orta büyüklükte, boyu eninden uzun, kuzey-güney doğ-

1 İç-Saray/Enderun: Padişahın özel yaşamına ayrılan Harem-i Hümayun da denilen burada, birbirinden tamamen tecrid edilmiş iki ana bölüm vardı: Biri, içoğlanlarının hizmet verdiği Saray-ı Enderun'du. Buraya Mabeyn-i Hümayun da denilirdi. Diğeri; padişah ailesinin yaşadığı Harem-i Has'tı. Cariyelerle haremağalarının hizmet ettikleri hreme, ifet-saray-ı şâhane de deniyordu -ed.n.

rultusunda bir cami var. [Ağalar Camii?] Türkler bütün camilerinin kuzey-güney doğrultusunda olmasına dikkat ediyorlar, çünkü camilerin imparatorluğun bütün eyaletlerinin güneyinde kalan Mekke'ye dönük olmasını istiyorlar. Güney cephesindeki duvarda [kıble duvarı] mihrap adını verdikleri bir çeşit göz var. İmam, belli saatlerde namaz için buraya geliyor; padişah, hasodadaki kırk içoğlanıyla birlikte namaza gidiyor ve penceresi mihraba bakan küçük bir odada [Hünkâr Mahfili] namazını kılıyor. Mihrabın her iki yanında beş sütunlu bir revak uzanıyor. Sütunların kimileri yeşil, kimileri lal rengi. Hem harimde, hem hünkâr mahfilinde, hem de revakta hep gösterişli halıların üstünde yürünüyor. Burada hiç tasvir yok; duvarları kaplayan mermerlerin beyazlığı dışında süse rastlanmıyor. Buna karşılık, çeşitli yerlere asılmış yaldızlı çerçevelerde iri Arap harfleriyle yazılar var; bunlar Kur'an ayetleri.

Padişahın namaz kıldığı hünkâr mahfilinin penceresi sekiz ayak genişliğinde, üç ayak yüksekliğinde. Hıristiyan kralların birçoğunun sarayındaki şapellerde olduğu gibi, ardında bir perde bulunan bir kafesle örtülü. Yine mihrabın karşısında, kadınlar için hünkârınkine benzeyen bir pencere ve bir oda daha var. İmamın yanında duran müezzin perdelerin oynatıldığını fark ettiğinde, padişahın ve hanım sultanların geldiğini haber veren bir çingırağı çalıyor.

NAMAZIN KILINIŞI

Bunun üzerine müezzin, "Tanrı uludur" anlamına gelen şu iki sözcüğü bir ezgiyle dört kez söylüyor: "Allahüekber." Ayrıca buna alçak sesle bazı sözcükleri de ekleyen imam, daha sonra şunları söylüyor: "Elhamdü lillahi Rabb'il-âlemin," başka bir deyişle "Alemlerin sahibi Allah'a hamdolsun." Birçok kez secde ederek namaza bu biçimde devam ediyor ve bütün cemaat da onunla birlikte secde ediyor.

Caminin kubbesinin ortasında büyük bir demir çember var; Venedik kristallerinden yapılmış birçok kandil bu çemberden sarkıyor; iki koridor boyunca da kandiller asılmış; buna karşılık camilere ne altın ne de gümüş sokulmasına izin veriliyor. Kandiller yalnızca yatsı namazı sırasında yakılıyor ve kristallerden süzülen ışık çok güzel bir görüntü sağlıyor.

İleri gelen dört hadımağadan biri olan sarayağasının odası bu camiye bitişik ve sarayın iç kesimindeki bütün ağa dairelerinin en küçüğü: Uymasına yetecek alandan biraz büyükçe. Küçük odadan iki içöğlanı sarayağasına hizmet ediyor.

İçeride, hasoda kapısının hemen önünde, beyaz ve siyah mermer döşeli, ortasında gene mermerden –ama çeşitli renklerde– fiskiyesinden dört-beş ayak yüksekliğinde su fışkırtan şadırvanlı bir oda var.⁴ Fiskiye den dökülen su, kavkı biçimindeki ikinci bir havuza, daha sonra da bu iki havuzdan daha büyük üçüncü bir havuza akıyor. Odanın tavanı, gün ışığının girdiği birkaç pencerenin açıldığı bir kubbe biçiminde; duvarların bütün bezemesi oldukça yalın birkaç desenden ibaret. Odaya girince, biri sağda, diğeri solda iki kapı görülüyor: Soldaki kapı bir çiçek bahçesine açılıyor; diğeryse, padişahın kışın zaman zaman geldiği bir odanın kapısı.

MUHTEŞEM KIŞ ODASI⁵

Bu oda sarayın en güzel mekânlarından biri. Odanın tonozu, ortasında yeşil bir çizgi bulunan iki altın yaldızlı ince süsle birbirinden ayrılan küçük tonozlar bütününden oluşuyor; küçük tonozların her köşesinde, duvarda, yaldızla çok iyi bezenmiş lamba altlığı bulunuyor. Duvarları güzel bir beyaz mermerle kaplı olmasına karşın, bel hizasına kadar gelen bölümünde çok iyi bir ahşap işçiliği görülüyor; üzerinde yürünen gösterişli halılar, tavanı güzelleştiren rengârenk büyük mermer karoları gözlerden gizliyor. Duvarlar boyunca birçok minder sıralanmış; bunların süs için olanları inciler ve değerli taşlarla bezeli, yastık olarak kullanılabırlarsa altın ve gümüş işlemeli ya da başka gösterişli kumaşlarla kaplanmış. Odanın köşelerinden birinde, iki ayak yüksekliğinde portatif bir karyola⁶ var; işlemlerde inciler, yakutlar ve zümrütler kullanılmış. Ne var ki, padişah odaya geldiğinde, süs olarak kullanılan, ama günlük kullanıma elverişli olmayan örtüler ve

2 Eski hasoda koşu: Hasodalı kırk züflü ağanın koşu önceleri, kıslık köşkün (hasodanın) alt katındaydı. Buradan yukarıya duvar içindeki taş basamaklardan çıkılıyordu. IV. Murad, içli dışlı olduğu züflü ağalar için, hasodanın harem tarafındaki revaklarını kapatarak yeni bir koşu yaptırmıştı –ed.n.

3 Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin: Farz namazlarda imâmın yüksek sesle okuduğu Fatiha suresi –ed.n.

4 Şadırvanlı Oda: Hasoda kasrının / hırka-i saadet daire sinin girişi. Buraya şadırvanlı sofa denilir –ed.n.

5 Kış odası: Hasoda kasrının ocaklı odası. Buraya taht odası da deniyordu. Hırka-i saadet ve sancak-ı şerif, özel çekmecele riyle burada saklanırdı –ed.n.

6 Portatif karyola: Padişahın oturmasına mahsus, şıvan ya da baldaken biçiminde, dört ince sütunlu, üzeri kubbe msî sedir-taht –ed.n.

yastıklar kaldırılıyor, padişahın rahatça üzerinde dinlenebileceği kadife ya da atlas örtüler konuyor.

[Hz.] MUHAMMED'İN GİZEMLİ MÜHRÜ

Yatağın ayak ucuna doğru, duvara bir tür niş açılmış; burada, kenarları yarımşar ayak uzunluğunda, kare biçimli, abanoz ağacından bir sandık ve içinde de [Hz.] Muhammed'in mührü [Mühr-i Nebevî] bulunuyor. Mühr, kristalin içine yerleştirilmiş, kristal de fildişi bir çerçeveye oturtulmuş; tamamının boyu dört, eni üç parmak. Mührün kâğıt üstündeki baskısını gördüm; ne var ki, bunu gösteren kişi kâğıda dokunmama asla izin vermek istemedi. Çünkü onu büyük bir kutsal emanet sayıyordu. Oda her üç ayda bir temizleniyor, halıları değiştiriliyor ve bu işleri hazine içöğlanları yapıyor. Temizlik sırasında hazinedarbaşı sandığı açıyor; elinde işlemeli bir mendil, büyük bir saygıyla mührü alıyor; bu sırada içöğlanlarının en kıdemlisi elmaslarla, mavi safirlerle bezeli, üstünde bir çeşit buhurdanlık bulunan bir kâseyi elinde taşıyor. Buhurdandan çıkan kokulu tütsü, bütün odaya yayılıyor. İçöğlanı buhurdanlığı birbirine kenetlediği iki elinin arasında tutuyor ve başının üstüne kaldırıyor; odada bulunanlar secdeye vararak saygılarını gösteriyorlar. Secdeye varanlar ayağa kalkınca, kıdemli içöğlanı, buhurdanlığı çenesinin altına kadar indiriyor; hazinedarbaşı mührü tütsülüyor, odadakilerin hepsi peygamberlerinden kalmış en değerli kutsal emanetlerden birini çevreleyen kristali öpüyorlar. Bu kristali birçok kez öpmüş olan hazine odasındaki iki adamımdan, mührün neden yapıldığı ve üzerinde ne yazdığı konusunda ayrıntılı bilgi almaya çalıştım; ama, du-man, mührü örten kristal ve bunlara ek olarak öpme sırasındaki zamanın çok kısa olması nedeniyle, ne maddeyi ne de kazılmış yazıyı fark etme olanağı bulamadıklarını söylediler. Ramazanın on dördünde, padişah yanına yalnızca silahdarağayı alarak bu odaya geliyor. Mührün üstündeki kristali kaldırarak mührü eline alıyor ve hiçbir mühürden büyük olmayan elli kâğıt parçasına mührü basıyor. Bu iş için porselen bir kap içinde hazırlanmış tutkalı bir mürekkep kullanılıyor. Parmak kaba sokularak mürekkep alınıyor ve mührü sürülüyor; mührülenen bütün küçük kâğıtlar, zat-ı şahanelerinin dileğiyle ileride anlatacağımız işlerde kullanılıyor.

TÜRKLERİN AŞIRI BATIL İNANÇLARI

Aynı odada, mührün saklandığı nişte büyük altın ve gümüş saçıklı yeşil bir halıyla örtülmüş, [Hz.] Muhammed'in hırkasının [hırka-i şerif] saklandığı orta büyüklükte bir çekmece daha var. Hırka keçi kılından, beyaz, sıradan, geniş yenli, Türklerin büyük bir kutsal kalıt saydıkları bir giysisi.⁷ Hırkayı sandıktan çıkaran padişah onu saygıyla öpüyor ve mühür kâğıtlara basıldıktan sonra kendi buyruğuyla içeri giren kapağasının ellerine bırakıyor. Kapağası, hazine kethüdasına ve en kıdemli içoğlanlarına buyurup, dış bölümüne yer yer zümrüt ve firuze taşları kakılmış büyük –bana söylendiğine göre, yarım Paris muid'i⁸ hacminde– bir altın tekneyi getiriyor. Kenarlarından beş-altı parmak kalıncaya kadar teknenin içi suyla dolduruluyor; kapağası hırka-i şerifi suya batırıp çekiyor; hırkanın suyunu, yere hiç damlatmamaya dikkat ederek, teknenin içine iyice sıkıyor. Sıkma işi bitince, Venedik kristalinden yapılmış birçok küçük şişeyi bu suyla dolduruyor, ağızlarını iyice kapatıp üstlerine padişahın tuğrasını basıyor. Hırka, Ramazanın yirmisine kadar kurumaya bırakılıyor; Ramazanın yirmisinde padişah geliyor ve hırkayı yeniden sandığa kilitliyor.

GÜLÜNÇ VE ÇIKARCI DİNDARLIK

Hırka yıkama töreninin ertesi günü, başka bir deyişle Ramazanın on beşinde Padişah, mühür basılmış birer kâğıdı küçük bir rulo yapıp ipekle iyice bağladıktan sonra, su dolu şişelerden biriyle birlikte haremde gelen kadınlarına, İstanbul'un ricaline ve İmparatorluğun en büyük paşalarına gönderiyor; onlar da bunu büyük bir lütuf olarak kabul ediyorlar. Ne var ki bu, pahalıya patlayan bir lütuf: Bir parça kâğıt ve birkaç damla su karşılığında, padişaha çok büyük armağanlar gönderiliyor. Bu iyi niyet nişanelerini getiren kişilere vermeleri gereken armağanlar da cabası. Kapağası suyu canının istediği kadar, armağanları ne kadar artırmak istiyorsa o kadar çoğaltabiliyor: Yapması gereken tek şey, tekneden aldığı su kadar yeniden su eklemek; teknedeki su –hırka-i şerifin batırıldığı suyla karıştığı için– önceki su kadar değerli sayılıyor. Çünkü mühürlü kâğıt olmadan bu şişeleri gönderdiği kişiler de var ve armağanları

7 Hırka-i şerif: Hz. Muhammed'in, kendisini bir kasideyle öven Kâ'b bin Züheyre'ye hediye ettiği söylenen hırka, hırka-i sa'adet –ed.n.

8 Paris muidi: Sivılar için kullanılan eski bir hacim ölçüsü: Yaklaşık 268 lt –ç.n.

taşıyanlara verilen armağanlardan da pay alıyor. Ne var ki, suyu çoğaltmasına üç gün boyunca, başka bir deyişle Ramazanın on yedisine kadar izin veriliyor; bu tarihten sonra eklenebilecek su, var olduğu düşünlen erdeminden artık yoksun kalıyor. Bu armağanları alanlar, [Hz.] Muhammed'in mührünün basılı olduğu kâğıdı alıyor, küçük şişenin içindeki suya bir süre batırıyor ve büyük bir dindarlıkla hem suyu hem kâğıdı yutuyorlar! Ama şunu anımsatmak gerek: Hiç kimse kâğıdı açmaya cesaret edemiyor, kutsal mührün baskısını görmelerine izin verilmediği için kâğıdı açmadan yutuyorlar; kendilerine sadece şişe yollananların bazıları imamlarına haber salarak şu sözleri yazmalarını istiyorlar: "Lâ ilâhe illâllâh, vahidü'l-cebbar" (tek kahredici Allah'tan başka ilah yoktur). Bazılarıysa şu sözleri yazdırıyorlar: "Lâ ilâhe illâllâh, melikü'l-vehhab" (günah bağışlayıcıların padişahı olan Allah'tan başka ilah yoktur). Kâğıt yazılınca, küçük şişedeki suyun içine atıyor ve üzerindeki sözcüklerin mühürle aynı erdeme sahip olduğuna inanarak suyla birlikte yutuyorlar.

ÖMER'İN KUTSAL KALITLARI

Aynı odada, peygamberin mührünün ve hırkasının saklandığı yerin yakınında, duvara asılı çok kaba bir saldırma görülüyor. Kını yeşil çuha kaplı bu saldırmanın, [Hz.] Muhammed'in sahabesinden olan ve Ebubekir daha yaşlı olmasına ve [Hz.] Muhammed onun damadı olmasına karşın, peygamberden sonra halifelğe gelen Ömer'in saldırması olduğuna inanılıyor.⁹ Araplar Ebubekir'in dönemin en bilgili Yahudisi olduğunu, Musa dininden döndükten sonra Mekke'deki okullarda ders verdiğini, daha sonra da Kur'an'ın bir bölümünü oluşturduğunu söylerler.¹⁰

Saldırmanın yanında, Ebu Müslim adlı birinin kılıcı olduğuna inandıkları için çok saygı gösterdikleri bir çeşit kılıç daha görülüyor; Söylentiye göre Ebu Müslim, İslam dininde sapkınlık yaratanları bu kılıcıyla kesmiş. Ebu Müslim, peygamberin ölümünden dört yüz yıl sonra dünyaya gelmiş, iki yüz yıldır gerçek Müslümanlara eziyet çektiren bir mezhebi yok etmiş ve Haricilik adıyla güçlenen bu mezhebe karşı birçok zafer kazanmış.¹¹ Eski Kalde ülkesi olan Kürdistan dağlarında bu mezhepten bazı kimselere rastlamışım.

GÜLÜNÇ MEZHEP

Bunlar çok bilgisiz, birçok batıl inancı olan kişiler; onlara karşı dikkatli olmak gerek: Onların önünde siyah bir köpeğe vurmamaya, soğan kesmemeye (yemek istediklerinde, soğanı iki taş arasında eziyorlar) dikkat etmeli. Bu koyu bilgisizliğin nedeni, içlerinde onları eğitecek kimse olmaması, bir molla ya da cami bulabilmek için beş-altı gün gitmek zorunda kalınmasıdır. Gene aynı nedenden ötürü birçoğu sünnet olamamış; sünnet olanlar da ancak on iki ya da on beş yaşlarında olabilmişler. Ayrıca sünnet olurken, molla bulabilmek için çok uzaklara gidebilmeleri ve kendileriyle birlikte gelen akrabaların ve dostların yolculuk giderlerini karşılayabilmeleri gerek.

PADİŞAHIN DAİRESİ

Hırka-i şerif odasıyla bölümün başında sözünü ettiğim hasoda arasında, kızıl somakiden üç kapısı olan oldukça güzel bir cephe görülüyor; kapılardan ortadaki padişahın mabeyn dairesine girişini sağlıyor. Diğer ikisinden çuhadarağa ile rikâbdarağanın dairelerine giriliyor; bu iki daire çok karanlık, çünkü konumları gün ışığı almalarına elverişli değil ve birine ancak küçük bir pencere açılabilmiş. Ama ülke modasına uygun biçimde çok iyi döşenmişler; burada hep ipek halılar üstünde yürünüyor; seraserli ve ipek işlemeli yastıklar da hiç eksik değil; beyaz mermerle kaplanmış duvarlarda belli aralıklarla altın sarısının ve gök mavisinin ustalıklı kullanıldığı kabartma olmayan çiçek saksıları resmedilmiş.

Padişahın dairesi oldukça büyük bir salonla başlıyor; salonun içi de dışı kadar güzel; çeşitli renklerdeki mermerler birlikte kullanılmış; taban, İran'dan gelen halılarla kaplı; halılar çok gösterişli ve ipekten yapılmış olanlara göre çok daha makbul sayılıyor. Salonun çevresine beş ayak genişliğinde, beyaz pike fonlu ve işlemeli ipek örtüler serilmiş; örtülerin üstündeyse dört ayak uzunluğunda, iki-üç ayak genişliğinde gösterişli minderler var.

9 İlk halife Ebubekir'dir -ç.n.
10 Ebubekir'le ilgili bu bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır -ç.n.
11 Ebu Müslim ve Haricilik: Mevali (köle kökenli) Ebu Müslim (ö.755), Abbasoğulları tarafından Horasan'da ayaklanma başlatarak Emevi halifeliğinin yıkılmasını sağladı. Haricilikse, İslâm'da ilk dinsel-siyasal eylem olarak ortaya çıkmış ve zamanla bir mezhebe dönüşmüştür. 8. yy başında Haccac'ın kıyıcılığı sonucu sinen Hariciler, Emevilerin yıkılışından sonra 750'lerde başlattıkları ayaklanmalar sonuçsuz kalmakla birlikte Haricilik birçok kollara ayrılarak mezhepsel varlığını korudu -ed.n.

SULTAN IV. MURAD'IN CİHANNÜMASI

Odadaki iki kapıdan biri içoğlanlarının dairesine, diğeri hareme açılıyor ve oradan çıkınca da çiçek bahçesine giriliyor;¹² Çiçek bahçesinin ortasında fıskiye bir havuz görülüyor. Bahçenin iki ucundan birinden Revan Köşkü'ne, başka bir deyişle direkler üstüne oturtulmuş bir odaya geçiliyor. Burası bir cihannüma ya da Sultan IV. Murad'ın İran seferi dönüşünde, Şah Safi'den Bağdat'ı aldıktan, Tebriz'i yakıp yıktıktan ve valisinin ihaneti sayesinde⁹ Revan'ı ele geçirerek topraklarına kattıktan sonra yaptırdığı güzel manzaralı büyük bir oda. Valinin nasıl cezalandırıldığını birazdan anlatacağım ve sergilediği alçaklığın eksiksiz öyküsünü Seyahatname'me saklayacağım.

Köşk, yüksekçe bir yere, sarp bir kayanın üstüne yapılmış ve IV. Murad yapıyı güzelleştirmek için hiçbir şey esirgememiş. Burası çok güzel tonozlu bir yapı. Duvarların desteklerin hizasına kadar olan bölümü bütünüyle beyaz mermer kaplı; duvarlarda, yaldızlı Arap harfleriyle yazılmış bazı dizeler görülüyor. Yapının her yanı açık: Kafesler dışarıdan içerinin görülmesini engelliyor ve içeridekilere dünyanın en güzel manzarasını sunuyor. Köşkten bütün Galata ve Pera, Asya'nın Üsküdar ve Kadıköy çevresi, Avrupa'nın en güzel limanlarından biri olan İstanbul limanı, Sarayburnu'nda Akdeniz'in suları ile buluşan (burada, sanki Avrupa ile Asya'nın doğal sınırlarını belirtiyormuş gibi beyaz bir çizgi görülüyor) Karadeniz Boğazı seyredilebiliyor. Sultan IV. Murad, kendisine şarap içmeyi öğreten (buna o kadar çok alışmış ki, kimi zaman sefahat âleminde üç gün üç gece geçiriyor) Revan valisiyle birlikte sık sık işte buraya gidiyor.

BOZCAADA'NIN NEFİS ŞARAPLARI

Bozcaada şarabından başkasını içmiyorlar; Bozcaada şarabı, bütün Ege adalarının en güzel, en az sarhoş edici şarabı. IV. Murad, şarap içme konusunda, ona içmeyi öğreten ustası kadar mahirleşmişti. Bu İranlı vali sefahat âlemi konusunda çok bilgiliydi; ihanet etmeden ve elindeki toprakları IV. Murad'a vermeden önce, İran'a yaptığım seyahatlerden birinde, on beş gün yanında kalmamı rica etmişti ve onu hoşnut edebilmek için geceler boyu (gündüzleriyse, işleriyle uğraştığı ve dinlendiği için onu hiç görmüyordum) içmek zorunda kalmıştım.

CEZALANDIRILAN İHANET

Ne var ki, sonuçta hiçbir suç cezasız kalmıyor. İran şahı Safi hiçbir barış önerisini ve hatta Osmanlı büyükelçisini kabul etmek istemediği için (İsfahan'da bulunduğum sırada büyükelçinin geri gönderildiğine tanık olmuştum), IV. Murad haini ona göndermedi; bir gün Revan Köşkündeki olağan sefahat âlemlerinden biri sırasında, sessiz sedasız boğdururdu.

GÜZEL SICİLYALI KADININ KADERİ

IV. Murad, valide sultanı,¹⁴ kız kardeşleri ve o sıradaki hasekileri gibi sarayın önde gelen kadınlarını da kimi zaman bu güzel yere getirtiyor. Ama çok sevdiği Sicilyalı bir kadınla sık sık burada buluşuyor; Sicilyalı kadın çok güzel ve IV. Murad'tan her istediğini koparabilecek kadar akıllı. İspanya'nın en önde gelenlerinden biriyle evlendirilmek üzere gemiyle oraya götürülürken Berberi korsanlarınca denizde esir alınmış; Cezayir paşası onu padişaha armağan olarak göndermiş; padişah onu çok sevmiş ve saray hapisanesinde bir kadın ne kadar mutlu edilebilirse o kadar mutlu etmiş.¹⁵

PADİŞAHIN YATAK ODASI

Revan odasının çiçek bahçesine açılan kapısından çıkıp sağa dönüldüğünde yaklaşık elli adım uzunluğunda, on iki adım genişliğinde, siyah ve beyaz mermer döşeli bir çeşit koridora [revaka] giriliyor. Bu koridor, yalnızca mermer kullanılarak yapılmış büyük bir binada son buluyor.¹⁶ Binanın kapısı orta büyüklükte ve üstü bir çeşit düz tonozla örtülü. Hem kapıda hem tonozda çiçek süslemeleri, bu çiçeklerin arasındaysa mermere kazılmış sözler var; yazılar ilginç biçimde yaldızlı. Kapıdan beş-altı adım uzaklaştığında, güzellik bakımından

12 Çiçek bahçesi ve havuz: Topkapı Sarayı'nda, "Dördüncü Yer" de denen ve çevresinde tekil köşkler bulunan Lalezar'la havuzlu sofa –ed.n.

13 İhanet eden vali: İran şahlığının Revan muhafızı Emir Güne oğlu Yusuf, İran'a yürüyen Osmanlı Padişahı IV. Murad'a destek vererek Revan'ı teslim etmiş; padişahla dostluk kurarak İstanbul'a gelmişti –ed.n.

14 Valide Sultan: I. Ahmed'in hasekisi, IV. Murad'ın ve Sultan İbrahim'in anneleri, IV. Mehmed'in büyükannesi Mahpeyker Kösem Sultan. İki oğlu IV. Murad (1623-1640) ve İbrahim'in (1640-1648) saltanatlarında valide sultan, torununun padişahlığında da Büyük Valide / Valide-i Muazzama olarak anılmıştı –ed.n.

15 Sicilyalı Kadın: IV. Murad'ın hasekilerinden sadece Aışe'nin adı biliniyor. A.D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty* (Oxford, 1956) adlı yapıtında, bu padişahın ailesine ayırdığı "table XXXV"de, "eşlerinden hiçbirinin adının kaydedilmemiş olması kuşku uyandırıyor" diyor. Alderson'ın, "Sicilyalı Kadın", yabancı kaynaklardan saptayamamış olması da ilginçtir. Bu bakımdan, Tavernier'in, çağdaşı olduğu IV. Murad'ın bir sevgilisinden söz etmesi önemlidir –ed.n.

16 Mermerden yapılmış bina: Topkapı Sarayı'nın Sofâ-i Hümayun denilen havuzlu taşlığının teras kesiminde yer aldığı tahmin edilen bu mermer köşkü Kanunî Süleyman'ın yaptırdığı sanılıyor. Sultan İbrahim, 1640'larda köşkü yeniletip çinilerle kaplatmış; o zamandan beri sünnet odası olarak anılagelmıştır –ed.n.

bu kapıdan hiç de geri kalamayan ikinci bir kapıya ulaşıyor: Padişahın oda kapısı. Odanın tonozu, bu bölümün başında anlattığım kış odasınınkiyle aynı. Tek fark, küçük tonozların köşelerinde: Öbür odada bunlar yaldızlı lamba altlığı biçimindeyken, burada, façetalı, tıraşlanmış iri kristal toprak ve gösterişli düzenlenişle hoş bir görünüm yaratan çeşitli renklerde birkaç taşla bezenmiş. Yerler, güzellik bakımından diğer odaları geride bırakan halılarla kaplı; şilteler, örtüler ve yastıklar da öyle; bütün bu eşyaların büyük bölümü incilerle işlenmiş ve çok büyük olan odanın tümünü çeşitli süslemeler kapsıyor. Bu oda yazın kullanıldığı için, üç cephesine pencere açılmış ve büyük pencerelerden bol gün ışığı girmesi sağlanmış. Padişahın yatak odasına gelince, bu oda ülkenin, daha doğrusu bütün Doğu'nun gelenek-göreneklerine uygun biçimde düzenlenmiş. Tahta karyola asla kurulmuyor; buna karşılık, akşama doğru içöğlanları odanın bir köşesine üst üste üç şilte seriyor ve bunların üstüne de inci işlemeli seraserli bir kumaştan gösterişli bir cibinlik kuruyorlar.

MUHAMMED'İN SANCAĞININ TÜRKLER ARASINDA KUTSAL SAYILMASI

Bu odaya girerken, sağ kolda, duvar içine yerleştirilmiş bir dolap, içinde de bayrak, başka bir deyişle [Hz.] Muhammed'in sancağı var; sancağın üstünde şu sözler yazılı: *Nasrun min Allahi* (Yardım Allah'tan). Bu sancağın Türkler arasında çok büyük saygınlığı bulunuyor.¹⁷ İstanbul'da ya da ordularda herhangi bir ayaklanmaya karşı, bu ayaklanmayı bastırmak için, ayaklanmacılara bu sancağın gösterilmesinden daha güvenli,

daha hızlı bir ilaç yok: Osmanlı padişahları bozguncuların çıkardığı çok ciddi birçok sorunu bu sancak sayesinde çözmüş. Sorun çıkınca padişah, Türklerin papazları gibi olan mollaları ayaklanmacıların ilk saflarına göndererek şöyle bağırtıyor: Bu bayrak peygamberin sancağıdır; O'na sadık olan ve boyun eğen herkes bu sancağın altında toplanmalıdır, toplanmayanlar kâfirdir, katledilmeleri vaciptir. Ama, birkaç yıldır Türkler sancağa duydukları saygıyı yitirmişler, artık bu sancağı umursamıyorlar: 1658'de Hasan Paşa, padişahın

17 Sancak-ı Şerif: Hz. Muhammed'in gazâ bayrağı denen ve hasoda/ Hırka-i Saadet (kutsal emanetler) Dairesi'nde saklanan siyah bayrak. Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı alışı üzerine İstanbul'a getirilip hasoda kasrına konulmuştu. Ordunun moralini yükseltmek amacıyla seferlere götürülür; bu amaçla saraydan çıkarılışında ve sefer dönüşü padişaha tesliminde törenler düzenlenirdi –ed.n.

başına büyük dertler açmış, adamlarıyla birlikte Muhammed'in sancağına sırt çevirmiş ve girişimini sonuna kadar sürdürmüştü.¹⁸

PADİŞAH DAİRESİNİN DEVAMI

Padişahın odasından, padişaha hizmet eden içoğlanlarının kaldığı büyük odaya geçiliyor; burayı, üç muslukla dolan, içoğlanlarının namaz için aptes almayla geldikleri bir hamam izliyor. Aynı odadan birkaç basamakla bütünüyle ahşap, ama güzel boyanmış ve yaldızlı küçük bir odaya çıkılıyor; merdiven hep kırmızı bir örtüyle kaplı; odacığın her yanında güzel pencereler bulunuyor. Pencerelerde cam yerine talk kullanılmış ve buranın manzarası IV. Murad'ın yaptırdığı ci-hannümanın manzarasıyla hemen hemen aynı.

18 Hasan Paşa ayaklanması: Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığında (1656 -1661), Halilep Valisi Abaza Kara Hasan Paşa, Erdel seferine katılmayarak kimi eyalet valileri ve sancakbeyleriyle 1658'de ayaklanıp Bursa'ya yürümüştü. Erdel seferinden dönen Köprülü, sancak-ı şerifi alıp Üsküdar'a geçmiş; ancak ordu içindeki tepkilerden çekindiği için Anadolu'ya gitmeyerek Murtaza Paşa'yı serdar atarmıştı. Ilgın savaşında Hasan Paşa kuvvetlerine yenilen Murtaza Paşa, ertesi yıl, affedilecekleri sözü vererek ziyafete çağırdığı Hasan Paşa'yla diğer asi paşaları Halilep'te idam ettirmişti –ed.n.

PADİŞAHIN GÜNLÜK UĞRAŞLARI; ÖZEL EĞİLİMLERİ VE OSMANLI HANEDANININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Bütün Doğu hükümdarlarında görülen ortak eğilimler - Bir tek kişi için olağanüstü güzel, birçok kişi için çekilmez saray yaşamı - Şeriata uyma konusunda gayretli Müslümanlar - Namaz vakitleri - Dinin vecibelerine büyük bağlılık - Padişahın günlük uğraşları - Padişahın sofrasında nasıl servis yapılır - Padişah ne zaman törenle camiye gitmek zordur - Müftünün kesesini doldurmak için sergilediği olumsuz yetenek - Osmanlı hanedanının günümüzdeki durumu - Sadriazamlık yapan bir baba oğulun olağanüstü örneği - Şu anda tahtta bulunan Sultan Mehmed'in portresi - Türk imparatorlarının eskiden sahip oldukları, kendi emekleriyle geçinme âdeti - Padişahın müftüden öcünü alırken sergilediği ustalık

BÜTÜN DOĞU HÜKÜMDARLARININ ORTAK EĞİLİMLERİ

Osmanlı padişahlarının ve genellikle ne kadar yiğit olurlarsa olsunlar Asya hükümdarlarının şehvete ve zevk âlemlerine hep büyük bir eğilimleri olmuştur ve aylıklıktan çok hoşlanmışlardır. Saraylarından ellerinden geldiğince az çıkarlar: Ancak ya ordularının başında ya da şeriat ya da görgü kuralları gereği katılmak zorunda oldukları törenler yüzünden halkın karşısına çıkmak durumunda kalırlarsa saraydan ayrılırlar. Elbette aralarından saraydan çıkanlar, kadınlarla çene çalmak yerine savaş aşkını ya da av zevkini yeğleyenler de çıkmış ama, bunların sayısı çok az. İçlerinden çoğu, daha iyi dinlenmek ve sakin bir yaşam geçirmek için, devlet işlerinin ve savaşın gerektirdiği bütün çabaları sadriazamın yeteneği üstüne yıkmış ve aynı sadriazamın verdiği bilgilerle yetinmiş.

BİR TEK KİŞİ İÇİN OLAĞANÜSTÜ GÜZEL, BİRÇOK KİŞİ İÇİN ÇEKİLMEZ SARAY YAŞAMI

Genel olarak sarayda hoş ve yalnız bir yaşam sürüldüğü söylenebilir; ne var ki, benim olaylardan yaptığım çıkarsamalara göre, saray yaşamı herkes için yalnızlığa mahkûmiyettir ve sadece bir tek kişi için hoştur. Orada sanki bir hapisanede yaşayan ve birbirlerine bağımlı binlerce kişiden sadece padişah kadın yüzü görebilmektedir: Böyle diyorum zira, biçimsizlikleri, bedenlerinin ve yüzlerinin çirkinliği yüzünden canavara dönüşmüş zenci hadımaları erkekten saymıyorum!

ŞERİATA UYMA KONUSUNDA GAYRETİ MÜSLÜMANLAR

Ama, her ne kadar Osmanlı padişahları ve genellikle de Türkler, güzel sanatlara hiç bulaşmadan şehvetin derinliklerine dalmışlarsa da, gene de iyi bir yanları var: Zevkler, onlara ibadetlerini asla göz ardı ettiremez ve öncelikle şeriatın bu alanda buyurduğu her şeyi eksiksiz yapmaya çalışırlar. Dinî vecibeleri yerine getirme konusunda –Müslümanlığın beş farzı olan aptes alıp namaz kılma, oruç tutma, zekât verme ve hacca gitme– neredeyse batıl inanç sahibi denecek kadar özenli ve titizdirler.

NAMAZ VAKİTLERİ

Herkes Türklerin günde beş vakit namaz kıldıklarını bilir. Burada gün derken, yirmi dört saatten oluşan doğal gün anlaşılmalıdır. Namaz için kesin saatler belirlenmemiştir: Namaz vakitleri, güneşin ufku aydınlatma zamanına bağlı olarak saptanır. Bu nedenle iki namaz vakti arasındaki süre yazın –kışa oranla– daha uzundur ve dindarlıklarının temelini, özellikle namaz vakitlerini kaçırmamaya dayandırır. İlk namaz, şafakta güneş doğmadan önce [sabah]; ikincisi, öğlen; üçüncüsü, öğleye güneş batımı arasında [ikindi]; dördüncüsü, güneş battıktan sonra [akşam]; sonuncusu, gecenin saat bir buçuğunda [yatsı] kılınır.¹ Hastalık durumları dışında, ne işleri olursa olsun, namazlarını asla kaçırmazlar.

1 Yatsı vakti: Günlük farz namazlar, güneşe ve gündüz gece sürelerine göre kılındığından, bunu düzenleyen "Ezanî – Alaturka saat" sistemi vardır. Ezanî hesaplamada, akşam güneşin batımı 12.00 kabul edilir ve günün uzayıp kışalmasına göre her akşam saatler ayarlanır. Dolayısıyla akşam namazının vakti daima 12.00'dir. Buna karşılık yatsı, imsâk, sabah, öğle ve ikindi vakitleri gün-tün değişimine göre hesaplanır. Yatsının vakti, yaz aylarında, ortalama olarak akşamdan 2 saat sonra, kış günlerinde ise 1,5 saat sonra başlar, imsak vaktine değin devam eder –ed.n.

DİNİN VECİBELERİNE BÜYÜK BAĞLILIK

Bu konuda büyük çabaları var ve titizlikleri o denli ileri noktalara ulaşmış ki, kendilerini ibadete kaptırdıklarında, kente giren düşmanı kovmak ya da evlerinde çıkan yangını söndürmek için bile kıllarını kıpırdatmazlar. Hatta kaşınmak için ellerini bedenlerinin herhangi bir yerine götürmenin bile büyük günah olduğuna inanır ve kendi dışlarında olup bitenlerin içlerindeki uygun olmasını ve Allah huzurunda namaz kılanın ruhunun derin bir huşu içine girmesini isterler.

PADİŞAHIN GÜNLÜK UĞRAŞLARI

Namaz kılma zorunluluğu açısından, padişah da en sıradan kulları kadar sorumludur. Bu konuda çok dindardır ve her güne namaz kılarak başlar. Başka bir deyişle, sadece şafakta kalkmakla yetinmez, özellikle eğer karılarından biriyle yatmışsa yıkanmak için hamama girer. Namaz bitince ya okatar ya da çoğunlukla atlarını eğitmeye gider. Kimi zaman kimsenin kendisini göremeyeceği bir yerde durarak bazı içoğlanlarının yaptıklarını izler. Çok başarılı saydığı birine rastlarsa, onu daha iyisini yapmaya özendirmek ve arkadaşlarını da rekabet içine sokmak için, başarılı içoğlanına bir kaftan ya da başka bir değerli eşya gönderir. Divanın toplandığı günlerde, içeride ele alınan konuları öğrenmek amacıyla, kapalı bir koridordan toplantıları izlediği kafese [kasır- âdil] gider ve toplantı bitince öğle yemeği için dairesine döner.

PADİŞAHIN SOFRASINDA NASIL SERVİS YAPILIR?

Padişahın yedikleri pek güzel değildir ve mutfakları anlattığım bölümde ayrıntılı olarak ele aldıklarımdan başka et yemez. Yemek yerken bağdaş kurarak oturur. Sırtını, duvarın soğukluğunu hissetmesini engelleyen işlemeli yastıklara dayar; kereveti kaplayan halıların üstüne, örtüden sızarak akabilecek içyağının halıya zarar vermemesi için, bir maroken yayılır. Marokenin üstüne yayılan örtü, güzel boyanmış, çevresi işlemeli Hint kumaşındandır. Türkler çok temiz yemek yediklerinden sofraya peçete konmaz: Eğer silinmek gereksinimi doğarsa küçük bir mendil bu işi görür. Yemek yerken yalnızca sağ ellerini kullanırlar. Yemeğin sonunda, ellerini yıkamak için bir leğen sıcak suyla sabun getirilir ve herkes kuşağının arasından çektiği bir

mendille kurulanır. Türkiye’de sofraya çatal ve bıçak getirilmez: Herkesin bıçağı, gerektiğinde kullanılmak üzere, kuşağı arasında durur; ama bıçağa pek gerek duyulmaz, çünkü sac ekmeği yerler ve bunlar hep fırından yeni çıkmış olduğu için parmaklarıyla koparılar; önlerine konan bütün etler küçük parçalar halinde doğranmıştır. Aynı uygulamalar İran’da da yapılmakta. Buna karşılık, çorbayı ve sofrada bulunan sıvı şeyleri içerken bizimkilerden çok daha büyük kaşıklar kullanırlar. Kiler içoğlanları ekmek ve şerbetleri getirirler; hasoda içoğlanları, hasodanın girişinde mutfak görevlilerinin ellerinden etleri alırlar; padişah sofrada altın takım kullanmadığından, etler kapaklı porselen tabaklarda getirilir. Yemekten sonra, padişah öğle namazını kılar; başlıca Divan günleri olan pazar ve salı günlerinde nazırlarla devlet işlerini görüşmek için arz odasına gider. Diğer günlerde, kimi zaman hadımağalarla, kimi zaman odalıklarla, hasekilerle ya da padişahı eğlendirmek için bin bir şaklabanlık yapan sağır ve dilsizlerle hasbahçede gezintiye çıkar.² Bazen arzuladığında ava ya da balık tutmaya gider.³ Ne var ki, ne işler ne de eğlenceler, her gün Kur’an’da belirlenen beş vakit namazı kılmasını engelleyebilir. Genellikle bütün Türkler bu buyruğa uymadıkları takdirde Allah’ın lanetine uğrayacaklarına ve bunun kötü sonuçlarından kaçamayacaklarına inanırlar.

PADİŞAH NE ZAMAN TÖRENLE CAMİYE GİTMEK ZORUNDADIR?

Daha önce cumartesi günlerinin Yahudiler, pazar günlerinin Hristiyanlar ve cuma günlerinin Müslümanlar için kutsal olduğunu söylemiştim. [Hz.] Muhammed Mekke’den cuma günü hicret ettiğinden, bu gün Müslümanlar için kutsaldır. Ayrıca, Türklerin aylarını ay takvimine göre hesapladıklarını da gözlemledim. Eski bir gelenek nedeniyle padişah, her ayın ilk cuma günü Yeni Cami’ye⁴ gitmek zorunda: Çünkü, Ayasofya saraya çok yakın olduğu ve ayrıca sultanın kapı halkı⁵ bu kadar kısıtlı bir

2 Hasbahçede gezinti: Padişahın, haremdeki hasekileri ve cari-yeleriyle saray bahçelerine inmesine “halvet” denir; harem halkının kaç göç kaygısından uzak eğlenebilmeleri için, hasbahçenin çevresinde önlemler alınır; haremağaları gözcülük ederler; Sarayburnu civarında deniz trafiği de durdurulurdu –ed.n.

3 Ava ve balık tutmaya gitmek: Padişahların avlanmaları, bir bakıma hükümdarlıklarının gereği olarak binicilik, atıcılık talimiydi. Ancak balığa çıktıklarına ilişkin bilgilere rastlanmıyor –ed.n.

4 Yenicami’ye gitmek: Taver-nier, sarayla ilgili gözlemlerini yazdığı sırada, IV. Mehmed’in annesi Hadice Turhan Sultan’ın girişimiyle 1665’te yapımı tamamlanan, Eminönü’ndeki Yeni Valide Camii’nin bir bakıma ayrıcalık ve öncelik kazandığı; padişahın İstanbul’a geldiği zamanlarda Cuma selamlıklarında, daha çok buraya geldiği anlaşıyor. Ancak, her ayın ilk cumasında Yenicami’ye gidilmesi gibi bir kural söz konusu değildi –ed.n.

alana gereğince yayılamayacağı için, halkın padişahı göremeyebileceği düşünülerek Yeni Cami seçilmiş. Padişah bu töreni [selamlık töreni] çok ender çıkarır.⁶ Ayın ilk cuma günü padişah camiye gelmezse, halk önce padişahın hasta olduğunu düşünür ve dedikoducular kısa süre içinde düşüncelere fesat tohumları saçarlar. Kendilerine yapılan bazı haksızlıkları halk işte bu günlerde padişaha şikâyet eder: Padişahın geçeceği yolda, ellerinde dilekçeleri [arz-ı hal] beklerler; padişah, işaret ederek bir hadımağanın dilekçeyi almasını sağlar. Eğer yapılan haksızlık büyükse ve dilekçeyi sunan büyük bir zulüm çeki-yorsa, başının üstünde yanmış bir meşale tutar; benzer durumlarda, Türkiye'de bu uygulamaya sıkça rastlanır ve bu meşale, adaleti sağlamazsa padişahın ruhunun da öbür dünyada bu meşale gibi yanacağını hatırlatır. Padişah dışarı çıktığında, önde gelen kadın sultanlar, başka bir deyişle Valide Sultan, padişahın zevcesi, hasekisi ya da kız kardeşleri, yanlarında halka saçılmak üzere akçe dolu keselerle, Babı- Hümayun'un üst katında beklerler.⁷ Akçe saçmalarının amacı, padişahın yaptığı duanın kabul edilmesi için halkın dua etmesini sağlamaktır. Padişah, eski Bizans imparatorlarıyla aynı düzende ve aynı görkem içinde yürür. Genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nu ya da özel olarak İstanbul kentini anlatanların bu töreni yeteri kadar betimlediklerinden kuşku-m yok. Bu nedenle aynı betimlemeyi bir daha yapmak istemiyorum. Yalnız, törenin çok görkemli olduğunu ve dünyada aynı anda bunca altını ve değerli taşı sergileyen bir hükümdar daha bulunmadığını söylemekle yetineceğim: Çünkü, padişahın ve paşaların atlarının büyük bölümünün koşum takımları değerli taşlarla bezeli.

MÜFTÜNÜN KESESİNİ DOLDURMAK İÇİN SERGİLEDİĞİ OLUMSUZ YETENEK

Cami dönüşünde, müftü sarayın kapısında, kendisi at sırtında, ardında ayak takımından bir öbek Hristiyan Rum olduğu halde (aralarına az miktarda

5 Kapı halkı: Padişahın saray dışında katıldığı törenlerde, saray görevlilerinden, muhafızlardan, ayrıca Birün (dış) örgütlerinden, saltanatın gücünü ve görkemini yansıtan kalabalık fakat düzenli ve gösterişli bir kortej yer alırdı. Buna "mevkib-i hümayûn" deniyordu. Sadriazamın, eyalet valisi vezirlerle beylerbeylerinin kendi asker-sivil kadrolarına ise "kapı ve daire halkı" deniyor; onlar da saltanat geleneklerine koşut, fakat daha mütevazı kortejlerle yönetim bölgelerindeki törenlerde boy gösteriyorlardı –ed.n.

6 Selamlık töreni: Padişahın, "mevkib-i hümayûn" denen kortejle saraydan çıkıp cuma namazı kılmak üzere bir camiye gidişi, namazdan sonra dönüşü. Cuma selamlığı, selamlık resm-i âlisi de denir ve her hafta yinelenen bu tören sayesinde, halk padişahın hayatta, sağlıklı ve iktidarda olduğunu gö-rerek güven tazelerdi –ed.n.

7 Bâb-ı hümayûn'un üst katı: Topkapı Sarayı'nın Ayasofya'ya bakan büyük tören kapısı, aynı zamanda bir yapı bloktur. Altında bodrum yanlarında kat

Ermeni de karıştır) padişahı bekler ve ardındaki kişilerin hak dinine dönen, ihtida eden kâfirler olduğunu söyleyerek zat-ı şahaneleri'nin onlara yardım etmesini ve yaşama olanağı sağlamasını istirham eder. Bu çağrı üzerine padişah yirmi-otuz kese, kimi zamansa yirmi bin eküyü bulan miktarda para verdirir. Paralar, dilediği gibi paylaştırması için, müftünün avuçlarına teslim edilir. Müftü, paranın büyük bölümünü her zaman kendine saklar; geri kalanı, aynı amaçla sık sık gelen, ama tanımazdan geldiği bu sefillere dağıttırır. Bu oldukça incelikten uzak sahtekârlık sayesinde, bu büyük din adamı her yıl –pek de zahmete girmeden– servetini hatırı sayılır miktarda artıran parayı kesesine atar. Ama, müftü de paşalar da –birazdan çok yeni bir örneğini anlatacağım olayda olduğu gibi– sahtekârlıkla elde ettiklerini kimi zaman geri vermek zorunda kalırlar.

Osmanlı padişahlarının sarayda oldukları sıradaki günlük yaşamları işte böyle: Ordunun başında oldukları zaman –özellikle de savaşçı bir ruha sahip olanların– başka uğraşları olur. Tarihte böyle büyük yankılar yaratan padişahlara rastlanmıştır.

OSMANLI HANEDANININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Şimdi Osmanlı hanedanının günümüzdeki durumunu ve günümüzde hüküm süren padişahın özel eğilimlerini anlatacağım. Sultan İbrahim ile bir Çerkezin oğlu olan IV. Mehmed 1641'de doğdu,⁸ şu anda otuz üç yaşında ve tahta çıktığından bu yana yirmi beş yıl geçti. Kardeşlerinden ikisi Bayezid ve Orhan: Bu kardeşleri başka anneden doğmuş ve hâlâ hayatta olan anneleri çocuklarının hayatta kalması için büyük çaba harcamakta. Başka bir kardeşi daha var: Doğuş sırasına göre Sultan İbrahim'in ikinci oğlu olan Süleyman. Ne var ki, bu şehzadenin annesi öldüğü⁹ için ordu bu şehzadeyi kardeşleri Bayezid ve Orhan'dan daha fazla tutmakta ve annesinden bekleyebileceği destekten yok-

bölmeleri vardır. Kapı kemerinin üstünde ise Bâb-ı Hümayûn Köşkü bulunuyordu. Saray kadınları, padişahın saraya dönüşünü buradan izlerlermiş. Onarılan ve yenilenen bu köşkün son kalıntılarını, İstanbul'un işgali sırasında Senegalli askerler yakmışlardır –ed.n.

8 İbrahim ile bir Çerkezin oğlu: Sözü edilenler Sultan İbrahim'in oğlu IV. Mehmed (doğ. 1 Ocak 1642, öl. 17 Aralık 1692; saltanatı 8 Ağustos 1648 – 8 Kasım 1687) ile annesi Hadice Tühan Sultan'dır. (öl. 1683) Tavernier, adını anmadığı valide sultana Çerkez diyor. Kimi kaynaklar sa Rus asıllı gösterir –ed.n.

9 Süleyman: Sultan İbrahim'in ikinci oğlu II. Süleyman (doğ. 15 Nisan 1642, öl. 22 Haziran 1691; Saltanatı: 8 Kasım 1687 – 22 Haziran 1691) Tavernier, Süleyman'ın annesi Dilâşub'un (öl. Ocak 1690), oğlunun şehzadeliğinde öldüğünü yazıyorsa da doğru değildir. İbrahim'in bu hasekisi, Eski Saray'da kırk yıl kapalı kaldıktan sonra, oğlunun padişahlığında valide sultan olarak Topkapı Sarayı'na dönmüştür –ed.n.

sun olduğu için onu daha fazla sevmekte.¹⁰ Padişahın tahtını kardeşlerini öldürerek sağlamlaştırmasına ilişkin acımasız uygulamayı ilk başlatan Sultan II. Bayezid'den bu yana, kadersiz şehzadeler arasından pek azı ağabeylerinin barbarlığından yakasını kurtarabildi. Daha insanca bir uygulamayla karşılaşarlarsa, hiç kimseyi görmeden, katı ve sıkıcı bir hapis hayatı sürdürmekten kendilerini kurtaramadılar. Mehmed'in babası İbrahim de, kardeşi IV. Murad (Sultan I. Ahmed ile Kösem Sultan'ın oğlu; Kösem Sultan çok akıllı bir kadındı ve devlet işlerinden çok iyi anlıyordu) döneminde işte bu sayede hayatta kaldı. Bugün Mehmed'in kardeşleri de aynı durumda; Bayezid ile Orhan'ın annesi, Mehmed'in aşırı cimri ve oldukça tuhaf mizacından hoşlanmayan saray ricaliyle yeniçerilerin bu şehzadeleri sevmesi için elinden geleni yapmakta. Bu padişah, babası İbrahim'in bir ayaklanma sırasında yeniçerilerce boğulmasından sonra, 1648'de tahta çıktı. Bu sırada ancak yedi yaşında olduğundan, yaşının küçük olması nedeniyle naiplik İbrahim'in annesi Valide Kösem Sultan'a verildi. Kösem Sultan, yetkesini kötüye kullanarak torunu Mehmed'e karşı bir fesat düzenledi, ama bu fesat sırasında hayatını yitirdi.¹¹

SADRIAZAMLIK YAPAN BİR BABA OĞULUN OLAĞANÜSTÜ ÖRNEĞİ

Zevke ve özellikle de ava çok meraklı olan bu padişah devlet işlerini, imparatorluğun en yüksek görev makamını baba Köprülü'den [Mehmed Paşa] devralan Sadriazam [Fazıl] Ahmed'e bıraktı. Babadan sonra oğlun sadriazam olması Türklerde bugüne dek görülmüş bir şey değil;¹² belki bugünden sonra da görülmeyecek. Türklerin izledikleri siyasetin buna ne kadar karşı olduğunu göstermiştim. Eğer sıkışıklıklar yaşanmasa ve imparatorluk Köprülü'ye mecbur olmasa, babasından sonra yerine oğlu atanmazdı; ayrıca, baba Köprülü, çözümünü sadece kendisinin bildiği devlet sorunlarının anahtarını yalnızca oğluna verdiğini padişaha ustaca

10 Bayezid ve Orhan: Sultan İbrahim'in şehzadelerinden Bayezid (1646-1647) ve Orhan (1648 – 1650) çocukken ölmüşlerdir. Tavernier'in, Osmanlıları'nın kendi dönemindeki bireyleri konusunda doğru bilgiler edinemediği açık. Ona, yıllar önce ölen şehzadelerin hayatta olduğunu söyleyenler, IV. Mehmed'den ve II. Süleyman'dan sonra tahta çıkacak olan II. Ahmed'in (doğ. 25 Şubat 1643 – ö. 6 Şubat 1695, saltanatı: 22 Haziran 1691 - 6 Şubat 1695) varlığından söz etmedikleri gibi, Süleyman'ın annesi Dilâşub'un da olduğunu bildirmişler –ed.n.

11 Kösem Sultan'ın katli: Torunu IV. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında "Valide-i Muazazama" sanyyla naibelik ederken, gelini valide Hadice Turhan Sultan'la yaşadığı iktidar mücadelesini yitirmiş ve 2 Ey-

söylemese, şu anda padişahın sonra imparatorluğun ikinci adamı olan Fazıl Ahmed, bugün basit bir kadirga reisinden başka bir şey olmayacaktı.

ŞU ANDA TAHTTA BULUNAN SULTAN MEHMED'İN PORTRESİ

Padişah Mehmed'in eli yüzü oldukça düzgün; boyu kısının biraz üstünde; pek şişman sayılmaz; sağlığı da pek yerinde değil: Birkaç yıl önce bir av sırasında, atını bir çukurdan atlatmaya çalışırken bedenini çok zorladığından padişaha inme geldi; ama gene de benliğini saran av tutkusundan vazgeçemediği için, bu sert spora kendini kaptırdığında, kimi zaman onu attan çok kötü durumda indiriyorlar. Rahatsızlığını geçirmek için kullanılan ilaçlar, kendisine pek özen göstermediği için yararlı olamıyor. Kararsız ve kaygılı bir mizacı var. Bu durum, kendisine hizmet edenlere çeşitli güçlükler çıkarıyor; mizacı ne kadar irdelense de padişahın isteklerine yanıt vermek güç. Gerekli yaşa geldiğinde çok görkemli bir sünnet düğünü yapılan bir oğlu var.¹³ Çok güzel bir kadın olan Valide Sultan, sünneti daha da gösterişli kılmak ve hem Türklerin hem yabancıların gözünü kamaştırmak için, sünnet günü şehzadenin giyeceği elbisenin bütünüyle elmasla kaplanmasını istemiş ve bu amaçla hazinenin birçok değerli parçasını bozdurmuş.

Sultan Mehmed'in, insanların yaşamına köpeklerinkinden daha az değer verecek kadar av meraklısı olduğunu söylemiştim. Üstelik padişah son derece cimri. Bütün bunları aynı örnekle kanıtlayacağım; bu örnek aynı zamanda maliyeye dokunmadan ihsanda bulunma konusunda padişahın sergilediği ustalığı da ortaya koyacak. Padişah ava gittiğinde, avlandığı yerin dört beş fersah çevresindeki yerlerden birçok insanı çağırır; amacı, geniş av sahasını kuşatarak hiçbir avın kaçamamasını sağlamaktır. Ne var ki, bu istek ancak tarlalara zarar vererek ve köylülerin işlerini güçlerini bırakıp çok daha zorlu bir işe koyulmaları ve av sırasında sık sık canlarından olmaları pahasına gerçekleşiyor. Ardı arkası kesilmeyen bu angaryalar, birçok kişinin şikâyetine yol açıyor. Padişahın

lül 1651 gecesı Enderun 1408 lanlarıyla haremağalarının dü zenledikleri harem baskınında öldürülmüştü -ed.n.

12 Babadan oğla sadriazamlık: Köprülü Mehmed Paşa (Sadareti 1656-1661), IV. Mehmed'e, kendisinden sonra yerine oğlu Fazıl Mustafa Paşa'yı (sadareti: 1661-1676) getirmesini bildir miş; padişah da buna uymuştu. F. Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra ise, Köprülü'nün evlatlığı ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (sadareti: 1676 - 1683) sadriazam olmuş; böylece, Osmanlıların ilk dönemindeki Çandarlılar iktidarı gibi, bir de Köprülüler Devri denen 27 yıllık bir süre yaşanmıştı -ed.n.

13 Sünnet düğünü: IV. Mehmed'in 1675'te, oğulları Mustafa (II.) ile Ahmed'in (III.) sünnetleri için düzenlettiği ünlü Edirne şenliği -ed.n.

gözüne girmiş hadımağalardan biri, huzura çıkma onuruna erdiği bir gün, topraklarına büyük zarar vererek ve ölümlerine yol açarak halkına yaptığı büyük haksızlığı anlattı. Padişah kızdı, hadımağayı birkaç gün hapiste tuttuk-tan sonra aşağılayarak saraydan kovdu. Ava karşı gösterdiği bu olağanüstü bağlılık yüzünden olumsuzluklar arttı. Sadriazam ve diğer paşalar, padişah-la konuşma cesareti gösterebilen tek kişi olan müftüye ortaya çıkan kötü so-nuçları anlatarak padişahla konuşmasını rica ettiler. Müftü önce sözlerinin padişahın hoşuna gitmeyeceğini söyleyerek öneriye sıcak bakmadı; ama so-nunda, halka bu iyiliği yapması konusunda çok ısrar edilince, girişimde bu-lundu, elinden geldiğince büyük bir ustalıkla padişahla konuştu.

TÜRK İMPARATORLARININ ESKİDEN SAHİP OLDUKLARI, KENDİ EMEKLERİYLE GEÇİNME ÂDETİ

Müftünün padişahla konuşurken, onu kafasına yerleşmiş bu tutku-dan kurtarmak için bulabildiği en iyi çare, devlet işleri ve savaşıardan soluk alabilecek bir vakit bulduklarında, el işleri ve ince işlerle uğraşan atalarının âdetini ona hatırlatmak oldu: Böylece, padişahı örnek alan halk da yararlı işlerle uğraşüyor ve imparatorlukta halkın çok yararına olacak sanatların ye-şermesine yol açıyordu. Müftü, amcası IV. Murad'ın ok atarken kullanılan boynuz halkalar imal ettiğini; babası İbrahim'in kürdanlar ve kaplumbağa kabuğundan başka küçük eşyalar üstünde çalıştığını; halka aynı şeyleri yap-ma ve avarelikten kurtulma olanağı veren bu övülesi âdetin yok olmasına izin vermemek gerektiğini anlattı. Ayrıca, kullarının alın teriyle ve vergi pa-ralarıyla (şeriat bunu yasaklar) yaşamaktansa, kendi elinin emeğiyle yaşa-masının hem daha doğru, hem de Allah'ın daha hoşuna gidecek bir davra-nış olacağını; atalarının ekmek paralarını kendi emekleriyle kazandıkları-nı; aslında bu çalışmanın pek zaman almayacağını ve bir yandan eğlenir-ken bir yandan da şeriatın buyruklarını yerine getirme olanağı verdiğini; bazı yapıtları tamamladığında, bunları özel bir incelikle bir paşaya gönde-rebileceğini ve paşanın da bunu büyük bir saygı ve sevinçle kabul edeceği-ni; armağanı götüren kişinin armağanı sunarken bunun padişahın el eme-ği olduğunu ve mutfak masraflarını karşılamak için armağanı ona gönder-diğini söyleyeceğini; armağanı alan paşanın ya da herhangi başka bir kişi-

nin armağanın karşılığını çok sayıda para kesesiyle ödeyeceğini ve armağanı getireni de unutmayacağını; buradan gelen paranın sadece padişahın mutfak giderleri için harcanacağını; böylece kullarının emeğiyle yaşadığı suçlamasından kurtulacağını padişaha kanıtladı. İşte müftünün söyledikleri bunlardı. Ayrıca İran şahının da aynı geleneğe ya da daha doğru bir deyişle, aynı boş inanca bağlı olduğunu da belirteyim. Şah Abbas döneminde İsfahan'da, tüccarların kaldıkları kamu evleri olan kervansaraylar yaptırıldı ve bunların geliriyle şahın mutfak giderleri karşılandı. Çünkü, gümrüklerden ve vergilerden gelen paraların mutfak giderlerinde kullanılması *haram*, başka bir deyişle haksız uygulama ve yasak sayılıyordu ve bu gelirlerin şahın boğazı için değil, devlet giderlerini karşılamak amacıyla kullanılması öngörülüyordu.

PADİŞAHIN MÜFTÜDEN ÖCÜNÜ ALIRKEN SERGİLEDİĞİ USTALIK

Padişah, müftünün uyarısının canını nasıl sıkıttığını gizleyerek, müftünün düşüncelerini iyi yönden ele almışçasına ve kısa süre içinde verdiği dersten yararlanacakmış gibi davrandı. Müftüye kendisine söylediklerini uzun zamandan beri zaten düşünmekte olduğunu ve kafasında başarılmayı umduğu bir meslek bulunduğunu itiraf etti. Aradan birkaç gün geçti ve padişah bu süre içinde ava gitmekten hiç söz etmedi ama, sonunda sabrı taşı, saraydan çıktı ve hayatında ilk kez bir alaybozanla tavşana ateş etti. Aynı anda tavşanı müftüye göndererek öğüdünü tuttuğunu; avcılık mesleğini öğrendiğini; mesleğinin bu ilk parçasının müftüye götürülmesini buyurduğunu; gelecek parayla mutfak masraflarını karşılamak istediğini; armağanı getirene yirmi kese vermeyi unutmamasını ve kendisine ne kadar göndermesi gerektiğini müftünün zaten çok iyi bildiğini ilettili. Şaşkınlığını gizleyen müftü, zat-ı şahanelerinin kendisine verdiği büyük onur için büyük minnet ve sevinç duyguları sergileyerek tavşanı aldı. Tavşanı getirene buyruk uyarınca yirmi kese, padişah içinse altmış kese verdikten sonra, yaptığı harcamalar ve giden kırk bin eküsü karşılığında, padişaha sormadan ona öğüt vermemesi gerektiğini öğrendi.

Sultan Mehmed'in portesini tamamlarken, her zaman keyifli olmakla ve kendisini pek sevmeyen halkına karşı sert davranmakla suçlandı-

ğını da belirtelim. Avdan hiç bıkmayıp usanmadığı ve sert kış günlerinde bile günler boyu avda kaldığı için, bir akşam geyik avından dönerken padişahın av görevlisi [zağarcıbaşı?] eğer böyle karlar ve buzlar içinde tutmaya devam ederse kullarının ölebileceğini söyleme cesaretini göstermiş ve bir önceki gece otuz kadar insanın öldüğünü belirtmiş. Olaydan hiç etkilenmeyen padişah, eğer soğuk olursa köpeklerle çift örtü verileceğini söyleyerek soğuktan hiçbir köpeğin ölmemesi için önlemler aldırması! Buna karşılık eğlenmesi uğruna kurban ettiği insanları ağızına bile almamış. Padişahın sergilediği bu katı tavır halk arasında yayılmış ve hoşnutsuzluk yaratmış. Elbette padişah da halkın hoşnutsuzluğunu bilmekte: Kendisini güvende hissetmediği başkentten sık sık uzaklaşmasının nedenlerinden biri de zaten bu.

HAREM DAİRESİ

Sarayın harem dairesini tam olarak bilmenin olanaksızlığı - Yahudi kadınların hanım sultanlarla ticareti - İki ünlü pehlivanın acıklı öyküsü - Sultan IV. Murad'ın aşırı sertliği - Harem kadınları hakkında anlatılanlarda gerçeği masaldan ayırmak - Yaşlı kadının tuhaf öyküsü - Soyun sürmesine zarar veren çökeşlilik - Padişahın çok gizli aşkı

SARAYIN HAREM DAİRESİNİ TAM OLARAK BİLMENİN OLANAKSIZLIĞI

Hareme bir bölüm ayırmamın tek nedeni, haremi bilmenin, haremın iç düzenini ya da nasıl yönetildiğini öğrenmenin olanaksızlığını okura belirtebilmektir. Ne kadar düzenli ve katı olursa olsun, erkeklerin içeri girişi bu kadar kesin biçimde yasaklamış bir rahibe manastırına Hristiyan dünyasında rastlanmaz. Elli yılı aşkın süre boyunca içinde yaşadığı Enderun'u bana anlatan akağa, haremle ilgili kesin bilgiler veremedi: Yalnızca kapılarının haremağalarınca korunduğunu ve padişah ile –çok gerekli durumlarda– hekim dışında içeri ne erkek ne de –haremden yaşayanlar dışında– kadın girebildiğini ve kadınların buradan ancak Eski Saray'a kapatılmak üzere çıkabildiklerini söyledi. Elbette padişahın canı istediğinde bahçeye gittiği ya da kimi zaman hiç kimsenin görmemesi koşuluyla gezintiye çıkarıldığı birkaç hasekiyi ve onların kalfalarını bu işin dışında tutmak gerek. Bu tür günlerde, dört haremağası bir çeşit çadır taşırlar. Hem haseki sultan hem de bindiği at bu çadırın içine girer. Sadece atın başı çadırın dışında kalır ve çadırın iki parçası üstten ve alttan atın boynuna dolanır. Hekime gelince, daha önce de söylediğim gibi, yalnız son derece gerekli olduğunda hareme sokulur; ne var ki, bu sırada öyle sıkı önlemler alınır ki, ne hekim hastayı görebilir ne de hasta onu. Kadının nabzını örtünün üstünden sayar ve bu sırada hastanın yanında yalnızca hadımağalar bulunur; bütün diğer kadınlar hastanın yatağından uzakta tutulur. İşte saray kadınlarının dostluk kuramaları, hatta hiçbir erkek görmemeleri için alınan önlemler bunlardır. Her ne kadar saray kadınlarıyla ticaret yapmak ve bazı mücevherleri satmak için

kimi Yahudi kadınlar saraya giriyorsa da aralarında kadın kılığına girmiş erkek olmaması için, hadımağalar onları sıkı denetimden geçirirler. Hareme sızmak için kadın kılığına girenlerin cezası hemen oracıkta öldürülmektir. Gerçi bazı Hristiyan kadınların merakı onları sultanları görmeye itmişse de bunu başaramamışlardır; bunun örneklerini sıralayabilirim.

YAHUDİ KADINLARIN HANIM SULTANLARLA TİCARETİ

Öyle görünüyor ki, bu Yahudi kadınların verdiği bilgiler sayesinde harem dairesindeki odaların ve salonların süslemeleri ve bu küçük cumhuriyette olup bitenlerin bir bölümü üstüne bilgi edinme olanağı bulunabilir: Ne var ki, bu Yahudi kadınların harem dairesinin çok içlere kadar girmelerine izin verilmez. Onlara satış yapabilecekleri bir oda ayrılmıştır ve simsarlıklarını da hadımağalar üstlenmiştir. Hadımağalar her şeyi öğrenirler ve prenseslerin almak istedikleri her şey onların ellerinden geçer. Malın değerinin iki-üç katını saray kadınlarına ödetir ve böylece harcama olanakları bulamadıkları bir serveti biriktirirler.

İKİ ÜNLÜ PEHLİVANIN ACIKLI ÖYKÜSÜ

1639'da Edirne'de gerçekleşen bir olaydan sonra, harem dairesine hiçbir erkeğin, hatta bir akağanın bile yaklaşamamasına ilişkin katı kuraldan kuşku duymak gereksiz olur. Öyküyü kısaca anlatayım: [IV.] Murad, Bağdat'ı aldıktan sonra bir süre kalmak için Edirne'ye gelmiş. Hazine odasında Tokat'tan gelmiş bir içoğlanı varmış ve doğum yerinden ötürü ona *Tokatlı* deniyormuş. Tokatlı, sağlam yapılı, becerikli, güçlü bir delikanlıymış ve padişah onu pehlivanların kâhyası yapmış. Dönemin en ünlü pehlivanlarından biri Moskova sınırlarından kalkıp Edirne'ye gelmiş; gelirken de yol boyunca uğradığı bütün kentlerde karşısına çıkanları pehlivanları hep yenmiş, ünü bütün imparatorluğa yayılmış; imparatorlukta onu yenebilecek kimsenin bulunmadığı söyleniyormuş. Hazine içoğlanı, herkesin övdüğü bu adamın zaferlerini kıskanmış; ona bir helvacı göndererek resmen meydan okumuş ve padişahın huzurunda onunla güreşmek istediğini belirtmiş. Ayrıca, padişaha güreşten söz etmeden önce birbirlerinin güçlerini denemelerinin daha doğru olacağını da rakibine bildirmiş; ne var ki, hiç kimsenin bundan haberdar

olmadan saraya girebilmesi amacıyla ona bir elbiseyle bir bostancı başlığı göndereceği haberini de iletmış. Padişah sarayın dışındaysa –nerede olduğu önemli değil– bostancıların bahçe kapısından girip çıkma izinleri vardır; sayıları da çok fazla olduğundan bostancı giysisiyle bir adamı saray kapısından geçirmek çok kolaydır. Padişah o gün ava çıktığı için, pehlivan, kendisine bu iş için gerekli her şeyi gönderen içoğlanın yardımıyla ertesi gün saraya girmiş. Her ikisi de deri kıspet giymişler; bedenlerinin geri kalan bölümü çıplak ve yağlanmış haldeymiş. Uzun bir mücadeleden sonra içoğlanı, gerek gücüyle gerek ustalığıyla –ya da öteki pehlivanın hatır sayarak izin vermesi nedeniyle– güreşi kazanmış. Bu olay bahçenin önündeki meydana, dilsizlerin ve saraydaki bütün içoğlanlarının önünde olup bitmiş. Padişah avdan dönünce, hazinedarbaşı sağlam yapılı, temiz yüzlü, Moskova’nın en güçlü ve güreşte en usta pehlivanının geldiğini ve eğer padişah hazretleri isterse güreşirken onu seyredebileceğini söylemiş. Padişah hemen ertesi gün güreşçinin getirilmesini ve Tokatlı’nın da hazır olmasını buyurmuş. Pehlivanlar alana çıkıp güreş için hazırlıklarını tamamlayınca, padişah, ardında saray ricali, güreşi izlemek için bir balkona gelmiş. Güreşçiler uzun süre üstünlük sağlayamamışlar; herkes güreşi kimin kazanacağını merak etmekteymiş; dilsizlerden biri arkadaşlarından birine, padişahın huzurunda güreşmenin gücüne güç katmasına karşın, içoğlanının önceki gün kolayca yendiği Moskovalıyı yenmekte bugün bu kadar zorlanmasını anlayamadığını işaretle anlatmış. Dilsizlerin dili sarayda normal dil kadar iyi anlaşılır olduğu ve padişah da –çocukluğundan beri dilsizlerle iletişim kurduğundan– alışık olduğu bu dili herkesten iyi bildiği için, Moskovalının önceki gün aynı alanda olduğunu öğrenince çok şaşırılmış. Aniden yüzünü öfke kaplamış, güreşin durdurulmasını buyurmuş, içoğlanını çağırarak bu adamı saraya nasıl soktuğunu sormuş. Birçok tanıdığı olan olayı inkâr edemeyen zavallı Tokatlı, her şeyi olduğu gibi anlatmış. İçoğlanının yüzüzlüğüne kızan padişah lafını tamamlamasına bile izin vermeden hemen bostancıbaşıyı çağırıp pehlivani yakalayarak beş yüz sopa vurdurmasını buyurmuş; bu ceza, güreşçinin uzun süre mesleğini yapamamasına yetecek kadar sakatlayıcı bir cezaymış. Hazinedarbaşı da Tokatlı içoğlanına aynı cezayı verme buyruğunu almış. Ceza hemen uygulanmış ve bu arada padişah da harem dairesine geçmiş. Saraydaki insanlar, bu iki za-

vallının beşer yüz sopayla kurtulduğunu sanıyorlarmış: Ne var ki, onları öldürtmeyi aklına koyan ve bağışlanmalarını dileycek kimsenin yanına gelmesini istemediği için harem dairesine geçen padişah, bostancıbaşına derhal ikinci bir haber göndererek Tokatlı'nın akşamüstü güreşin yapıldığı alanın bir köşesinde bulunan bir ağaca, Moskovalının da Bab-ı Hümayun dışındaki bir ağaca asılmasını buyurmuş.

SULTAN IV. MURAD'IN AŞIRI SERTLİĞİ

Bu iki infazdan sonra padişahın hiddetinin dindiği sanılıyormuş: Ne var ki, Sultan IV. Murad ertesi sabah haremağalarını ve sarayın âmiri olan kapıağasını çağırarak, aynı zamanda celladın da gelmesini buyurmuş. Söz konusu buyruk üzerine orada hazır bulunanların hepsi padişahın ayaklarına kapanmışlar ve kapıağasının suçsuz olduğunu, içoğlanının yüzüzlüğünden haberdar olmadığını, eğer haberi olsaydı içoğlanını mutlaka ağır bir cezaya çarptıracağını söylemişler. Aşırı kızgın padişah yalvarmalara kulak asmamış, sarayın en büyük âmiri olan kapı ağasının saraya her girenden sorumlu olması gerektiğini söylüyormuş. Müftü, sarayın bu en büyük ağasını kurtarmak için, silahdarla birlikte gelmiş ve bin bir güçlkle kapıağasının bağışlanmasını sağlamış. Ama bu tam bir bağışlanma olmamış: Yalvarmalar sonucu yalnızca canı bağışlanmış; padişah, bir daha saraya adım atmamak üzere onu kovmuş ve bir paşalığa atanmak yerine günde üç akçelik küçük bir gelirle yetinmesine karar vermiş.

Bu bölümün başında söylediğim –ister erkek, ister kadın olsun– yabancı birinin saraya girmesinin olanaksız olduğu ve özel izin almadan saray avlularından birine adım atan bir yabancıнын son derece sert cezalara çarptırıldığı gerçeğini kanıtlamak için bu öyküyü buraya koymanın uygun olacağını düşündüm.

HAREM KADINLARI HAKKINDA ANLATILANLARDA GERÇEĞİ MASALDAN AYIRMAK

İşte Osmanlı padişahlarının zevklerine hizmet eden harem dairesine ilişkin bilinebilenler bundan ibarettir. Bunun dışında haremle ilgili var olduğu iddia edilen bilgiler düş gücüne ve belki de gerçekten çok uzak tahminlere dayanır. Sarayın bu dairesinin de mabeynin güzel manzarasından bir ölçüde

yararlandığı ve dünyanın en çirkin, en korkunç hadımağalarının gece gündüz kapılarda nöbet tuttuğu kesindir. Ayrıca harem, savaş ya da başka nedenlerle paşaların ve eyalet valilerinin eline geçen ve padişaha armağan olarak gönderilen çeşitli ülkelerin en güzel kadınlarıyla dolup taşmaktadır. Bu çok sayıda kadın arasından, padişahın en sevdiği iki ya da üç kadına bağlandığı da bir gerçek; hatta bir kadınla evlenerek ömrü boyunca onunla yaşayan bilge padişahlar bile var. Örneğin İstanbul'da herkes, Türklerin Timurleng'in Bayezid'in karısına yaptığı hakarettten sonra benimsedikleri politikaya ters düşen Kanuni Sultan Süleyman'ın Roksalana [Hürrem Sultan] ile evlendiğini kesin bir dille ifade ediyor. Padişahın odasında hizmet veren akağalar bu konularda bir ölçüde bilgi verebilir; çünkü, padişahla yatacak kadın padişahın odasına götürülür ve eğer bu yeni bir aşksa hemen ertesi sabah sarayda dedikodusu yayılır. Ayrıca, bir erkek evlat doğuran ilk kadının, gelecekte Osmanlı İmparatorluğu tahtına çıkacak padişahın annesi olduğu, birinci kadın olarak kabul edildiği ve bu onura yakışan bir saygı gördüğü de bilinir. Daha sonra erkek ya da kız evlatlar doğuranlar da hanım sultan' olarak anılırlar; ne var ki, bunlarının hizmetine verilen kadınların sayısı birinci kadınınkinden daha az olur.

Öte yandan, genç şehzadeler belli bir yaşa kadar annelerinin yanını da eğitilir. Belli çalışmaları yapabilecek kadar güçlendiklerinde, başka bir daireye alınarak eğitimleri mürebbilere ve lalalara bırakılır. Harem dairesiyle ilgili bilinebilecek bu bilgiler dışında, kesin bir bilgi de harem dairesinin de en az mabeyn kadar süslü olduğudur; çünkü, burası padişahın sık sık güzel vakit geçirmek için gittiği bir yer. Haremin kendi reviri, hamamları vardır ve bulunması gereken bütün konfor tamamdır. Ayrıca bu dairede içöğlanlarının odasında uygulanan kuralların aynının izlendiği de söylenebilir. Genç kızları [cariyeleri] eğiten ve gece gündüz onların davranışlarını izleyen kıdemliler bulunmakta; yaşadıkları zoraki hapis yaşamı, içöğlanlarının fırsat buldukça saptıkları sefihliğe bu kızları da sürüklemektedir. Kötü amaçlarla kullanmalarından korkulduğu için bu kızlara salatalıkların bütün olarak değil de dilimler halinde verilmesi masalının temelinde belki de bu yatar. Bu masalı uydu-
ranlar, Doğuda bu meyveyi iri, yuvarlak dilimler halinde

1 Hanım sultan: 16. ve 17. yy'larda padişahların şehzade doğuran cariyelerine "haseki / haseki sultan" sanı verilirken, padişah kızlarıysa "sultan" (örneğin, Hadice Sultan, Aişe Sultan) sanını taşırlar; bunların kızlarına ise "hanım sultan" denilirdi. Tavernier, "haseki" yerine "hanım sultan" diyerek bir yanlışlık yapmıştır –ed.n.

kesme geleneğinin bulunduğunu bilmiyorlar. Bahçeleri anlatacağım bölümde bu gelenekten söz edeceğim. Ne var ki, bu lanet olası kötü alışkanlık bütün İstanbul'da, İmparatorluğun bütün eyaletlerinde –tıpkı kadınlardan uzak kalarak birbirlerine karşı tiksinti verici bir sevgi duyan erkekler gibi– yaygındır ve kadınları erkekleri taklit etmeye itmektedir.

YAŞLI KADININ GARİP ÖYKÜSÜ

Süleyman döneminde, iğrenç duygularını başka yollarla doyurmayı denedikten sonra, kendini bu çılgınlığa kaptırarak erkek giysileri giyen ve deli gibi sevdiği kızın İstanbullu bir zanaatkar olan babasını çavuşluğa atadığına inandıran bir kadın varmış. Yoksul ve aldatılmış baba kızını vermiş. Nikâh kadı efendinin huzurunda kıyılmış; düzenbazın foyası o akşam ortaya çıkmış ve düzenbaz kadın pis tutkularını söndürmesi için ertesi sabah denize atılmış. Benim de birçok kez dinlediğim bu olay İstanbul sokaklarında hâlâ anlatılmakta.

SOYUN SÜRMESİNE ZARAR VEREN ÇOKEŞİLİK

Kadınlardaki bu şehvet taşkınlığı erkeklerinkinin devamıdır. Onların etkisiyle ortaya çıkar. Bütün bunlar, Türklere birden çok kadınla evlenme izni verilmesinin bir sonucudur. Ne var ki, ister Allah'ın verdiği bir ceza nedeniyle, ister Türkiye'de kadınların kocalarını bağlamak için birbirlerine karşı yaptıkları çok yaygın büyüler nedeniyle olsun, birden çok kadınla evlenen Türklerin tek kadınla evli olanlardan daha az çocukları olduğu gözlemleniyor. İslam dini üstüne yazanlar, büyük olasılıkla, çok kadınla evlenme ve Türklerin evlenme tarzı üstüne bol bol yazıp çizdiler.

PADİŞAHIN ÇOK GİZLİ AŞKLARI

Padişahın aşk yaşamında nasıl davrandığı asla el atamayacağım bir sır ve bu konuda hiçbir bilgi edinemedim. Zaten, eğer amaç bir roman yazmak değilse, bu konudan söz edilmesi çok güç. Kaldı ki, aşk serüvenleri, sırları ortaya dökebilecek sırdaşlara asla göz yummayan entrikalardır ve ortada dolaşan söylentiler büyük olasılıkla gerçeklerden çok uzaktır. Öte yandan hükümdarlara saygı göstermek ve gizli aşkları konusunda bilinebilecek şeyleri de söylememek gerekir.

VALİDE SULTAN'IN İSTANBUL'A GİRİŞİ

Yürüyüş düzeni - Bir nedimin zenginliği - Valide Sultan'ın arabası - Valide Sultan'a bakma yasağı

Valide Sultan 2 Temmuz 1668'de Edirne'den dönerken ben de İstanbul'daydım. İşte gördüklerim...

YÜRÜYÜŞ DÜZENİ

Sabah altı sularında, birkaç yeniçeri, kimi zaman on, kimi zaman yirmi kişilik öbekler halinde ve pek düzenli olmayan bir yürüyüşle sarayın yolunu tuttular. Kuloğlu ocağından¹ pek de iyi giyinmemiş iki yüz süvari, tüfekleri eyer çatılarına asılmış olarak arkalarında yürüyordu; giysileri temiz olmayan, kötü atlara binmiş mutfak görevlileri de onları izliyordu. Onların da arkasında, sadaret kaymakamının kapı halkı çok düzenli olarak yürüyordu; ocak kefaletlilerin gerek odada, gerekse ahırda görev yapan subaylarının oldukça güzel atları vardı ve tümü sarı kaftanlar giymişti. Valide Sultan'ın dört yüz kadar sipahiden oluşan cins atlara binmiş, iyi giyimli bu muhafızları, öndekileri izliyordu. Hepsinde de örme zırhlar ve kırmızı tafta kaftanlar bulunuyordu. Sağ yanlarında, altın işlemeli kırmızı kadife kılıf içindeki sadaklarını, sol yanlarında aynı biçimdeki kılıflar içinde yaylarını taşıyorlardı. Her birinin başında bir börk ve çevresinde beyaz sarık vardı; başlıklardan, boynu ve yüzü süsleyen, saça benzeyen küçük örgüler sarkıyordu. Dahası, her birinin elinde mızrak bulunuyordu. Atlarının sarı, mor ya da kırmızı koşum takımları gümüş işlemeli güzel bir kumaştandı. Sipahibaşı, başında kendisini diğer sipahilerden ayıran üç ayak yüksekliğinde büyük bir sorguçla arkadan geliyordu. Atının sağrısına rasgele sarkan bir düzine kadar eşarp bağlanmıştı; ardında, Sloven başlıklı, kırmızı kaftanlı, sarı pabuçlu altı içöğlanı yürümekteydi.

¹ Kuloğlu Ocağı: Bununla kapıkulu ocakları işaret edilmiş olmalıdır. Çünkü "Kuloğlu" diye anılanlar evli yeniçerilerin çocuklarıydı. Bunların "Kuloğlu ocağı" denen ayrı bir kışlaları yoktu -ed.n.

Sipahilerden sonra gene düzensiz yürüyen birçok yeniçeri, artlarında iki yüz süvari, daha sonra da çok heybetli yeniçeri ağası geliyordu. Yeniçeri ağasına yakışıklı altı yeniçeri eşlik ediyordu. Bu delikanlıların her birinin omzunda, –uçlarında demir bulunmayan ve bir çeşit ok görevi yapan– küçük sopalarla dolu bir tür sadak vardı.

Daha sonra, teşrifatçıbaşı izlenimi yaratan, gülünç donanımlı on iki adam görüldü. Bunlar, omuzları üstünde gümüş birer âsa taşıyorlardı; giysileri çingiraklarla donanmıştı; başlarında da eşek kulağı gibi sarkan birer başlık taşıyorlardı.

Bu dengesiz topluluğu, hepsi de cins atlara binmiş yüz kapıcı izliyordu. Hepsinin elinde mızrak ve çok güzel bir görüntü sağlayan, yukarıdan aşağıya doğru sabitlenmiş bir bayrak bulunuyordu. En arkada, heybetine heybet katan yüksek ve geniş bir sorguç sayesinde diğerlerinden ayrılan kapıcıbaşı geliyordu.

Bunlardan sonra, iyi giyimli, cins atlara binmiş, başlarında koca külahlar olan yüz çavuş yürüyordu. Artlarındaysa, gene benzer külahlar takmış, kötü giyimli yirmi içoğlanının izlediği sadaret kaymakamı ilerlemekteydi.

Daha sonra, kelle şekeri biçimindeki başlıkları, kırmızı giysileri, omuzlarında alaybozanları ile beş-altı yüz bostancı görüldü. Arkalarında, başında çavuş başlıklı, mükemmel giyimli cins atlara binmiş çok sayıda refakatçisiyle Bostancıbaşı ilerliyordu.

Daha sonra, sade giyimli, siyah maroken mestli, iri beyaz sarıklı iki yüz kadı düzenli biçimde geçti.

[Hz.] Muhammed'in akrabası olduklarını iddia eden, yaklaşık altmış kişilik şerif topluluğu onları izledi. [Hz.] Muhammed'in akrabası oldukları için, olağanüstü irilikte yeşil sarıklar sarmışlardı.

Şeriflerden sonra, müftünün en yüksek rütbeli iki görevlisi yürüyordu (zira müftü bu tür törenlere hiç katılmıyor); bunlar beyazlar giymişler ve çok dindar bir tavır içindeler.

BİR NEDİMİN SERVETİ

Kuloğlu ya da padişahın musahibi² güzel bir at üstünde görüldü. Atın koşumları en değerlilerdendi. Üzengileri altından, örtüsü altın ve gü-

müş simliydi. Giysisi kırmızı dibadandı¹ ve başında çavuşlarınkini andıran bir başlık vardı. Hafifçe şahlanarak ilerleyen ve sahibinin vakur havasını hisseden atının dizginlerini iki seyis tutuyordu. Uzunca boylu, güzel yüzlü, çok yumuşak ve nüktedan görünümlü biriydi. Saraya doğru ilerlerken herkes onu selamlıyordu. Ahırındaki atları ardında yürümekteydi: Eli seyisin her biri bir atın dizginini tutuyordu. Atların tümü çok zarif, kışumları çok gösterişliydi. Çok yetenekli olan bu nedimin büyük mal ve servet sahibi olduğu söyleniyor: Maiyeti –hizmetkâr sayısı olarak da at sayısı olarak da birçok büyük kralınkinden– kalabalıktı.

Daha sonra, bir öbek hadımağa –düzensiz biçimde– Valide Sultan'ın arabası önünde ilerliyordu. Bunların da atları çok güzel, çeşitli renklerdeki giysileri görkemliydi.

VALİDE SULTAN'IN ARABASI

Altı atın çektiği ilk arabanın çevresinde, ata binmiş altı kapıcı geliyordu. Her birinin elinde, ucunda soluk kırmızıya boyanmış tuğ bulunan bir mızrak vardı.⁴ Bu, bazı paşaların valide sultana eşlik ettiği anlamına geliyormuş. İçinde başka bir hanım sultanın bulunduğu, altı beyaz atın çektiği ikinci bir arabaya da yine paşalar eşlik ediyorlardı. Her iki kapıda da, sultanların dışarıdan görülmeden çevreyi seyretmelerini sağlayan küçük birer kafes penceresi vardır. Kapıların yanında iki hadımağa yürüyordu. Ne var ki, bütün bunlar, valide sultanın arabası geçerken arabaya bakmamaları ve kafalarını çevirmeleri için halka bağırılmasını engellemedi. Bu buyruğa harfiyen uymak yerinde olur: Özellikle İran'da, rasgele bir kılıç darbesi yememek için çok uzağa çekilmek gerek.

Valide ve haseki sultanların halayıklarını taşıyan, dört atın çektiği diğer on iki araba, her birinin kafesli kapısında duran iki hadımağayla birlikte arkadan geliyordu. Bunları başka tahtırevanlar ve sultanlarla maiyetleri için kar yüklenmiş dört büyük araba izliyordu.

2 Musahip: Padişahların, özel görüşmeleri, söyleşileri için, saray görevlilerinden veya dışarıdan seçtikleri aydın, deneyimli, sanatçı kişilere "musahip" veya "nedim" deniyordu. Bunlar, görgü ve saygı kuralları içinde padişaha arkadaşlık, gerektiğinde danışmanlık ederlerdi –ed.n.

3 Diba: Canfes denen ipek kumaşın daha kalını. Üzeri gümüş (sim) tellerle desenlendirilmiş türüne "münakkaş dibâ" denirdi –ed.n.

4 Altı tuğ: Mızrak ucuna bağlanmış at kuyruğuna tuğ denir ve yetki, güç, saltanat simgesi olarak mevkîyi işaret ederdi. Sancakbeylerinin önünde tek tuğ taşıyan bir atlı bulunurken beylerbeyleri iki, eyalet valisi vezirler üç tuğla, padişah altı tuğla temsil edilirdi. IV. Mehmed'in annesi Hadice Turhan Sultanın alayında altı tuğ taşınması, valide sultan olarak onursal anlamda padişah düzeyinde görüldüğüne işaret etti –ed.n.

Beş-altı bin kişilik bu alayın geçişi yaklaşık üç saat sürdü. İstanbul'u baştan başa aşan kortej, yukarıda anlattığım düzende saraya ulaştı.

Üstün nitelikli birçok Fransız bu saraya dönüş törenini seyrederek merakını giderdi. Aralarında –hepsi de Parisli olan– Paris Parlamentosu danışmanı Ribbier de Villeneuve, Büyük Meclis danışmanı Mairat, Aydes Sarayı danışmanı Boulin, Champhuon de la Saulfaye başrahibi; Normandiya kökenli, Kanada doğumlu, Guadeloupe valisinin oğlu Aubert de vardı.

HASBAHÇE

Padişahın mutfak giderleri için harcanan bahçe gelirleri - Doğuda yaşayanların çok sevdiği hıyar ve yeniş tarzı - Traianus sütununa benzeyen güzel piramit - Çeşmeler - Bostancıların sayısı

PADİŞAHIN MUTFAK GİDERLERİ İÇİN HARCANAN BAHÇE GELİRLERİ

Osmanlı padişahlarının mutfak giderlerinin bahçelerden sağlanan gelirle karşılanması eski bir gelenek ya da kural. Bu amaçla, İstanbul'un Avrupa yakasında ve Asya kıyılarında birçok bahçe düzenlenmiş. Ne var ki, burada yalnızca sarayın bahçesinden söz etmek ve bu kitap için çizdiğim çerçevenin dışına çıkmamak istiyorum.

Sarayın çeşitli dairelerinde, özellikle de mabeyn dairesinde ve büyük olasılıkla haremde, küçük çiçek bahçeleri varsa da bunların söz etmeye geçecek olağanüstü bir yanı yoktur. Bostancıbaşının kâhyalığını yaptığı ve bütün diğerleri gibi padişaha ait olan büyük bahçe [hasbahçe], sarayın önemli bir bölümünü kuşatır ve kenarlarında serviler bulunan birçok yol içerir. Buralar çok ihmal ediliyor, dolayısıyla çoğunda çalılar bitmiş. Padişahın gezinti için geleceği haberi alınınca, çok sayıda bostancı, padişahın her zaman geçtiği yolları hemen temizliyor; bu yolların arasında kalan boşlukların hepsi ya sebze bahçelerine ya da oldukça güzel meyveler veren meyve bahçelerine dönüştürülmüş. Bol miktarda çilek ve böğürtlen, iri kavun ve hıyar yetiştiriliyor; ama en çok Doğu halklarının bayıldığı hıyar bulunuyor.

DOĞUDA YAŞAYANLARIN ÇOK SEVDİĞİ HİYAR VE YENİŞ TARZI

Çoğunlukla hıyar soyulmadan yeniliyor, üstüne de bir bardak su içiliyor. Hıyar bütün Asya'da üç ya da dört ay boyunca halkın en çok tükettiği besin maddesi. Bütün aile bununla beslenebiliyor; çocuk yiyecek bir şey istediğinde, biz nasıl Fransa'da ya da başka yerde ona bir parça ekmek veriyorsak, Doğuda da çocuğa sapından koparılmış bir hıyar veriliyor. Deveciler ve kervanlardaki atların ve katırların bakıcıları gibi, çok çalışıp, çok yorulan insanlar, bizim atlarımıza verdiğimiz benzeyen bir tür hıyar salatası yapıyor-

lar: Kervanın konakladığı barınağa vardıklarında, büyük bir kap alıyor, içine ekşitilmiş süt keşiği [yoğurt] koyup, daha sonra da iri dilimler halinde doğranmış hıyarları katıyorlar. Onların bunu [cacık] yiyişlerini seyretmek çok zevkli oluyor. Kabin çevresine on ya da on iki kişi sıralanıyor. Elden ele do-laşan tek bir kaşıkla kap boşalınca kadar yiyorlar. Hıyarlar bitince suyunu da içiyorlar; olanağı olan bir kahve içmeye ya da çubuk tüttürmeye gidiyor.

Ne var ki, açık konuşmak gerekirse, Doğudaki hıyarların güzel bir yanı var: Çiğ yendiklerinde bile hiç dokunmuyor. Padişahın dairesinde yedi içoğlanının acımasızca öldürülmesine yol açan hıyar öyküsünü ya da en azından hasoda içoğlanlarının artık neden hasbahçeye inmediklerini belki bilmeyenler vardır. Sultan II. Mehmed bir gün, ardındaki içoğlanlarla birlikte, sarayın bahçelerinde gezinirken bazı hıyarların mevsiminden önce olgunlaştığını görmüş. Hıyarı çok sevdiğinden, bunları her gün sayan ve aralarından bazıları iyice olgunlaşsın da padişaha sunayım diye bekleyen bostancıbaşıa bunları emanet etmiş. Birkaç gün sonra bostancıbaşı hıyar-lara bakmaya gittiğinde hemen hemen olgunlaşmış üç-dört hıyarın koparıl-mış olduğunu görmüş. Bu cesareti kimin gösterebileceğine ilişkin ciddi bir soruşturma yaptırınca, o gün yalnızca hasoda içoğlanlarının bahçelere girdiklerini öğrenmiş. Olayı hemen padişaha bildirmiş. Padişah çok kız-mış; ne var ki, hiçbir içoğlanına suçu itiraf ettiremeyince, duyulmamış ve görülmemiş bir gaddarlıkla hepsinin karınlarını sırayla deştirmiş. Çalıntı hıyarlar, suçunu itiraf etmeye cesaret edemeyen ve padişahın öfkесinin pek ileri gitmeyeceğine inanan yedinci içoğlanının karnından çıkmış. İşte o günden beri –bu tuhaf olayın anısına– hasoda içoğlanları hasbahçeye gir-miyorlar. Daha önce de belirttiğim gibi, bir padişahın verdiği buyruk daha sonra gelen padişahlarca –atalarının buyruklarına duydukları saygıdan ötü-rü– asla değıştirilmiyor.¹

TRAIANUS SÜTUNUNA BENZEYEN GÜZEL PİRAMİT

Saraydan Üsküdar'ın karşısına düşen deniz kıyısına giden yolun ya-rısında, kare biçimli bir kaidenin üstünde, kollarını açmış dört kişinin zar zor kucaklayabileceğı bir dikilitaş görülüyor. Kaide çevresinde bazı çalıların yetişmesine izin verilmiş; bunun nedeni, sanırım buraya yaklaşılmasını

engellemek. Sütunun yukarısından aşağısına kadar her yanı, başları kırılmış tasvirlerle dolu; bazı kalıntılardan anlaşıldığına göre, tepede, yapıtı taçlandıran bir tasvir bulunuyormuş. Bu sütun, Roma'daki Traianus sütununa benziyor; her iki yapıtı da görenler, yapıtların aynı ustanın elinden çıkmış olabileceğini söylüyorlar.²

ÇEŞMELER

Bahçedeki çeşmelerin hepsi de çeşitli renklerde mermer havuzlarla donanmış. Her birinin yakınında, parmaklıkla çevrili küçük bir mekân var. Padişah gezmeye geldiğinde, bu mekân gösterişli halılarla, brokar yastıklarla donatılıyor. Padişaha eşlik eden hasekilerin genellikle çok hoşuna giden su oyunları işte bu zamanlarda gerçekleştiriliyor.

BOSTANCILARIN SAYISI

Bu has bahçelerin bakımı için iki bin bostancı görevlendirilmiş; ne var ki, bunca görevliye karşın sarayın bahçeleri ne temizlik ne de güzellik bakımından bizimkilere yaklaşabiliyor.

1 Benzer öyküler, Doğu söylenceleri arasında çoktur. Sarayda da Enderun ve Harem halklarını korkutmak, kimi yerlere yaklaşmaktan çekindirmek için böyle öyküler anlatılmış –ed.n.

2 Gotlar Sütunu: Gülhane Parkı'nın Sarayburnu girişindedir. İstanbul'daki dikilitaşlardan biri olan bu sütuna, sarayda Kıztaşı deniliyor ve kimi zaman, harem kadınları bunun çevresinde eğleniyorlardı –ed.n.

AVRUPA, ASYA VE AFRİKA'DA MÜSLÜMANLIĞI KABUL ETMİŞ HÜKÜMDARLAR

*Bütün İslam mezheplerinin ortak kuralları - Cava imparatorunun oğlu-
na ilişkin ilginç gözlem - Ali'nin öğretilerine bağlı hükümdarlar - Büyük
Moğol Hanı'nın Mekke'ye gönderdiği armağan - Peygamberlerinin meza-
rına gitmek için Müslümanların izledikleri çeşitli yollar - Ali'nin mezarı-
na gidebilmek için geçilmesi gereken çetin çöl - On sekiz günlük yolculuk
boyunca hizmet veren mucizevi su kanalı - Bir koyunun kurban edilişi*

BÜTÜN İSLAM MEZHEPLERİNİN ORTAK KURALLARI

Sarayla ilgili bu anlatım sırasında sık sık İslam dininden söz ettim ve çalışmamı bitirmeden önce bu dinin dünyanın üç kıtasında nerelere kadar yayıldığını göstermek istiyorum. İslam dini, iki yüzyıl önce keşfedilmiş kıtaya [Amerika'ya] asla adım atamamış. Birçok kişinin hakkında yeterince kalem oynattığı İslam öğretilerine hiç değinmeyeceğim; okura, yalnızca İslam dinine bağlı kişilerin Avrupa, Asya ve Afrika'da yayıldıkları alanı gösteren bir coğrafya haritası sunacağım. Her ne kadar Müslüman din bilginleri, İslam diniyle ilgili açıklamalar konusunda aynı kanıda değillerse de bu dinde iki büyük mezhep var. Ana gövdeyi oluşturan [Hz.] Muhammed'in mezhebi ve ilk halifelerden [Hz.] Ali'nin mezhebi.' Bu en yaygın mezheplerle bunlardan doğan diğer ikincil mezhepler de var. Bunlar her Müslüman'ın uymak zorunda olduğu temel akidelerde düşünce birliği içindedir. Türklerin günde beş vakit kıldıkları namazdan ve İslam'ın farzlarından biri olan hacdan söz ederken bu konuya değinmiştim. Ayrıca, padişahın her yıl gönderdiği armağanı anlatan bölümde de bu konudan söz etmiştim. Şimdi, konuya iyice açıklık getirerek bölümü noktalayacağım.

Avrupa'da tanınan Müslüman hükümdarlar, yalnızca Türklerin sultanı ve Kırım hanıdır. Ne var ki, Asya'da geniş ülkelere egemen ve

güçlü birçok hükümdar var. Padişahın Asya'daki toprakları, Dicle'nin kaynaklarının ve ağızlarının ötesine ve kuzeyde Mingrelya [Abhazya] topraklarına kadar uzanıyor. Batıdan doğuya doğru ilerlendiğinde, çölü aşmak zorunda kaldığım iki seyahatim sırasında birçoğuyla konuşma fırsatı bulduğum Arabistan'ın üç bölgesinin birçok şeyhini de saymak gerek. İran şahı, Büyük Moğol hanı, Vizapur kralı, Golkonda kralı, Malabar kıyısı kralları (en büyüğü Komor kralıdır). Büyük Tataristan Hanı, aynı Tataristan'ın Çin'in içine giren Kuzey Dağlarının kralları hep İslam dinine bağlıdır.

Doğu'nun adalarında Maldiv adaları kralı, Sumatra kralı, Cava imparatoru, aynı adadaki Bantam kralı ve Makassar kralı hep Müslümandır.

CAVA İMPARATORUNUN OĞLUNA İLİŞKİN İLGİNÇ GÖZLEM

Cava imparatorundan söz etmişken, bu adada bulunduğum sırada, 1648'de tahtta bulunan imparatorun büyük oğlunun hem ellerinde hem ayaklarında altışar parmak bulunduğunu ve bunların hepsinin de eşit boyda olduğunu gördüm.

ALİ'NİN ÖĞRETİSİNE BAĞLI HÜKÜMDARLAR

İran şahı ve Vizapur ile Golkonda kralları Ali'nin mezhebine bağlıdır; Tataristan dağlarının kralları ve diğer birkaç kral, başka küçük mezheplere bağlılar. Kaldı ki, padişahın, İran şahının, Arap emirlerinin ve Büyük Tataristan hanının dışında, adını saydığım bütün diğer kralların halkları arasında putlara tapanlar da var ve bütün bu halklar paganlığın karanlıkları içine batmışlar. Buna karşılık büyük beyler ve askerleri İslam dinini kabul etmişler.

Afrika'da, Mutlu Arabistan'ın [Yemen] karşısında Guardafu Burnu'na kadar uzanan Abeks kıyısı boyunca hüküm süren ve egemenlik alanı Kızıldeniz ve Hint Okyanusu kıyıları boyunca yayılan bir Müslüman kral var. Padişahın Mısır'da ve Kızıldeniz adalarında görevlendirdiği valilerle Kuzey Afrika'da Trablus'a, Tunus'a ve Cezayir'e atadığı kişiler de krala eşit

1 Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin mezhepleri: Peygamberin ölümüne değin mezhep ayrılıkları söz konusu değilken, 7. yy. ortalarında, İslamiyetin birçok bölgeye yayılması, Emevi Halifeliğinin kuruluşu, Kerbela olayı ve sonraki kutuplaşmalar, din kurallarına ilişkin yorumlar, eski inançların etkileri vb. nedenlerle önce Sünnilik Şii mezhepleri; izleyen süreçte de bunların kolari ortaya çıktı —ed.n.

unvanlar alıyorlar. Bunların hepsi Müslüman; son olarak, Fas kralı da aynı dinden.

BÜYÜK MOĞOL HANININ MEKKE'YE GÖNDERDİĞİ ARMAĞAN

Bütün hükümdarlar ve prensler aynı düşüncede birleşiyorlar: Mekke'ye her yıl armağan göndermek. Bu armağanlar, çoğunlukla, [Hz.] Muhammed'in mezarı üzerine örtülmesi için gönderilen gösterişli hahılardan oluşuyor. Kimi zaman bu armağanlar özel bir adak nedeniyle de gönderilebiliyor. Agra'ya yaptığım bir seyahat sırasında, Büyük Moğol Hanı –sağlığına kavuşması nedeniyle [Hz.] Muhammed'e teşekkür etmek için– Mekke'ye dört yüz bin ekü değerinde bir Kur'an göndermişti; Kur'an'ın kabının ortasında yüz üç karatlık bir elmas vardı ve her iki yüzünün geri kalan bölümleri de çeşitli değerli taşlarla bezenmişti. Bu armağanı göndermesinin nedeni, bir yıla varmadan öleceğini söyleyen bir kâhinin kehanetinin boşa çıkmasıymış. Ne var ki, bu uğursuz kehanete sinirlenen kral, kâhine kendisinin ne zaman öleceğini bilip bilmediğini sormuş. Kâhin üç gün sonra öleceğini söylemiş ve gerçekten de üç gün sonra ölmüş. Bunun üzerine kral çok şaşırılmış ve aynı şeyin kendisinin de başına gelmesinden korkmuş ve kâhinin sözlerini şefaatiyle boşa çıkardığı ve söz konusu bir yıl boyunca hasta bile olmadığı için [Hz.] Muhammed'in mezarına böylesine büyük bir armağan göndermiş.

[KÂBE'YE VE] PEYGAMBERLERİNİN MEZARINA GİTMEK İÇİN MÜSLÜMANLARIN İZLEDİKLERİ ÇEŞİTLİ YOLLAR

Padişahın her yıl gönderdiği örtü ve halıyı konu ederken ve Hac ziyaretini anlatırken, her yıl büyük Müslüman topluluklarını Mekke'ye ulaştıran çeşitli kervan yollarından söz etmemiştim.

Yukarıda adlarını sıraladığım adaların kralları ve Ganj ırmağı ötesindeki Hint kralları, Mekke şerifine armağanlarıyla birlikte büyükelçilerini gönderirler. Büyükelçiler, deniz yoluyla Mutlu Arabistan'ın limanı Muha'ya, buradan da deve sırtında Mekke'ye giderler.

Deniz kıyısında oturan İranlılar Hürmüz'e ya da Bender'e [Bender Abbas] gelirler. Bu noktada genişliği on iki-on üç fersaha inen boğazı geç-

rek Mekke'ye ulaşmak için Arabistan'ı aşarlar. Ama, Yukarı İran'da, Hazar denizi kıyıları yakınında yaşayanlar ve bütün Tatarlar, Tebriz'e, buradan çöllerini aşan büyük kervanların ulaştığı Halep'e gelirler. Daha sonra hacılar topluca Mekke'ye ulaşırlar. Kimileri Bağdat yolunu seçerler. Ne var ki, bu ender olur. Çünkü Bağdat paşası onlardan, özellikle de sapkın mezhepli saydığı İranlılardan vergi alır. Zaten bu olayı Türklere karşı bir onur sorunu haline getiren İran şahı uyruklarının bu yolu kullanmasını yasaklamıştır.

ALİ'NİN MEZARINA GİDEBİLMEK İÇİN GEÇİLMESİ GEREKEN ÇETİN ÇÖL

En dindar ve mezheplerine en bağlı kimi İranlılar, imamları Ali'nin sekiz günlük yoldaki mezarına da gitme olanağı veren Bağdat yolunu seçerler. Bu yol dünyadaki yolların en kötüsü: Fırat'tan gelen ve Şah Abbas'ın yaptırdığı, ama harap olmaya terk edilmiş bir kanalın sağladığı çok berbat bir su, bazı kuyularda bulunabiliyor. İyi bir su içebilmek için suyu beş-altı günlük yoldan getirtmek gerekiyor; Peygambere bağlı dindarlar susuzluğa ve çok kötü barınmaya razı olarak böylesine uzaklardan gelmeyi göze alıyorlar. Çölleri son kez aştığımda bu berbat yere gelmiştim: Çünkü, Bağdat'tan yola çıkmış bir haberci ve yanındaki iki Arap, Bağdat'ı ele geçiren padişahın askerlerinin yola koyulduklarını ve yüklerini taşımak için atlarımıza kesinlikle el koyacaklarını söyleyince, bu yolu seçmek zorunda kalmıştık. Bu yüzden daha güneye inmemiz, çölün içine dalmamız ve söz konusu askerlere rastlamamak için altmış beş gün boyunca çölde yürümemiz gerekmişti.

Arabistan sultanlarının yolu çok uzun değil, çünkü onlar Muhammed'in mezarına [Medine'ye] en yakın olanlar.

ON SEKİZ GÜNLÜK YOLCULUK BOYUNCA HİZMET VEREN MUCİZEVİ SU KANALI

Avrupalı Müslümanlar kervana katılmak için Halep'e gelirler; Afrikalı olanlarsa Kahire'den geçerler, Medine'ye on sekiz günlük yolda aynı Halep kervanına katılır ve on sekiz gün süren yolculukları boyunca, Medine'ye su taşıyan kanalın suyundan yararlanırlar. Müslümanlar bu suyu Peygamber Muhammed'in bulduğuna inanırlar: Peygamber Muhammed, bir gün, susuzluktan kırılan askerleriyle çölü geçerken suyu görür ve önce

kendisi içmek ister; sudan gelen bir ses ona şöyle seslenir: *Peygamber su sana acı gelecek.* Peygamber şöyle yanıt verir: *Suyu hep birlikte içelim, zira onun tatlı olduğunu biliyorum ve Allah'a şükür ki onu hep aynı biçimde bulacağız.* Bunun üzerine ses ikinci kez duyulur: *Peygamber,* der ona, *emret, ben ardından geleceğim* ve sözünü tamamlar tamamlamaz su yeraltında bir kanal açarak Medine'ye kadar Peygamber'in ardından gelir. Şam, Kudüs ve Kahire'den Medine'ye kırk günlük yol var ve bu suyla yirmi ikinci günde karşılaşıyor. Peygamberin tatlı hale getirdiği ve on sekiz günlük yol boyunca akmasını sağladığı bu mucizevi suyu görmek için dünyanın dört bucağından çok sayıda insan buraya gelmekte; Mekke'den ne kadar uzakta yaşarsa yaşasın ve sağlığı ne kadar bozuk olursa olsun, malı olduğu halde yaşamı içinde bir kez Mekke'ye gitmeyen ya da yerine vekil göndermeyen tek bir Müslümana rastlayamazsınız.

BİR KOYUNUN KURBAN EDİLiŞİ

Hacılar Mekke'de bir süre kaldıktan sonra Cebel-i Arafat'a [Arafat dağı], başka bir deyişle Türklerin [Müslümanların] Âdem ile Havva'nın Allah'ın kendilerini yaratmasından beş yüz yıl sonra birbirlerini buldukları yer olarak kabul ettikleri yere giderler. Burası Medine'ye [Mekke'ye] iki günlük yolda, dağlarda kurulmuş bir kent; yarı yolda Emene adlı başka bir kent daha var. Arafat dağına ulaşan hacılardan hali vakti yerinde olanların hepsi birer kurbanlık satın alır ve bunu daha sonra yoksullara paylaşırlar ve kendilerine bir kilodan fazlasını ayırmazlar. Eğer bunu yapmazlar ve foyaları ortaya çıkarsa, ömürleri boyunca ne saçlarını tıraş ettirebilir ne de tırnaklarını kesebilirler. Hacılar Arafat dağından [Mekke'deki ziyaretten] sonra Medine'ye dönerler ve kervan gelinceye kadar burada beklerler; çünkü, kara yoluyla gelen hacıların, daha önce de söylediğim gibi, yalnızca on yedi gün boyunca karınları doyurulur; buna karşılık deniz yoluyla gelenlerin beslenme gereksinimleri burada oldukları sürece, hatta ömürleri boyunca karşılanır.

Dizin

Ab

Abbas (Şah) 149, 167
abbasi 41
Abeks luyısı 165
Acem 28
acemioğlanlar 18, 30, 32, 52
Acemler 104
Adalar [Cezayir-i Bahr-i Sefid] 22
Âdem ile Havva 168
Afrika 12, 25, 115, 117, 164-165; eyaletleri 25
Afrikalı 167
Agra 166
ağa daireleri 131
Ağalar Camii 74, 79, 80, 130
Ahmed I. 64, 129, 146
akağalar 26, 119
akamber 89
akçe 29, 32-33, 39, 50, 144
Akdeniz 47, 52, 136
alaybozan 149, 158; tüfeği 87
Ali, Hz. 129, 164-165, 167
Almanlar 38, 41, 42
Amerika 164
Anadolu 14; kazaskeri 36; ve Rumeli beylerbey-
leri 21; ve Rumeli kazaskeri 63; ve Rumeli
Paşaları 21
anahtaracağı 92
Arabistan 37, 81, 96, 97, 165, 167
Arafat Dağı 168
Arakan 25
Arap(lar) 84, 134, 167; emirleri 165; harfleri 130,
136
Arapça 73
Arz Odası 47, 74, 75, 75, 76, 76, 78, 88
arzağaları 129
aslanlı [Esendi] 39
Assam 25
Asya 12, 20, 25, 48, 80-81, 115, 117, 136, 161, 164-
165; hükümdarları 140

Asyalılar 80
aşçılar 28, 31, 56, 120
at göğüslükleri 88
Atmeydanı 45, 53
Aubert (Guadeloupe valisinin oğlu) 160
Avignon 40; Papalığı 41
Avrupa 17-18, 20, 43, 48, 115, 117, 136, 164;
devletleri 34; dilleri 93; halkları 40; yaka-
sı 161
Avrupalı Müslümanlar 167
Ayasofya 46, 48-49, 143
Aydes Sarayı 160

Bab-ı Hümayun 33, 46, 49, 144, 154
Babil [Bağdat] 20
Babüssaade 32, 74, 76; ağası 56
Babüselam 55
Bağdat 21, 32, 97-98, 108, 124, 136, 152, 167; pa-
şası 78, 167; yolu 167
Bahriye 22
balmumu 90
baltacılar 31, 33; dairesi 70
Bantam kralı 165
Basra 97
batıl inançlar 133, 135
Bender [Bender Abbas] 166
Berberi korsanları 137
berberler 83
Beyazid II 145-146, 155
beyzadeler 72
bezirgânbaşı 33, 104
biley taşı 83
Birin 56
Bizans 46; imparatorları 144
Boğaziçi 31, 46-48, 60
Boğdan beyleri 95
bostancı 31, 56, 163
bostancıbaşı 32, 153, 161
Boulin 43
Bozcaada 136
Buda bkz. Budin

Ba

Budin 21, 32, 108; paşası 78
buhurdanlık 89, 132
Bursa 14, 43
Butan 25
Büyük Moğol 41, 114, 116; Hanı 164-166; İmpa-
ratorluğu 25, 81
Büyük Saray [Saray-ı Âmiri] 31
Büyük Tataristan Hanı 34, 165

Ca *Capitaine du Chateau* 27
Cava imparatoru 164, 165, 165
Cebel-i Arafat bkz. Arafat Dağı
Ceneviz tüccarları 41
Cenevizliler 40
Cezayir 165; paşası 137
cibinlik 138
cihannüma 69
cirit 49, 53, 54
ciritbeyi 30
Civitavecchia 14

Ça çamaşırcıbaşı 30
çavuşbaşı 24, 63
çavuşlar 24
çengi 107
Çerkez 145
çeşmeler 161, 163
Çin 165
çuhadar 29
çuhadarağa 135
çuhadarlık 29

De defterağası 73
defterdar 95
dellak 79
dervişler 36
devşirme 24
Dicle 165
din bilginleri 164
dinî vecibeler 141-142
Divan 21-22, 36, 56, 63-64, 68-69, 80, 95, 109,

142, erkânı 56, 63, 80; meydanı 71
Divanhane [Kubbealtı] 61, 63, 65, 69, 76-77
Divan-ı Hümâyûn 47, 61
doğancı içoğlanları 124-125
doğancıbaşı 29, 124, 125
doğancılar koğuşu 124
Dombes 40; Prensesi 40
duka 38, 104

Ebu Müslim 134
Ebubekir, Hz. 129, 134
echanson 28
echansonerie 28
Edirne 152
Eflak beyleri 95
Eflak ve Boğdan voyvodaları 78
Ege [Marmara] Denizi 46
ekmekçibaşı 33
ekü 39-40, 43, 53, 95, 104, 113
Elmendela [Elhamdülillah] 89
Emene 168
Enderun 27, 32, 56, 71, 79, 118; daireleri 26
Erdel beyleri 95
Ermeni(ler) 41, 59, 145; köyü 110
Erzurum 110
Escuyer 32
Eski Kalde Ülkesi 134
Eski Saray 151
Evrengizib, Hindistan Kralı [Babürlü hakani] 116

faiz yasağı 101
Farsça 45, 73
Fazıl Ahmed Paşa (Sadrazam) 146-147
Felemenk 77; Aslanı 39; kumaşları 88
ferman 40, 102, 109, 111
Fırat 167
filgözü 83
Fransa 11, 33, 40, 42, 48, 63, 76-77, 118, 125, 161;
büyükelçisi 34, 77
Fransız fersahı 46
Fransız(lar) 40, 59, 95, 110, 160

Eb

Fa

- Ga** Galata 46, 136; limanı 76
 Ganj 14, 25, 166
 Gırmatahlar 43
 Girit 42
 Golkonda kralı 165
 göbektaş 83
 gurus 39
 gümrükbaşı 33
 Gürcistan 34
 Gürcü 28
- Ha** Habeşistan 90, 95; Krallığı 37
 Habeşler 17, 37-38, 44
 hac 115, 164, 166
 hacılar 66, 115, 168
 hadımağaları 24, 28, 51, 71-72, 74, 76, 78, 131, 148, 152
 Halep 41, 97, 167; kervanı 167
 Haliç 46
 hamamcıbaşı 29
 haraççıbaşı 33
 Harem 70, 151, 155; dairesi 17, 25, 151; dairesi kâhyası 30; kadınları 106, 113
 haremağaları 30
 Haricilik 134
 Has Ahır 61
 Hasan Paşa 138
 hasbahçe 161-162
 hasekiler 30, 56, 151, 163
 hasoda 26, 29, 73, 118-119, 123, 128-129, 135, 143; hazinesi 118; içoğlanları 162; kapısı 131
 hasodabaşı 26-27, 118, 128
 hastalarağası 33
 hastane âmiri 51
 hastaneâğası 51
 Hazar Denizi 86-87, 167
 hazine 75, 86, 93, 95, 97, 100-101, 103, 108, 120-121, 126; âmiri 27-28, 126; dairesi 29; defterleri 127; içoğlanları 125, 152; kâtibi 92; kethüdası 27, 29, 122-124; koğuşu 73, 101, 123, 124; koğuşu içoğlanları 104; odaları 87, 92, 132
 hazinedarbaşı 26-27, 56, 72, 91-92, 101, 103, 123, 126, 132, 153
 Hazine-i âmire 27
 hekimbaşı 49
 helvacılar 28, 31, 33, 51-52, 104, 120
 helvahaneler 59
 Hristiyan(lar) 11, 17-19, 31, 36, 38, 62-63, 79, 81, 93-94, 102, 112, 115, 143; çocuklar 72; kadınlar 152; krallar 75, 77-78
 hırka-i şerif 133
 hırka-i şerif odası 135
 hilat 106, 107
 Hindistan 14, 15, 25, 38, 44
 Hint kralları 166
 Hint kumaşı 142
 Hint Okyanusu 165
 Hintliler 28, 84
 Hint-Türk İmparatorluğu [Babürlüler] 41, 81
 Hollanda 43, 96; sikkesi 38; taleri 94
 Hollandalılar 40, 95
 Hünkâr 32, 54, 67; Hamamı 81; mahfili 130
 Hümmüz 166
- Is** Isfahan 15, 82
- İb** İbrahim (Hz.) 117
 İbrahim (Sultan) 97-98, 145-146, 148
 İbrahim Paşa [Makbul] 45
 iç hazine [Hazine-i Hassa] 96-97
 iç hazine 96
 iç saray [Enderun] 128
 içoğlanları 18-19, 24, 30-31, 51-52, 71-72, 74, 78-79, 81, 92, 99, 103-104, 119, 121, 123, 128, 133, 153; âmiri 27
 imamlar 36, 130
 imrahorbaşı 33
 İngiliz(ler) 40, 95; kumaşları 88
 İngiltere büyükelçisi 77
 İran 14, 25, 28, 40, 45, 56, 81-82, 94, 112, 126, 135-136, 159; şahı 28, 97, 149, 165, 167
 İranlılar 79, 82-83, 85, 129, 166-167

İsa (Hz.) 78
 İskenderiye 37
 İslam 18, 71, 73, 116, 134, 156, 164-165; mezhep-
 leri 164; öğretisi 164
 İspanya 43, 137
 İspanyol(lar) 39; reali 95
 İstanbul 13, 17, 20, 23, 25, 31, 41-43, 45-46, 51-
 52, 64, 68, 77, 104, 108-109, 125, 144, 155-
 157, 160-161; büyük müftüsü 35; limanı
 136; ricali 133; [Topkapı] Sarayı 18, 25; so-
 kakları 156
 İtalya 40, 48
 İtalyan(lar) 30, 40, 95; mili 46
 İzmir 39, 41-43

Ka Kâbe 116, 166
 kadı 35, 109, 156
 Kadıköy 136
 kadıleşker [kazasker] 35
 kafes [kasrı-âdil] 142
 kaftan (hilat) 29, 75-76, 89
 Kahire 17, 21, 32, 37, 39, 44, 101, 108, 124, 167-
 168; kervanı 115; paşası 26, 78, 101
 kamu hazinesi [Hazine-i Hümayun] 87
 kandiller 130
 Kandiye [Girit] 20; savaşı 98
 kanun adamı [ulema] 35
 kapıağalığı 26
 kapıağası [Babüssaade Ağası] 17-18, 26, 30, 32,
 64, 71-73, 91, 133
 kapıcıbaşı 28-29, 31-32, 72
 kapioğlanı kethüdası 27
 kapudanpaşa 21-22
 kara gurus [Alman taleri] 39
 Karadeniz 42, 46-47, 52; Boğazı 136
 Karl V. 93
 Kars paşası 110
 kayıkhan 46
 kazasker [kadî-asker] 36, 64, 69
 Kefe 34
 kelle şekeri 51, 158

kervanbaşılar 115, 116
 Kırım 35; Hanı 17, 33-35, 95, 164
 Kızıldeniz 165
 Kızkulevi 47
 kızlarağası [darüssade ağası] 30, 56; mutfağı 56
 kiler içoğlanları 143
 kiler kethüdası 29, 120
 kiler koğuşu 73, 120
 kilercibaşı 26, 28-29, 32, 56, 73, 119-120
 Kimmerios Bosporos [Kerç ya da Yenikale Boğa-
 zı] 34
 Kolkonda Krallığı 25
 Komor kralı 165
 köçekler 107
 Kösem Sultan 146
 kubbe vezirleri 63
 Kubbealtı 69
 Kudüs 168
 kuloğlu 158; ocağı 157
 Küçük Tataristan [Kırım] hanı 34, 75, 77-78
 Küçük Tatarlar 18
 külhancı (dellak) 79
 külhanlar 80
 Kürdistan 134
 kürk 29

Latince 93
 Leh 95
 Lehistan 34, 39; maslahatgüzarı 77
 Levantlılar 43
 liman muhafızı 112
 livre 37
 Louvre 27

Ma beyen Dairesi 123, 128
 Macaristan sikkesi 38
 Mağribiler 25
 Mairat 160
 Makassar kralı 165
 Malabar kıyısı kralları 165
 Maldiv adaları kralı 165

La

Ma

mangır 39
Marcheville, Monsieur de 77
maroken 142
Marsilya 14, 39-40
Massa 40
Matbah-ı Âmire 56
Medine 114, 117, 167-168; **camileri** 114
Mehmed II. 102, 162
Mehmed IV. 13, 106, 108, 140, 145-147, 149
Mehmed Paşa (Köprülü) 146
Mekke 65-66, 68, 96, 114, 116-117, 130, 134, 143, 164, 166-168; **şerifi** 114-116, 166
Melinde 38
Mısır 37, 38, 86, 95, 96, 114, 120, 165; **beylerbeyliği** 101; **valiliği** 114
Mingrela [Abhazya] 34, 95, 165
Moğol İmparatorluğu 11
Mora 23 23
Moskof 95
Moskova 34, 77, 153-154
Mozambik 38
Muha 166
Muhammed (Hz.) 14, 20, 55, 79-80, 84-85, 105, 114-117, 128-129, 132, 134, 138-139, 158, 164, 166-168; **mührü [mühr-i Nebevî]** 132
Murad IV. 13, 22, 27-28, 61, 64-65, 68, 97-99, 118, 128-129, 136-137, 139, 146, 148, 151-152, 154
muskavi 60
Mustafa I 19
mutfakçılar 28
Mutlu Arabistan [Yemen] 165-166
müezzinler 36, 130
müftü 22, 35, 109, 140, 144-145, 148-149, 154
Müslüman(lar) 17, 28, 33, 38, 79, 81, 85, 106, 114, 117, 122, 124, 140, 143, 164-167; **hükümdar** 114-116, 125
Müslümanlık 112, 115, 164

Na **Nasus Paşa** 102
Nürnberg 42

odabaşı 73
Orange 40-41
Orhan (şehzade) 145, 146
Osman Hz. 129
Osman I. 22
Osman II 19
Osmanlı 78; **büyükelçisi** 137; **egemenliği** 112; **hanedanı** 61-62, 145; **hükümdarları** 34, 118; **İmparatorluğu** 15, 24, 39, 42, 64, 81, 86, 95, 144, 155; **İmparatoru** 78; **padişahları** 141, 154, 161; **Sarayı** 14, 22, 34; **sultanları** 17, 45

Ömer (Hz.) 128, 129, 134
özel hazine [Hazine-i Hassa] 87

padişah 53, 65-68, 73, 78, 87, 92-93, 99-100, 105-106, 109-110, 118-119, 124-125, 133, 138-140, 142, 147, 149-150, 153, 161, 163, 165; **daireisi [mabeyin daireisi]** 127, 135
pâre 33, 39
Paris 14, 50, 79, 133; **Parlamentosu** 160
paşalar 55, 72, 86, 88, 101-102, 106-107, 112
pençik oğlanı 24
Pera 76, 77, 136
peştamal 81-82
Polonya [Lehistan] 42
Portekizliler 38

Ragusa Cumhuriyeti 95
real 39, 42, 53, 104
Reichsthaler 39
Revan Köşkü 136-137
Revan Odası 137
Revan valisi 136
rikâbdarağa 135
rikâbdarlık 29
Rodos 35
Roksallana [Hürrem Sultan] 155
Roma 14, 163
rub 39, 42

Od

Öm

Pa

Ra

Rum 144
Rumeli kazaskeri 36
Rusya 95
Rüstem Paşa (vezir-i âzam) 62, 93, 94

Sa

Saba Melikesi 37
Sabur Krallığı 37, 38
sadaret kaymakamı 17, 21, 22
sadrazam 21-24, 26, 32, 40, 42, 63-64, 66, 69,
95, 97, 99, 140, 148
sadrazamlık 17, 140, 146
Safî (İran Şahı) 136-137
saltanat kayıkları 31
sancakbeyleri 21
sandal ağacı 89
saray 72, 123-125, 151, 154, 164; görevlileri 104;
hapishanesi 137; hastanesi 33, 49; kadınları
151; kapısı 104; kethüdası [kapıoğlanı ket-
hüdası] 27, 79, 80; ricali 53, 55, 62, 72, 99,
103, 153; ağası 26, 27
Sarayburnu 46, 46-48, 136
Saray-ı Âmire [Topkapı Sarayı] 45-46
sarısabır kökü 89
Saulfaye, Champuon de la 160
sefahat âlemleri 137
seferli(ler) 74, 125; içoğlanı 127; koğuşu 29, 74,
81; odası 27
seki 126
selamlık töreni 144
Selanik 23
sikke kesme 40
sikkeler 39
silahdar 29
silahdarağa 126, 127
silahdarlık 29
sipahi 65
sipahiler 17, 24, 65, 158
Sloven 157
sol 17, 37, 40-43
sorguç 20, 103
sultanî (şerifi, altın sikke) 26, 37, 96

Sumatra kralı 165
Süleyman [Kanuni] 59, 62, 94, 155-156
Süleyman II. 30, 45
süt kesigi [yoğurt] 162

Şah Abbas 28
Şam 168
şapeller 130
Şariken [Karl. V.] 86, 93
şerbet 118
şeriat 117, 140-141, 148; uleması 36
şerifi 37
şeyhler 36

Şa

tağşiş 41
taht 75
taler 39, 94
Tatar Hanı 116
Tataristan 165
Tatarlar 84, 167
tayfalar 42
Tebriz 136, 167
teşrifatçıbaşı 158
tımarhane (saray hastanesi) 33
tımarlı sipahi 64, 64
Timurleng 155
tırnak 118, 120
Tokat 152-154
Topkapı Sarayı 18, 25
Trablus 165
Trablusgarphı korsanlar 14
Trabzon 20
Traianus sütünü 161-163
tuğlar 19, 20, 159
tuğralar 17
Tuna 42
Tunus 165
Türk(ler) 28, 36, 40-41, 44, 50, 58, 60, 63, 66,
78, 80, 84, 86-87, 94-95, 97-99, 106, 111-
112, 119-123, 128, 138, 141, 143, 164, 167-
168; imparatorları 140, 148; İmparatorlu-

Ta

ğü 11; işi 90; korsanı 93; paşası 20; sultanları 87

Türkçe 94

Türkiye 14, 17, 25, 35, 38-41, 45, 57, 59, 61-62, 77, 85, 90, 101, 105-106, 110, 112, 121, 128, 143, 156

Ul

ulak 107-109
ulema makamları 35
ulufe 94
Üsküdar 46, 136, 162

Va

valide sultan 147, 157, 159; mutfağı 56, 144
Venedik balyosu 77
Venedik dukası 38
Venedik kristali 133
vezir 64-66, 69
vezir rütbesi 19
veziriazam (sadrıazam) 19, 21
Villeneuve, Ribbier de 160
Vizapur 165

Ya

Yahudi kadınlar 152
Yahudiler 39, 101-102, 104, 151
yakutlar 88
Yeni Camii 143, 144
Yeniçeri(ler) 22, 55, 63-64, 69, 94; ağaları 17, 21-23, 158; nizamnamesi 23
yeniçeriler 22, 55, 64, 69, 94

17. yüzyılın ünlü gezgini Jean Baptiste Tavernier, Anvers'ten Paris'e göçmüş bir "harita tüccarı"nın oğluydu. 1627'de 22 yaşındayken, komşu ülkeleri dolaşmaya koyulan genç Tavernier'in aklındaki büyüleyici kent İstanbul'du kuşkusuz. Buraya ilk kez 1631 kışında gelir ve bir yıl kalır. Tavernier'in payitahttaki bu bir yılı, İstanbul'un kapikulu eylemlerine sahne olduğu; sarayı basan azgın zorbalıların veziriazamı parçaladıkları; "Padişaha sözümüz vardır!" bağırışlarıyla, IV. Murad'ı ayak divanına çıkarttıkları kritik bir evreye rastlar. Tam altı kez Doğu yolculuğuna çıkan, iki kez de İstanbul'a gelen Tavernier'in ilk kitabı, Osmanlı Sarayı'nı ve buradaki yaşamı anlattığı *Nouvelle relation de l'intérieur du serrail du Grand Seigneur* 1675'te Paris'te basılır. Değerli tarihçi Stefanos Yerasimos, Tavernier'in neden, onca gezisinin anı ve gözlemlerine değil de Osmanlı Sarayı'nın anlatıldığı metnin başımına öncelik verdiği konusunda şöyle diyor: "17. yüzyılın ikinci yarısında Fransız ve genellikle Batı okurunu ilgilendiren en meraklı konu, İran'dan, Hindistan'dan, Uzakdoğu'dan çok, yine de Osmanlı padişahının sarayının içidir." Tavernier'in anlatısında Divan-ı Hümayun, arz odası, saray hastanesi, küçük ahırlar, mutfaklar, hadimağaların ve içoğlanlarının koşuşları, hamamlar, hazine dairesi, kiler, doğancıbaşının koşuşu, hasoda, harem dairesi ve hasbahçe hakkında çok ayrıntılı bilgi var. Tavernier, anlatılarını, Topkapı Sarayı'nda içoğlanlığı yapmış iki kişiden dinlediklerine dayandırmış: Sarayda elli yıldan fazla içoğlanlığı yapıp

hazinedarbaşılığa kadar yükseldikten sonra, gözden düşerek Bursa'ya sürgün edilip oradan Hindistan'a kaçtığını söyleyen Sicilyalı bir devşirme ile yine sarayda on beş yıl içoğlanlığı yapmış bir Parisli... Ama herhalde eski içoğlanlarından dinlediklerinin yeterli olmayacağı düşüncesiyle, Fransa elçisi Marcheville'in, İstanbul'da huzura kabulü sırasında maiyetine katılarak saraya girmiş ve saraydaki yaşamı gözlemleyebilmiş. Tavernier, "Büyük Efendi"nin sarayını anlattığı yapıtını, "Haşmetli Efendim" hitabıyla başlayıp "Çok aciz, çok itaatkâr, çok sadık, size çok borçlu hizmetkârınız ve kulunuz Tavernier" imzasıyla noktaladığı bir takdim yazısıyla Fransa'nın Güneş Kralı Louis XIV'e ithaf etmiş.

SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ



Kitapyavinevi

ISBN 978-975-6051-61-0



20.-TL